

TRETJE SLOVENSKO BERILO

Sestavila

Hafner Kristina

in

Ločniškar Franc

Četrta skrajšana izdaja

Cena 22 L

1944

Pokrajinska šolska založba v Ljubljani

* * *

Izvirne slike izvršila Ksenija Prunkova
Slike pesnikov in pisateljev narisal Francè Podrekar

~~47740~~

47740

Raba učbenika do nadaljnjega dovoljena
z odlokom šefa pokrajinske uprave IV št. 3454/3
z dne 3. oktobra 1944.

8. 11. 44.

Natisnila tiskarna Merkur d. d. v Ljubljani
(predstavnik O. Mihalek)

ZA DUHA IN SRCE

SRCE — OLTAR

TVOJA DUŠA, LJUBO DETE,
BODI KAKOR LEPI OLTAR,
NANJ POLAGAJ MISLI SVETE,
GREŠNIH MISLI PA NIKDAR,

VOŠČENICE V BELEM KROGU
NA OLTARJU PLAMENE,
ŽELJE, DVIGAJOČE K BOGU,
V PRSIH TVOJIH NAJ GORE!

A LJUBEZEN DO OČETA,
KI PREBIVA VRH NEBA,
TA NAD VSE TI BODI SVETA,
BODI — VEČNA LUČ SRCA!

ANTON MEDVED

Bog

I.

V davnih, davnih časih je bilo. Takrat ljudje še niso orali, kakor orjejo danes. Orali so od enega konca do drugega, in ko so prišli do kraja, so si naložili plug na ramena, da so potem lahko spet od tega konca pričeli. To početje je opazoval gospod Bog, ki je tiste dni v človeški podobi potoval po svetu, pa je rekel:

»Ne tako, sinko! Ko prideš s plugom do konca, obrni plug in orji novo brazdo nazaj.«

Tako je naučil orati prve ljudi, tako orjejo še dandanes.

II.

Gospod je šel dalje po svetu in vstopil spotoma v siromašno koč. V koči je ženica tkala platno. Tkala ga je prav tako, kakor je oral orač: od enega konca do drugega, tu pa je nit pregrizla in začela znova od kraja.

»Ne tako, ženica,« je dejal Bog in ji razložil, kaj ni prav. Ubogala je in delo je šlo hitreje od rok. Tako se je naučila tkati, kakor tko še dandanes.

III.

Pozneje je Bog oče nekega dne zopet potoval skozi tiste kraje, tokrat kot starček s sivo brado. Stopil je mimo orača in ga povprašal:

»Sinko, kdo te je naučil tako orati?«

»Sam Gospod Bog,« je odvrnil kmet.

Bog ga blagoslovi in reče: »En dan boš oral, en dan sejal — vse leto pa uživaj!«

Odšel je dalje. Pred koč one ženice pa je obstal in povprašal skozi okno: »Ženica, kdo te je naučil tkati?«

Žena je z nasmehom odvrnila:

»Hm, sama! Kdo pa drugi?«

Bog se poslovil od nje in reče:

»Vse leto boš tkala, pa malo uživala!«

Bolgarska

Mati božja se smeje

Marija se je, kar je bila živa, samo trikrat zasmejala. Prvikrat, ko je mali Jezušček zagledal na drevesu lepo jabolko in rekel: »Jabolček, vidiš, kako sem še majhen, da te ne morem doseči. Ko ne morem jaz do tebe, pa pridi ti do mene, ker bi te tako rad pojedel!« Tem preprostim besedam se je Marija nasmehnila. Ali jablana je Jezuščka poslušala in se nagnila k njemu, da je mogel jabolko utrgati.

Drugič je bilo takole: Marija je urezala Jezuščku prvo suknjico in ga šaljivo vprašala, ali ve, kako jo je treba stakniti. »O, to ni nič težko,« je odvrnil Jezušček. »Vidiš, ta rokavček se mora strniti tako, ta tudi in tako bo suknjica prav lepa in močna, da jo bom mogel nositi še, ko bom velik.« Marija se je nasmehnila preprostim besedam. Suknjica pa se strne in naredi brez šiva, vse, kakor je velel Jezušček. In suknja je z njim vred rasla in ostala cela in lepa, dokler je živel. Po njegovi smrti pa so žrebali vojaki zanjo, kakor je pisano v svetem pismu.

Tretjikrat se je nasmejala Marija Jezuščku, ko je bil že nekoliko odrasel in je pomagal svojemu krušnemu očetu sv. Jožefu pri delu. Sv. Jožef je potreboval deske. Našel jo je, ali ko jo je primeril, se mu je zdelo, da je nekoliko prekratka. »Pa kaj zato, če je prekratka,« je velel Jezušček, »dajva, potegniva jo!« Marija se je nasmejala, sv. Jožef in Jezušček pa sta prijela in deska se jima je tako potegnila, da sta jo mogla porabiti.

Janez Trdina

*

Besede: stan, tudi život = glavni del suknje brez rokavov.

Razčlemba: 1. Jezušček si zaželi jabolko: Marija se prvič nasmeje. — 2. Jezušček si stakne suknjico: Marija se drugič nasmeje. — 3. Jezušček raztegne desko: Marija se tretjič nasmeje.

Ponovi povest s svojimi besedami po tej razčlembi!

Slovnica: Poišči v berilu vse besede, ki so pisane z veliko začetnico! Pri vsaki povej, zakaj je pisana z veliko začetnico.

O materinem jeziku

Materin jezik je najdražja dota, ki smo jo prejeli od svojih staršev. Skrbno smo ga dolžni ohraniti, olepšati in svojim mlajšim zapustiti. Človeški jezik je talent, ki nam ga je izročil Gospod nebes in zemlje, da bi z njim kupčevali in napravili veliko dobička. Kdor svoj materin jezik pozabi, malopridno zakoplje svoj talent. Bog ga bo nekoč terjati zanj in vsi zaničevalci svojega jezika bodo vrženi v temo.

O lepi, ljubi in pošteni slovenski jezik! S teboj sem prvič klical svojo ljubeznivo mater in dobrega očeta; v tebi me je mati učila moliti in spoznavati Boga; tebe hočem hvaležno spoštovati in te ohraniti kot najdražji spomin na svoje rajne starše; za tvojo čast in lepoto hočem po pameti skrbeti, kolikor premorem. Do svoje poslednje ure hočem najrajši v slovenskem jeziku učiti svoje ljube brate in sestre Slovence. Kot hvaležen sin svoje ljube matere želim, naj bi bila slovenska moja poslednja beseda, prav kakor je bila slovenska moja prva.

Anton M. Slomšek

Učiteljica

V razcvelo pomladno jutro so se usuli otroci iz šole. Veseli so hiteli raznašat: »Ni pouka. Učiteljica je bolna.«

Vrnili so se tudi drugi dan: »Gospodična leži in zdravnik je bil pri njej.«

V soboto ponoči so gospodično Francko neutegoma prevideli.

V nedeljo so šolarjem presedli prosti dnevi. In sram jih je postalo, da so jih tako veselo preživeli. Izmed odraslih pa je marsikoga zaskrbelo, če ni morda zadnje dni po nepotrebem govoril o lahkem življenju gosposkih ljudi.

Nato so v mali gorski fari govorili samo o gospodični in njeni bolezni, o njenem življenju in njeni smrti. Skrbno so se ženske zavzele za njo. Okrog šole, ki stoji lučaj daleč na samoti, so hodile po prstih in se šepetaje pogovarjale. Še v

kosa, ki je sedel vrh smreke blizu okna in glasno žvižgal svojo pesem, je vrgla Dobravka pest prsti, da je glasno zabavljajoč odletel. In nobena ni prišla praznih rok povpraševat po zdravju gospodične Francke. Jediva so nanesle, da bi ga bilo za mesec dni in še več dovolj za obe, za gospodično in njeno mamó. Materi so vsilile kakšen čaj. Francka pa je odklanjala vse, le mrzle vode ne. Na okno se je stegnila tu pa tam otroška roka in položila nanj šop šmarnic. Razkropili so se bili mali po grmovju in tiho, brez vriskov in smeha stikali za drobnim cvetjem in vneto tekmovali med seboj, kdo ima gospodično bolj rad. Vse posode so že napolnile ženske z dehtečim cvetjem in ga kazale Francki, da bi jo potolažile, Francki, ki je tako rada imela šmarnice. Nasmehnila se je otroški vdanosti.

V nedeljo pa je umrla.

Dve noči so pletla dekleta vence. Najbolj postavni fantje so jo nosili. Pevci, med katere je stopilo tudi nekaj učiteljev, so ji zapeli pred šolo, v cerkvi in na grobu. Otroci pa so obsuli njen grob s šmarnicami. Možaki so sklenili, da bodo stroške za pogreb nosili sami.

»Kako mehka srca bijejo pod trdo skorjo ljudem v tem gorskem zatišju,« je rekel tujec, ki je tistega dne prišel mimo in videl lepi pogreb.

Janez Jalen

*

Besede: možak = veljaven mož (gospodar); neutegoma = takoj, brez odlašanja; prevideti = obhajati; lučaj = kolikor daleč zaženeš (zalučaj) kamen; jedivo = pridelki, iz katerih pripravljajo jedi, hrana; tekmovali = skušati se med seboj.

Razčlemba: 1. Učiteljica Francka je zbolela. — 2. Žalost na vasi zaradi njene bolezni: molk, ženske ji strežejo, otroci ji nosijo cvetlic. — 3. Učiteljica umrje. Pogreb.

Misli: Ali imajo otroci radi dneve brez pouka? Zakaj so našim otrokom presedali prosti dnevi? Kako so vaščani kazali svojo ljubezen do učiteljice? (Govorili so o njej in njenem življenju; okrog šole so hodili po prstih; Dobravka je vrgla pest prsti v kosa, da bi molčal; žene so ji nosile jedivo, kuhale čaje; otroci so ji nosili cvetice, iskali po grmovju posebno šmarnice. Ko je umrla, so jo nosili domači fantje, pevci so ji peli, otroci so jo obsuli s šmarnicami, možaki so plačali pogreb.)

Mamica

Ce bi bil jaz ptička, najlepše pozdrave bi ti prinašal iz daljnih dalj, najsladkejše pesmi bi pel tebi, draga mamica moja!

Ce bi bil jaz veter, božal bi ti čelo, hladil ti vročo glavo, ko moraš ob pekočem soncu težko delati, da mi pripraviš kruha, mamica moja!

Ce bi bil jaz sončni žarek, grel bi ti roke, kadar pereš moje srajčice ob hudem mrazu, v ledeni vodi, mamica moja!

Ce bi bil jaz kruh, bel bi hotel biti kakor sneg na gorah, in hleb, velik kakor vsa zemlja, da ne bi nikoli lakote trpela ti, ljuba mamica moja!

In če bi bil jaz kralj, rekel bi ti: »Vzemi zlato krono ti, mamica moja. In vse kraljestvo vzemi: zakaj najbolje bo meni in drugim, če vladaš vsem ti, mamica moja premila!«

Ksaver Meško

Pismo v tujino

Dolgo je že tega,

kar si šel od nas.

Vsak večer objokan
mamin je obraz.

Veš, kaj si obljubil,
ko si se poslavljal?

Da vsak mesec dvakrat

s pismom se boš javljal

in da kmalu vrneš

se bogat domov

in nam kupiš v mestu
vrt in domek nov.

Meni pa posebej še
si obljubil zajčka

in pajacka, ki meži,
kadar v zibki ajčka...

Zdaj glasu od tebe
ni že leto dni.

Kaj je s tabo, očka,
tam v Vestfaliji?

Mirko Kunčič

Vestfalija je dežela na Nemškem, kjer živi veliko slovenskih izseljencev rudarjev.

Zakaj je žitni klas tako majhen

Bilo je v davnih, davnih časih, ko je na polju zorelo čudno žito. Klas ni bil tako kratek, kakor je sedaj, ampak se je pričel že takoj nad zemljo. Vse žitno steblo je bilo en

sam klas od tal do vrha. Ljudje so imeli ob žetvi toliko žita, da niso vedeli, kam z njim. Ko so si napolnili skednje in shrambe, je ostalo še toliko žita, da je služilo za hrano vrabcem in kokošim.

Tedaj je živel v neki vasi velik lenuh. Imel je veliko polja posejanega z žitom. Neko leto mu je rodila njiva tako bogato in lepo žito, da je bil lenuh v skrbeh, koliko truda bo treba, da se vsa ta bogata letina pospravi. Namesto da bi zavihal rokave in pridno prišel žeti, je vzel vžigalico in zažgal žito na njivi.

Njiva je bila takoj v plamenu. Bog Oče je zagledal požar na njivi in se prikazal lenuhu. Rekel mu je:

»Kakor vidim, vi ljudje zažigate žito, tisto žito, ki sem vam ga jaz podaril. Ker ne znate ceniti tega daru, vam ga bom vzel.«

Bog Oče je torej vzel vse žito. Kakor na migljaj so bile brez zrnja njive, ki so poprej rodile toliko težkega klasja.

Tedaj pa je poprosil Boga Očeta psiček, ki je ležal v bližini njive:

»Toda, Gospod Bog, imej usmiljenje in vsaj za mene pusti malo žita!«

Bog Oče se je usmilil malega psička in mu vrnil nekaj vzetega žita: toda samo na vrhu žitnega stebela. Od tedaj se hranijo ljudje z žitom, ki ga je izprosil psiček od Boga.

Angel Karalijčev

Vravec in lastovka

Vravec je priletel na streho k lastovki.

»Kam pa, lastovka?« je ščebetaje vprašal brhko sosedo.

»Na jug, na jug!« je zacvrčala ptica. »Kaj pa ti, ali ne pojdeš tudi ti na zimo iz teh mrzlih krajev?«

»Jaz? Zakaj neki?«

»Glej ga bedaka! Saj tu čez zimo ne boš imel ne gorkega stanovanja, ne dovolj hrane.«

»In ko bi moral tudi poginiti,« je odvrnil drobni rjavček,
»ne bi zapustil ljubljene domovine. Z njo hočem trpeti in
stradati ter pričakovati boljših in srečnejših dni!«

Dragotin Kette

*

Besede: brhka = lepa, živahna.

Misli: Zakaj noče vrabec jeseni na jug? Kakšno lepo lastnost ima
vrabec? Ali ga bomo posnemali v ljubezni do domovine?

Oj zbogom hišica

Pomladi vse se veseli,
ko slednja ptička žvrgoli,
moje srce je žalostno,
ker mora vzeti slovo.

Oj zbogom, zbogom, hišica,
kjer tekla mi je zibelka,
oj, kolikokrat sem sladko spal,
Bog ve, kje bom posihmal.

Narodna

Mravlji

Zvečer sta se sešli mravlji na mravljishču.

»Joj, kako sem zdelana!« reče prva. »Ves božji dan sem
prevlačevala košček sladkorja, pa ga nisem mogla spraviti
do doma; na sredi poti sem ga morala pustiti.«

»A tako!« reče druga. »Ti misliš drobtinice sladkorja, ki
ga je razsula neka deklica tam na cesti. Pa kako je to, saj je
bilo polno malih koščkov tam...«

»Seveda, ali lotila sem se največjega.«

Druga reče: »Vidiš, jaz pa sem nosila le bolj majhne
koščke. Le pojdi gledat kakšen kup jih je! Ti si hotela vse
naenkrat, a nimaš nič.«

Po Dragotinu Ketteju

*

Besede: mravlja, mravljishče, mravljinec; košček — koščka; drob-
tinica — z drobtinicami.

Slovnica: Samostalniki, košček, koščka, koščki; mravlja, mravlji, mravlje; mravljišče, mravljišči, mravljišča. Katero obrazilo imajo samostalniki moškega, ženskega in srednjega spola v ednini, dvojini in množini.

Vaja: Pripoveduj o štirih mravljah. Po dve in dve se pogovarjata med seboj: Zvečer so se sešle mravlje v mravljišču. »Joj, kako sva zdelani!« rečeta prvi dve drugima...

Napiši, kar si sam opazoval pri delu in ravnanju mravelj v naravi.
Rek: Priden kakor mravlja.

Mravlja

**Zida drobna mravlja
varno si mravljišče,
dan na dan ukvarja
se za blagor hiše.**

**Dolgo pot nastopi
sto pedi od doma,
z blagom obložena
spet domov priroma.**

Simon Jenko

Drevje se obleta

Po stogovih se suši ajda in veter vrti pred branami za ptiče razobešena strašila. Na njivah najpridnejši že pulijo in obrczujejo repo in korenje in ga s konji in voli vozijo v repnice in kleti. V zelnikih je zelje posekano že do redkih glav, ki se še trdijo.

Volar Žorga Boštjan, črednik Lukež Komar in Rotijin Tevž ne gonijo več tropov na pašo. Goved se pase na otvezilu, raztresena po mejah in deteljjskih, in dolgočasno muka, če živine predolgo ne prebijejo.

V jatah se preletavajo po strniščih škrjančki od njive do njive, vedno proti jugu, da se čimprej umaknejo zimi za kukavico, kobilarjem in lastovkami.

V lipah stegujejo vratove in krakajo vrane, se pozibavajo na vejah in prhutajo ter prožijo orumenelo listje v travo.

V listju pod grmi brskajo kosi in pošumevajo strnadi. Vse živo je po polju ptičev, ki so prileteli že z gora, in nekateri odhajajo še dalje. Samo počivkavajo, nobeden se ne oglasi s pesmico.

V goščavah so slane pretekli teden pobarvale bukev in gaber, jesen in nagnoj, da so jelka in smreka, borovec in tisa kakor zelenje v vencih. Z macesni zarasli gozd pa je samo zlató.

Po Janezu Jalnu

*

V kozolcu visi
stol ali hlapec

Besede: se obleta = listje odpada; stog = kozolec; repnica (zasipnica) = jama na njivi, kamor zakopljejo repo, da jo shranijo čez zimo; otvezilo = vrv, s katero je privezana živina na paši. Vrv je privezana za količek, ki je zabiti v zemljo; ko govedo popase, kar doseže, je treba kol prebiti (izruvati in zabiti drugam); brana ali okno = del kozolca med dvema stebroma.

Misli: Kakšna je razlika med volarjem in črednikom? Razloži! Kaj je trop? Imenuj še druge besede, ki pomenijo množico bitij! (Čreda, jata, armada...)

Kako se oglašajo ptice?

Zakaj listje jeseni rumeni? (Dozori, ne more več srkati soka vase, porumeni, odpade.)

Kaj se zgodi jeseni, ko piha veter? Orumenelo listje trga z dreves. Kaj se zgodi nato? Listi se vrtinčijo v zraku, plešejo, padejo na tla, šušte pod nogami. Opiši prav tako natančno, kako ljudje spravljajo repo.

Vremenske: Če na sv. Martina dan sonce sije, pade v treh dneh dež. Če je na sv. Uršule dan lepo, potem vsak kasen kmet dovolj listja dobi.

Za zimo se pripravljajo

Čas je tekel in prišli smo globoko v kozoprsk. Žito je bilo omlačeno, zato smo mislili na drugo, kar je treba preskrbeti dobremu gospodarju za zimo. Najprej steljo za hlev. Zopet smo morali vzeti koso v roke, tisto kratko, široko koso, s katero se klesti resje in druga goščav po gozdu. Neprijetno delo: kosišče ti je prekratko in kosir tudi vedno odnehava, da ga moraš neprenehoma nabijati, ker bi ti drugače kosa odletela.

Tudi listje smo grabili in to je že lažje delo. Grabijo moški in ženske, zato je obilo govorice. Grabljenje hitro teče, godbo pa ti delata lešnikarica in carovec, sedeča v bližini na smreki.

Da se bo pozimi kurilo, smo podrli v bregu pod Kalom deset starih bukev. K sekanju me niso pustili, ker pade drevo nerodno, če ni prav sekano; ako pa se nerodno postaviš, te lahko veje padajočega debla, če drugega ne, prav občutno opraskajo. Ko je ležala bukev na zemlji, sem jo pa s krivačem klestil in obsekaval uspešneje od hlapca Danijela, ki je narajši dosti govoril in malo delal.

Dr. Ivan Tavčar

*

Besede: kozoprsk = mesec oktober; kosišče = leseni ročaj pri kosi; kosir = železni obroč, s katerim je kosa pritrjena na kosišče; lešnikarica in carovec (carar, dreskač) sta gozdni ptici; krivač = zakrivljena sekira, s katero obsekavajo veje.

Slovnica: Kdo je kosil (Jaz, ti, dekla, hlapec, mi, vi, oni.) Koga niso pustili k sekanju? (Mene, tebe, njega, naju, nas.) To so zaimki.

Pri jaslicah

Sveti večer je.

V sobi diši še po kadilu. Pravkar so pokadili in poškropili z blagoslovljeno vodo po vseh prostorih v hiši in v gospodarskih poslopjih.

Marjanica sedi v kotu pri jaslicah in jih z velikim zanimanjem ogleduje.

Gleda Jezuščka v jaslicah in živalce, ki se pasejo po zelenem mahu okoli hlevčka. Pa se skloni h kodrasti ovčki in jo vpraša:

»Povej, beka, kaj boš dala ljubemu Jezuščku ta sveti božični večer?«

»Beee, beee,« zableje ovca, »tople volne mu dam, da ga zeblo ne bo.«

Marjanica pokima, pa se obrne h kravici:

»In ti, dimka, kaj boš ti dala Jezuščku to sveto božično noč?«

»Muu, muu, sladkega mleka mu dam, da lačen ne bo,« zamuka kravica.

Nato pogleda Marjanica še oslička:

»Pa ti, sivko, kaj boš ti storil za ljubega Jezusa ta sveti božični čas?«

»Ia, ia, jaz nosil ga bom, da ga krutež Herodež ugrabil ne bo,« zariga osliček.

Marjanica je zadovoljna z odgovori, z mehko ročico poboža ovčko in kravico in oslička.

Pa se oglasi pastirček, ki kleči pred hlevčkom:

»Povej še ti, Marjanica, kaj boš pa ti dala ljubemu Jezuščku?«

Marjanica se zamisli, pogleda malemu Jezuščku v sveti obraz, pa odgovori:

»Svoje srce mu dam. In rada ga imam.«

Nato poklekne pred jaslice, sklene ročici in moli:

»Jezušček na slamici
pri sveti božji mamici,
ki te nocoj rodila je:
presrčno ljubim te!«

K. Hafner

Tiho, otroci . . .

Mati: „Tiho, otroci, Jezušček spi,
mati Marija ga v rokah drži
in sveti Jožef nad njim bedi.

Glejte, kako je reven otrok,
prav nič ne pozna se mu, da je on Bog,
svetemu Jožefu gre skoraj na jok ...”

Otroci: „Mamica, prav lepo prosimo vas,
recite jim, da so lahko pri nas,
v hlevu gotovo zelo jim je mraz.”

Mati: „Dobro, otroci, k polnočnici grem,
vi pa pridni bodite medtem,
morda nocoj še pridejo sem...”

Zdravko Ocvirk

Veseli koledniki

Čase pregledujemo,
zase koledujemo
in za lepo leto mlado
preobračamo navado:
nič od vas ne prosimo,
mi darove nosimo,
meh za smeh in vrečo sreče
Ciciban za nami vleče,
ne za hišo zidano,
le za voljo židano.

Oton Župančič

Zima v gozdu

Lepo je v sončni zimi v gozdu. Povešene veje visokih
hoj so polne snega, ki se včasih s te ali one veje strese, da
se zapraši in zaiskri. Po tleh je sneg pomrznil, da drži
človeka, in ves je preprežen z modrikastimi sencami debel
in vej. Sledi raznih živali se poznajo v njem. Tam pod ono
smreko je polno iveri; veverica je v vrhu obirala češarke.
Tamle pa se je mudil zajček, ki je za seboj pustil bobke.
V kakem grmu najdemo še kalinove ali šipkove jagode in
drugje molí iz snega trnjeva vitica robide z lepimi črnika-
stimi listi. Čuden je stari, z bršlinom obrasli hrast. Iz de-
belih, zeleno povitih vej strče gole vejice. Njegov sin niže
spodaj je že ves rdeč. Ve, da ima zimzelene sorodnike in
se brani otresti listje. Kadar pride v leta, bo spoznal, da vse
nič ne pomaga, in tedaj se bo golil jeseni kakor njegov oče.

Spustimo se v senčno globel. Breza je vsa v ivju in njene
drobne vejice so kakor iz sladkorja. V jarku žubori potok.
Globoko se je pogreznil v sneg, a njegova čista, zelenkasta
voda je tudi sredi zimske otrplosti ostala živa. Le vejice in
šibe nad njo so polne srebrnega ledu in ledenih svečic. Zdaj
se je nekaj prečudno pisanega zaiskrilo, šinilo v vodo in
malo više gori spet iz nje! Vodomec je bil, ki je to zimo osta-

pri nas, se zaletel v vodo, stekel pod njo malo proti toku, da je ujel ribico ali črva, ter zletel spet iz nje.

Jarek preide v ravninico, kjer se potok razširi. Kraj gozda stoji nekaj hojic v debelih sneženih plaščih. Kakor da so prišle iz gozda, pa se zdaj ne upajo naprej, se nam zde. In v ravninici pokriva pod staro vrbo v senci brega pol potoka ledena skorja, ki je polna prelepega belega cvetja. Srež cvete, kjer so pomladi cvele kalužnice.

Po kolovozu pod bregom pridemo iz gozdne doline na cesto ter zaslišimo zvončkljanje. Ozremo se. Sani z iskrimi konji zbeže mimo nas. Hitreje stopimo, zakaj sonce bo kmalu zašlo in potem bo hitro noč. In res, preden pridemo domov, je že noč. Iz ravnine se je vzdignila megla, okrog nas je vse motno belo, na nebu migljajo drobne zvezde in mraz nam reže ušesa. —

To je zimski sprehod.

Janez Rožencvet

*

Misli: Kaj pomeni: srež cvete?

V tem berilu opisuje pisatelj gozd pozimi. To je opis.

Slovnica: Sledi kóga (čigave) se poznajo v snegu? Sredi česa je voda ostala živa? Kraj česa (kje) stoji nekaj hojic?

V katerem sklonu stoje ti samostalniki? Poišči v berilu še druge samostalnike v 2. sklonu.

U g a n k a: Bela teta gre po vasi,
sneg gre z njo in z njo gre led,
burja piska, deca vriska,
na zapeček leze ded.

Vremenski: Sveti Blaž v megli, sveti Jurij v temi (zelenju). —
Kadar je svečnica na vedrem, ne nadejaj se lepe pomladi.

Ptički pozimi

Zima, da grize do srca, Trpi vse. Najhuje, bi sodil, mali in drobčkani. A čudo, otroci je ne čutijo preveč. Na smučeh se pripeljejo v šolo — skoraj vsi so s hribov, šola je v dolini — in na saneh. Kak fantič pripelje na saneh še sestrico, drobno, vso zardelo v lica od udarcev vetra, od ostrih igel mraza. A dasi imajo vse rdeče in premrle noske, oči so vesele in srečne, smehljaj zadovoljen, smeh zveneč.

Druga je s ptički. Ti trpe. Trpe tako, da so čisto ponižni in tihi. Kako so vreščali in se pritoževali druge zime, ako zjutraj niso našli na določenem mestu že ovsa, ko so prileteli zajtrkovat. Letos so tako prezebli in potrti, da še čvrčati ne morejo in ne marajo. Poletavajo ob vrtu, pričakovaje sedé na plotu, na češplji ob plotu. Vdano, molče čakajo. Hudo jih je zdelala zima.

A kje je le kos, naš črni kos? Vso zimo je poletaval tu okrog, prihajal na vrt kosmulj kljuvat. To zimo ga ni. Ob novem letu sem ga še videl. Proti večeru je na cerkvenih oknih kljuval muhe, ki so se jeseni skrile v zareze ob steklu. Potem je kar izginil. Mraz in glad sta mu morda vrgla zanko okoli vratu in jo brez usmiljenja zadrgnila. Škoda kosa!

Bo li že kmalu pomlad?

Ksaver Meško

*

Besede: kosmulja = vrsta vrtnega grozdčja.

Misli: Kako se oglašajo ptice? Zakaj v tej hudi zimi ne pojejo?

Naštej izraze, s katerimi pisatelj opisuje ostro zimo! (Zardela lica, od udarcev vetra, od ostrih igel mraza, otroci imajo zardele, otrple noske, ptiči so ponižni in tihi, mraz in glad sta vrgla kosu zanko okoli vratu.)

Osebno delo: Naredi ptičjo pogačo:

Pri mesarju dobim loj. Loj raztopim v ponvi, pridenem nekaj kruhovih drobtin, bučnega semena, semena sončnic, maka, prosa in seseklanega mesa. Vse to dobro premešam in zgnetem, potem dam v hišico za ptičke. Ptički so take pogače tako veseli kakor mi potic o praznikih.

Dnevi se daljšajo

Bričevi otroci se niso vedno utegnili igrati. Pri njih so se morale že mlade roke uriti in vaditi za poznejše delo. Anka je že pletla in pomagala materi, Janezek je stregel očetu in Rozalka je morala biti povsod pri rokah; le Francek je bil samo še na poti. Tudi Gašper se je že učil tega in onega dela; a zato mu je naredil stric lepe sani, da se je sankal z drugimi po bregu.

»Poglejta, Gašper in Jerica, kako že dan raste!« je razlagal Tone. »Vsako opoldne se spne sonce više in kmalu bo zvečer skozi to okno tukaj pogledalo. Prišel bo gorak veter

od juga, prepodil sneg in mraz in prebudil polje in travnike in gozdove.«

»Ali zdaj spe?« je vprašala Jerica.

»Seveda. Konec jeseni zadremlje vsa zemlja. Drevje odvrže listje kakor mi obleko, kadar ležemo, potlej pa zaspi in sneg ga prekrije z belo odejo; razodet tudi človek ne more mirno spati, posebno noge mora imeti gorko zavite, in korenine so drevesu noge.«

Otrokoma se je zdelo to novo in važno. Zvesto sta pazila, kako visoko se bo dvignilo sonce opoldne, kdaj bo popoldne pogledalo skozi okno, in čakala, kdaj potegne veter od juga in prebudi spečo zemljo. A vse je šlo tako počasi naprej, da sta se kmalu naveličala.

Na svečnični praznik je modroval Bric: »Na ta dan pride medved iz brloga.«

»Kako pa ve, kdaj je svečnica?« je vprašal Gašper.

»To oznanijo vendar po vseh cerkvah,« je dejal Bric. »Tako pride na kraj gozda in gleda, dokler ne zazvoni k maši. Če do tistega časa ni kanilo s streh, pravi, da je že dobro; zakaj kadar se prikaže cerkovnik, posebno če je neroden, s kajfežem, že kaplja od sveče.«

Otrokom se je zdel ta medved od sile prebrisan. Radi bi ga videli od daleč, skozi okno, kako koraca po snegu iz gozda, kako se spne na dve nogi in gleda po sneženih strehah.

Dr. Fr. Detela

*

Misli: Kdaj se prične pomlad, poletje, jesen, zima? Kaj oznanja pomlad?

Bric opisuje naravo, kakor bi živel: Sonce pokuka skozi okno. Veter bo prišel od juga, prepodil sneg in mraz, prebudil polje, travnike in gozdove. Drevje odvrže listje kakor mi obleko. Potlej zaspi. Korenine so drevesu noge.

Vremenske: Kolikor je na sv. Neže dan na Kumu ženic, toliko je tisto leto rženih kopic. (Če je tako lepa zima, da gredo žene na Kum, potem je veliko rži.)

Kopa, kopica = 60 snopov.

Do sv. Treh kraljev se dan podaljša za toliko, kolikor petelin zine.

Sv. Neža, sv. Boštjan in sv. Vincencij so hudozimci.

Slovnica: Otroci se niso utegnili igrati. Mlade roke so se morale uriti. Rozalka je morala biti pri roki. Podčrtane besede so nedoločniki. Za katerimi besedami rabimo nedoločnike? (znati, morati, utegniti, hoteti.) Kaj ima nedoločnik na koncu? (ti)

Manica in čebelica

Svetlolaso, razkodrano Manico je imel oče najraje. »Le odkod se je vzel ta otročiček,« je govoril, »da je tako podobna rajni materi? Še deset let nima, pa poje, kadar je vesela, kakor nobena pevka na koru ne zna tako.«

Pred svečnico, tisti dan, je stresla iz napol odprte bele kurjice otrplo čebelico in se ni mogla načuditi rjavim hlačkam na zadnjih nožicah — na vresju nabranemu cvetnemu prahu. Dihala je vanjo, dokler ji ni zaplesala na roki. Kako je šele plesala, se vrtela in vzklikala sama. Spustila je čebelico skozi okno, da bi zletela domov v panj. Zjutraj jo je našla na vrtu v snegu, jo prepoznala po cvetno zaprašenih nožicah. Mislil je otrok, ki ne ve, kaj je smrt, da jo bo zopet ogrel. Skoro ji je posla sapa; nič in nič, še peč ni pomagala. In si je izmislila: zavila jo je nazaj v beli cvet, jo obdala z vresjem in nesla pokopat v Reber, v najbolj goreč grm vresja za Krniškim robom.

Kako ne boš vesel otroka s takim srcem!

Janez Jalen

*

Kurjica = teloh; Manica = Marjanica.

Zgodnja pomlad

*Matija svetec je ves led razbil,
našemljen Kurent je prišel po vasi,
slovo zdaj treba dati bo klobasi,
odslej si z delom post bo čas delil.
Zadihal je v dolino topli jug.
Odšel od nas je sveti Valentin,
a pustil ključe je do korenin,
zato zdaj zemljo preobrača plug.*

Jože Dular

*

Vremenske: Na dan sv. Valentina v Beli Krajini ne vprezajo živine.

Ako dežuje svetega Medarda dan, dežuje potem štirideset dni.
Sveti Matija led razbija, če ga ni, ga naredi.
Sveti Valentin ima ključe od korenin.

Veliki teden

S prvim dihom pomladi se tudi v človekovem življenju prebude nove sile. Velikonočni zvonovi neprenehoma naznajo pesem pomladi. Tiha in cvetna nedelja začenjata velikonočne praznike z njihovimi šegami in običaji.

Pri nekaterih Slovanih je še v navadi poganski običaj »sežiganje babe«. Ta ima svoj izvor v prastarem »odnašanju smrti«, ki se je vršilo v začetku pomladi. Babo so imenovali »Morano« ali smrt. Drug običaj, ki je v zvezi s prihodom krščanstva ter odhodom poganstva, praznujejo Srbi na god sv. Jurija. Človek naj stopi čist in prerojen v novo leto. Zato vstanejo ta dan žene še pred sončnim vzhodom in prineso vode iz sedmerih studencev; v njih se umijejo ljudje in opero vse pri hiši. Pri nas pa so za veliko noč udomačene naslednje šege in običaji:

Cvetna nedelja

Na cvetno nedeljo neso otroci in fantje v cerkev butare, mlado zelenje in cvetje, povezano s pisanimi trakovi. Okrašene so z jabolki in pomarančami. V cerkvi jih duhovnik blagoslovi. Včasih so imeli nekateri fantje ogromne, kot drevesa visoke butare. Ponekod na Gorenjskem imenujejo butaro »begánica«. Navadno je narejena iz treh leskovih, treh vrbovih in treh drenovih šib, vmes pa je zataknjeno bodičje, bezeg, mačice in bršljan. Za »vršlec« pride brinje, s katerim o božiču kade. Od blagoslovljenih butar, ki jih dobro shranijo, ima vsako zelenje in okrasek svoj pomen. Tako je zoper hudo uro oljka in šibje, mačice dajo živini zdravje, sadje pa pojedjo otroci. Koroški Slovenci pravijo butaram »prantelj«.

Veliki četrtek

Na veliki četrtek zavežejo po cerkvah zvonove. Delo na polju se ustavi. Zvonovi so »šli v Rim« in se vrnejo na veliko soboto. V času, ko so zvonovi zavezani, se oglasijo »raglje« in »tolkači«. Pri popoldanskih molitvah se zbero otroci za cerkvijo. S seboj prineso stare zaboje, škafe, kladiva in drugo. Po molitvah začno razbijati in ropotati, rekoč, da »Boga straše«. Dekleta se umivajo, kadar v zvoniku drdra raglja, da se opero grehov in ne dobe lišajev. Ko so šli zvonovi v Rim, ugasne tudi večna luč v cerkvi in jo šele v soboto zjutraj zopet prižgo.

Veliki petek

Najresnejši dan velikega tedna je veliki petek. Ta dan pravijo, da je zemlja mrtva. Vse žaluje zaradi Jezusove smrti.

Ljudje molijo ob Kristusu na križu in poljubljajo njegove rane. Pravijo, da se zadavi, kdor je na veliki petek meso.

Velika sobota

Na veliko soboto zjutraj blagoslovljajo v cerkvi ogenj in vodo. Otroci prenašajo blagoslovljeni ogenj po hišah na tleči

gobi. S tem ognjem zaku-rijo tisti dan v vsaki hiši, nesejo ga pa tudi na njive in travnike. Dekleta prineso iz cerkve blagoslovljeno vodo, s katero poškrope hišne in gospodarske prostore, drugod pa jo vse leto hranijo za zdravila.

Popoldne pa nesejo k »žegnu«. V visoko naložene jerbace spravijo kolače, potice, gnjat, pirhe, hren in

drugo in vse pokrijejo z belim, lepo vezenim prtom. Z jerbasi se napote v cerkev. Po blagoslovu pa se prične domov grede prava dirka. Katera deklet priteče prva domov, pri tisti hiši bodo poleti prvi imeli opleto proso.

Navadno se vrši na veliko soboto popoldne tudi veliko-nočna procesija. Med zvonjenjem pri procesiji pojo alelujo

in streljajo z možnarji. Najmočnejši fantje od fare nosijo visoka bandera. Če veter prevrne bandero, je to za nosače velika sramota.

Velika nedelja

Zjutraj na veliko nedeljo se načne »žegen«. Vsak član družine dobi svoj del jedače, med katero ne sme manjkati hrena in »aleluje«, to je posebne jedi, ki je skuhana iz posušenih repnih olupkov. Po jedi se prično igre in sekanje pirhov, katere ponekod lepo opišejo in okrase.

Z velikonočnimi prazniki je bila zemlja blagoslovljena. Vrtovi, polja in ceste niso več začarane in otroci lahko hodijo bosi. Jutro o veliki noči se od vseh strani razsvetli. Sonce od veselja trikrat poskoči, pokloni se pred Stvarnikom in zažari v vseh barvah. To so tančice angelov, kadar plešejo okoli sonca. Zjutraj je videti v nebeški zarji belo, zvečer pa modro velikonočno jagnje.

Med ljudskimi pregovori o teh dneh pa se prečesto uresniči znano vremensko reklo:

Zelena velika noč — bele binkošti.

Maksim Gaspari

Glejte človek

Glejte, moji otročiči,
kaj so grehi, kaj so biči
naredili z Jezusom!
Komu se srce ne gane,
ako gleda take rane
kdo bo plakal solzo vsaj?

Spomnili se vsi ga bomo.
Glejte človek — ecce homo*
vabi solzo iz oči.
Vsem v srce se bridko smili,
vsi ga bomo tolažili,
križ nosili z Jezusom.

Silvin Sardenko

* Beri ecce homo = glej človek.

Trlep orje

Tačas je bila pomlad. Sonce je budilo dramečo se zemljo. Živali in rastline so se vznemirjale, prebujeni, živi sokovi so plali v njih.

Trlep, bogat kmet, je podoraval krompir. Pastir mu je kleščaril, sam pa je držal za drevo in se skrbno oziral, ali najemnica Mina ne meče krompirjevih krljev za brazdo pre-gosto ali morda prereditko.

»Mina, prereditko nikar!«

»Nič se ne bojte! Pridelali ga boste, da bi ga tudi meni lahko odmerili zvrhan koš.«

»Glej tudi, da vsakega črva sproti pohodiš; mrčes bi se drugače preveč zaredil.«

»O, saj jih pobirajo vrane in pastiričke.«

Za oratarji so tresorepile pastiričke, bolj od daleč pa so okorno racale plahe vrane in oprezno odletavale in doletavale.

Trlep je bil nejevoljen. Pastir mu ni prav odrival plužen, Mina je prepočasi hodila za brazdo, voli so se ustavljali in se oddihovali, a delo je klicalo in sonce je peklo.

Na zvratah je čakala Trlepova edinka Marička, ki je prinesla malico.

»Zdaj pa kar brž poseditel!« je silila oratarje in urno vrgla pred vola naročaj sena.

Oratarji so sedli na tla ob razgrnjeni prti in jedli.

Ko so pomalicali, je Trlep poskočil:

»Poženimo spet v imenu božjem, da prej skončamo!«

Zorali so, povlekli brazde in potolkli kepe. Vonj razrahljane zemlje je dehtel proti nebu.

»Sveti križ božji — da bi srečno rastlo!« je gospodar sklenil in se razgledal po obdelani njivi.

Ivan Zorec

*

Besede: zvráti = meja ob robu njive, kjer obračajo pri oranju; kleščariti = držati za klešče pri plugu; plužne = del plužne vprege na dveh kolesih; spredaj so vpreženi konji, v sredi s kleščami narav-

nava kolesa v razor oni, ki »drži za klešče«, zadaj je pripet plug. Oratar = orač; plug ali drevo ima črtalo, lemež, desko, ročice; pripet je na plužne, vanje so vpreženi konji.

Opazuj ptičke v zgodnji pomladi, kmeta pri njegovem delu, gozd,
ko znova oživi!

Naša modrost: Lemež ljubi jutro. Lemež svet drži. Dokler blešči
lemež, kmet ni revež.

Slovnica. Glagoli: pastirčke so tresorepile, vrane
so racale, odletavale; zorali so, povlekli brazde, po-
tolkli kepe.

Pridevniki: drameča se zemlja, razrahljana zemlja,
obdelana njiva.

Na Jurjevo

Od hiše do hiše hodimo,
zelenega Jurija vodimo:
on pomlad v deželo prinesel je,
vso zemljo z zelenjem potresel je.
Zima, zima, ajd za peč
celo leto leč!

To šibo za streho shranite,
da z njo se požara obranite,
strahuje poredno vam dečico
in vabi k hiši vam srečico.
Sreča, sreča, pridi k nam,
glej, odprt je hram!

Ker take darove vam nosimo,
od vas jih v zameno prosimo:
imate kaj bele pogačice?
Ne branimo tudi se kračice,
bodi jajce, bodi hleb,
v naš izgine žep!

Bogato gorica obrodi vam,
bogato se polje oplodi vam,
podeli Bog kruha vam belega,
vsi lica bodite veselega.
Mi zdaj moramo drugam —
hvala, hvala vam!

Oton Župančič

Pojasnilo: V Beli Krajini je navada, da zvečer pred sv. Jurijem (24. aprila) vodijo po vasi zelenega Jurija, to je mladeniča, ki je okrašen z mladimi zelenimi vejicami in cvetjem. Kamor pridejo, voščijo ljudem srečo, ljudje pa jim zato dajejo moke, zabele, jajc.

Vraža: Kitice, s katerimi je bil opleten zeleni Jurij, so dobre za to, da se odganjajo z njimi gosenice z repe in zelja. Če le mahajo z njimi proti repi ali zelju, ki so ga napadle gosenice, že poginejo.

Čebele rojijo

»Kaj pa tvoje čebele, Tone?« je vprašal nekega večera sosed Bric. »Ali bodo kmalu rojile?«

»Če ostane lepo vreme,« je dejal drugi sosed Tone, »te dni enkrat. V dveh panjih že pojo matice. Gašper jih je že slišal.«

»Saj samo čivkajo,« je dejal Gašper, »in nekatere kar regljajo.«

»Ali te je že katera pičila?«

»O, že.«

»Mene so že tako opikale,« se je bahal Janezek, »da sem imel glavo kakor bučo; pa se nisem nič jokal.«

»Ali misliš ti, da sem se jaz?« se je ponesel Gašper. »Jerica se je pa jokala in zdaj se še muh boji.«

»V enem panju jih je že preveč,« je pripovedovala Jerica. »Tiste, ki ne morejo noter, se kar po korušljih zunaj nabirajo. En panj pa ima, mislim, razpokano brado; čebele si zatikajo noge, da ne morejo odleteti in kar tam okrog brne.«

»Torej le glejta, da nam kak roj ne uide!« je dejal Tone.

»Lani,« je dejal Janezek, »sem jih jaz z bezgovo brizgalnico škropil, da niso letele previsoko.«

»Jaz sem pa na koso tolkla, da niso šle predaleč,« je dejala Anka.

»Velike sitnosti in velika zamuda,« je dejal Tone, »delo za stare ljudi. Jaz jih imam samo za spomin na očeta in če mi kak roj uide, ne pojdem za njim.«

Drugega dne so čebele rojile. To je bilo veselje! Tone je roj ogrebel. Gašper in Jerica sta mu pomagala ter se bahala, da se ne bojita čebel.

Dr. Fr. Detela

*

Beseda: korušelj = gruča.

Zorenje

Na vrhu hriba je zagorel kres
in rosno travo reže v jutrih kosa,
po prvem sadju obletava osa,
žareče sonce zopet žge z nebes.
Dan se je zdaljšal, kratke so noči,
za žanjce je pripravljena potica,
pod srpom jutri padla bo pšenica:
kar je vsejano, enkrat dozori.

Jože Dular

Pastirčki pri kresu

Zažgali smo mogočen kres
v čast Janeza Krstnika,
ki Jagnjecu bil iz nebes
poslan je za glasnika.

Pred njim se je rodil na svet
ter je odšel v puščavo,
kjer je ljudem za dober zgled
znanil Njegovo slavo.

In svetil kakor večna luč
jim je na pravi poti
in dal jim je z besedo ključ
k Ljubezni in Dobroti.

Naj z njimi svetil bi nocoj
še v mlado srce naše,
da bi živeli med seboj
kot janjčki sredi paše.

Janko Samec

Na Telovo

Prvi poletni praznik je Telovo ali sv. Rešnje Telo. Takrat je že prav vroče. Praznik obhajamo s procesijami, ki so posebno v mestih lepe. Ob hišah stojе sveže zeleni brezovi mlajci, okna so polna rož, sveče gore in ob cesti stojе goste vrste ljudi, ki čakajo, da pride procesija mimo.

In slednjič pride procesija. Spredaj koraka godba, medenasta trobila godcev se blešče, a za dolgo vrsto belo oblečenih deklic s svečami se veličastno ziblje veliko, temnordeče župnijsko bandero. Vrsta belih deklic z venci in banderci je prešla in zdaj vidimo može, ki se trudijo s težkim banderom. Eden nese glavni drog, dva držita stranska droga, s katerima bandero podpirata. Ves čas gledajo možje navzgor, da se ne bi z banderom kam zadeli ali zataknili, in včasih zatrepeta zlat križ z žarki vrh droga. Za največjim župnijskim banderom se prikaže še dosti manjših bander raznih bratovščin ali redov in za vsakim gre dolga vrsta mož, žena in deklet. Mnogi gredoč na glas molijo, v rokah pa nesejo težke sveče; te nato darujejo cerkvi.

Potem nesejo pod nebom Najsvetejše. Nebo je bogato z zlatom vezeno in duhovniki so vsi v zlatih ornatih. Prav majhne deklice potresajo rože na pot, velika monštranca z belo hostijo na sredi se lesketa kakor sonce, iz kadihnic se vije modrikast dim, ministrantje zvončkljajo, godba buči, ljudje pa poklekajo in sklanjajo glave. Lepo in sveto je.

Prvi gredo za nebom imenitniki, razvrščeni po časti in zaslugah, a za temi dolga, dolga vrsta drugih ljudi, dokler ni slednjič procesije konec. Gledalci se razhajajo in mnogi, ki so toliko časa stali na soncu, si brišejo pot s čela.

Janez Rožencvet

*

Ornat = mašna obleka.

Mehurčki

Cicibanus
on je danes

Coprianus:

Coper, coper, hudi čar,
vsakemu iz lonca dar!

Najprej sonce!

Komu sonce?

Sonce Bogu:

iz njegovih zlatih rok
sije slava vseokrog.

Potlej luna!

Komu luno?

Luno mami:

vsako noč bedi za nas,
z luno ji bo krajši čas.

Tretje – zemlja!

Komu zemljo?

Zemljo očki:

preoral jo bo, sejal,
bo pogače nam dajal.

Oton Župančič

Na senožeti

Dekleta

Seno dekleta grabimo,
prijetno žensko delo!
Pa peti ne pozabimo,
kaj bi deklè ne pelo?
Le enkrat se lepo živi,
ko mlada v žilah teče kri.

Vsi

Le enkrat se lepo živi,
ko mlada v žilah teče kri.

Fantje

Dekletom mi pomagamo,
prijetno moško delo!
Mi zdevamo, nalagamo
pa pojemo veselo.
Le enkrat se lepo živi,
ko mlada v žilah teče kri.

Vsi

Le enkrat se lepo živi,
ko mlada v žilah teče kri.

Pastir

Končati delo je že čas
doma večerja čaka nas.
Že sonce blizu je gorá
in dosti že leži sena.

Vsi

Prav pravi pastir, res pozno je že,
le urno, le urno sukajmo roke!

Pikin Jože

Slišite zvonjenje?
Angelsko češčenje.
Klobuček z glave,
sklenimo roke,
pokleknilimo, molimo!
(Pokleknejo in molijo)

Vsi

Sonce je že za goro,
seno naloženo,
delavci domov gredo,
delo je storjeno.
Domov se pomiče
počasi voz težak.
Večerja nas kliče,
polje objema mrak.
Že leta netopir,
povsod je mir!
Mi tudi miru smo željni,
domov se nam mudi.

Josip Stritar

Pomenek o soncu

Sonce! Komu ni znan ta mogočni vrelec luči in gorkote! Zjutraj, ko pokuka izza obzorja, pozdravlja vsa narava njegov prihod. Vse se zbudi iz nočnega spanja, ptice zažvrgole svojo pesem, cvetovi, ki so se zaprli preko noči, se zopet odpro, da se nasrkajo novih moči iz zlatih sončnih žarkov. Tam na polju pa se že trudi priden kmetovalec, zakaj čas mu je odmerjen od zore do mraka. Čim više je sonce, tem več zaspancev postavi na noge. Ko pa premeri polovico neba, stoji najviše. Od dopoldanskega dela sta utrujena človek in žival. Čas počitka je tu. Vse išče udoben kotiček v hladni senci. Nato pa hajdi zopet na delo! Sonce pripeka, neusmiljeno bičajo njegovi žarki od vročine utrujeno pokrajino. Počasi tone mogočna luč proti obzorju. Gospodar dneva se poslavlja, hladen mrak pripravlja pot temni noči in odpočitku.

Sonce in življenje

Sonce je ohranjevalec življenja. Brez njegove svetlobe in toplote je sleherno bitje zapisano poginu. Ledeni mraz in črna tema nista prijatelja življenja. O tem nas prepriča že pogled v naravo takrat, ko gospodarita noč in mraz, ko gospodarita starka zima. Vse to je človek vedel že v davnih časih, zato se je branil mraza in sovražil temo, hrepenel pa kvišku, svetlobi in soncu naproti. Zato ni čudno, če so v davnih časih nekateri narodi sonce po božje čistili.

S. Breskvar

*

V a j a : Opiši sončno pot a) v enem dnevu, b) v enem letu.

U g a n k e : Nad gorami zlate hlebčke peče,
nad vodami jih v valove meče.

Na snežni planini — žarijo cekini,
ko sonce prišine — odnese cekine.

Beli konjiček, kobilica črna
drug za drugim hitita,
nikdar se ne ulovita.

V r e m e n s k a : Zarja pozimi zvečer na tankih meglicah pomenja, da pride skoraj drug sneg. Ako pa zarja zvečer prav živo pordeči debele megle, pride drugi dan veter.

Zvezde

V daljni deželi je živela deklica, ki je imela navzlic revščini svoje veselje.

Njena postelja je stala pri oknu. Pozimi je pihalo od okna in deklica se je morala dolgo stiskati pod tenko odejo preden se je ugrela in zaspala. A to ji je bilo še prav, zakaj dokler je čula, je lahko opazovala zvezde. In zvezde so bile neizrečeno lepe. Čisto in ostro so svetile v mrazu na visokem nebu in če jih je prav dolgo gledala, se ji je zdelo, da jo tudi grejejo. Včasih so bile na oknu ledene rože, ki so se v mesečini lesketale: med njimi se je zdaj pa zdaj zablestela modrikasta zvezdica.

Spomladi so bile zvezde drugačne. Velike in kakor mokre so včasih trepetale in če so bile gosto posejane, je potem kmalu deževalo. Poleti, v vročini, jih je bilo manj. Male so skoraj vse izginile. Le največje so redko vsaksebi stale na nebu in med njimi se je bleščala posebno velika večernica.

Najlepše so bile pa zvezde v jeseni. Takrat so veselo migljale in brez števila jih je bilo, velikih in drobnih, a med njimi se je pretakala kakor reka od enega konca neba do drugega široka, bela rimska cesta. Če je deklica rimsko cesto dolgo gledala, je videla, da je cesta iz samih majhnih zvezdic, ki se lesketajo kakor pomrznjen sneg v mesečini.

A jeseni so se zvezde tudi utrinjale. Zdaj tu, zdaj tam je švignila katera po nebu, potegnila za hip za seboj ravno, žarečo sled ter izginila za gorami. In deklica si je mislila: srečen človek, ki najde tako zvezdo! Zmerom jo ima lahko pri sebi, gleda jo in veseli se je tudi, kadar je oblačno ali megleno. Zakaj ne pade nobena zvezda blizu hiše na tla, da bi jo tekla pobrat?

Janez Rožencvet

*

Besede: zvezda, zvezda repatica, rimska cesta, zvezdni utrinek, večernica, danica, Veliki voz, Mali voz.

Misli: Komu pravimo Zvezda Danica, Morska zvezda? (Mariji.) Kaj si je deklica želela? (Da bi lahko večno gledala zvezde, da bi našla zvezdo, da bi imela zvezdo vedno pri sebi, da bi zvezda padla z neba, da bi jo tekla pobrat.)

V a j a : Povej to v samostojnih stavkih! Kakšni stavki so to? Kaj stoji na koncu železnega stavka? Spremeni te stavke v velelne stavke! (Zvezda, padl z neba! Zvezda, ostani na nebu! Pojdi in poberi zvezdo!) Kaj stoji na koncu teh stavkov?

U g a n k e : En zlatnik, en srebrnjak,
a drobiža polovnjak.
Vem za voz, samo naprej hiti,
nikogar ne počaka in ne naloži.
Od gore do gore pajčolan,
z nebeškimi zvezdami pretkan.

Dete lovi zvezde

*Tam je bela rimska cesta,
zlata kola, zlata pesta,
a konjiči
srebrniči
in vozniki
medeniki —
Zvezda se je utrnila,
pot k zemljici obrnila;
kadar je na zemljo pala,
po stezici koracala,
dete naglo je pred njo,
da nastavi ji nogo.
Zvezda bela se spotakne,
dete naglo dlan primakne,
zgrabi, prime jo za lase
in potegne zvezdo nase.
Dete nima še žepóv,
nese v košu jo domov,
dene v hišo na polico,
na polico, na deščico,
da k večerji zvezda sveti
sredi zime in poleti.*

Fran Levstik

*

B e s e d e : pesto = srednji del kolesa, ki se natika na os; konjiči srebrniči = konji v vpregi, okrašeni s srebrom; vozniki medeniki = vozniki v obleki z okraski iz medi.

Oblaki

Tinček leži na travi in gleda oblake. Kako so čudoviti! Ne samo, da so večni popotniki in romarji, tudi čudežni glumači so: neprestano menjavajo podobo in obličje. Ljudje so zdaj, zdaj živali. Zdaj človek in žival skupaj, jezdec, na konja prirasli. Ladje zdaj, plavajoče v daljo, zdaj vihrajoče zastave. Na večer goreče hiše, krvave plamenice, tekoče ognjene reke... Časih opazuje strmé, kako se na nebu napačajo, divje prerivajo in boré dolge vrste bojnih čet... In spet se ogromne množice oblakov mešajo, prerivajo in zvišajo kakor kadar pri gospodarju velika dekla s krepkimi rokami mesi v nečkah testo za črni kruh... Včasih se po širnih nebesnih planjavah polagoma poriva dolga, tesno strnjena procesija, tako iztežka in počasi, kakor bi bila od dolgega romanja že silno zdelana in utrujena... Včasih so pa oblaki majhni, rožasti, kakor obrazki deklic. Nikamor ne hitijo, čez čas kar utonejo v globino nebesne sinjine... Včasih bežita kaka dva kakor za stavo čez nebesno planjavo. Bežita, padeta... Včasih pa pripelje nebeški pastir svoje belorožnate ovčke na nebesni pašnik, dolgo, gosto čredo. Tedaj bo drugi ali vsaj tretji dan dež.

Ksaver Meško

*

B e s e d e : glumač = igralec; nečke = lesena plitka posoda (navadno za čiščenje zrnja).

Kako nastane oblak: vodni hlapi, vodni delci, vodni mehurčki, megla, oblaki. Si že bil kdaj v megli na gorah? Kaj so pravili ljudje v dolini, ko so goro gledali? (Da je v oblakih.)

Vrsta oblakov: lahki oblaki, sivi oblaki, težki, črni oblaki, megleni kupi, pernati oblački, ovčice, meglene cape.

O dežju: rosi, prši, dežuje, ploha se je usula, lije ko iz škafa, oblak se je utrgal.

U g a n k e : Kako daleč gre dež?

Saroperci,
vodonosci,
nebomerci,
zemljerosci.

R e k : Sonce in dež sta dve dobri reči,
pa se obojega človek boji.

Meglice

Po gorah, po poljih, po travnikih
ni ptice več, ni več cvetlice.
Ob dnevih teh žalostnih same tam
se pasejo sive ovčice.

Pastir jim je Bog in pasel jih bo
še dolgo do gorke pomladi.
Saj niso ovčice, meglice so
po stari jesenski navadi.

Fran Roš

Kaplja

Ob dežju je obviselo mnogo kapljic na širokem listu
stoletne bukve. Ko so se malo oddahnile, so se začele pre-
vzetno gugati na mehki, zeleni zibelki. Nazadnje so zadremale.

Ko se je drugo jutro naša kapljica prebudila, je bila čisto
sama. Strah jo je obšel. Pravkar je hotela zaklicati tovarišice,
kar je potegnil nenadno veter in kaplja je zdrknila na zemljo.
Kmalu se je zavedela in sklenila je žalostna, da hoče potovati
sama, dasi ni vedela ne kod ne kam. Prerila se je skozi majhno
razpoko v zemljo. Groza jo je navdala v temni samoti. Kako
pa se je razveselila, ko je trčila ob drugo kapljico! Radostno
sta se objeli in potovali sta skupno dalje. Komaj sta si začeli
pripovedovati svoje doživljaje, že sta dospeli do drugih kap-
ljic. Čimdalje več in več se jih je nabiralo in pozabile so na
strah.

Dolgo so že potovale in premagale marsikatero oviro. Bilo
jih je že lepo krdelo. Končno so zahrepenele po belem dnevu
in prilezle so kot skromen vrelec na svetlo. Oh, kako lep se
jim je zdel svet! Hitele so dalje in dalje. Tu pa tam se je
pridružil drug virček in kmalu je nastal potoček. Živahno so
kramljale kapljice, lovile se in prešerno skakale čez skale.
Pritekli so še drugi potočki in kapljam je rastel pogum. Ob
jezu so malce zastale, a s tem večjo naglico so udrle na mlin-

sko kolo ter ga veselo vrtele. Marsikatera kapljica se je pozabila pravočasno ločiti od kolesa in v velikem loku je zletela po zraku v naročje svojih sestic. To vam je bilo smeha in šuma!

Hitele so dalje mimo temnih jelš in pisanih cvetic, mimo posameznih hiš in celih vasi. Domišljale so si, da so nepremagljive. Kako pa so se čudile, ko so se s potokom izlile v reko! Minila jih je njih prešernost in pomikale so se bolj umerjeno dalje mimo lepih trgov in bogatih mest. Čolni in splavi so plavali tu in tam po njih hrbtih.

V reko se je izlivalo še več potokov na levem in desnem bregu. Bolj pa ko je rasla reka, zmernejše in resnejše so postajale kaplje. Končno se je izlivala reka sama v veletok. Parniki so pluli po njem.

Utrujene od dolgega potovanja so kaplje čimdalje bolj pešale. Pomikale so se le še kakor v spanju počasi naprej. Dolgo in dolgo so še potovale. Nekega dne pa so se izlile v neizmerno morje.

Naša kapljica ni prav vedela, ali se ji sanja ali je res, da je bila že nekdanj v družbi tako ogromne množine sestic.

L. Černež

*

Besede: Voda, vodnjak, voden, povodenj; sladka voda, morska voda, deževnica, snežnica, studenčnica; zdravilne vode: toplice, rudnice, mineralne vode, slatine; trda voda, mehka voda.

Uganke: Mladinka — planinka,
ženka — dolinka,
starka — primorka.

Leze, leze — kamenje liže,
dere, dere — goro pobere.

Naša modrost: Mlad pijanec, star ubožec. Pijanec ne napreduje, če se mu z neba denar suje. Pijanec je norec po svoji volji. Pijancu še luč ne sveti. Pijancu se ogni s senenim vozom. Pijanost več ljudi konča kot meč. Pije kot žolna. Pijan kot krava.

Pomni: Ne pij, ko si vroč! Pij le čisto vodo! Ne govori, ko piješ! Pojej, preden piješ! Ne pij na mastno jed!

Česa ne smeš piti? (Piva, žganja, likerja, črne kave, čaja z rumom ali žganjem, sadjevca.)

Kaj lahko piješ? (Vodo, malinovec, sadne soke, mineralno vodo, slatino, mleko, kakao, čaj z limono, zdravilne čaje.)

Otrok ob nevihti

Zdaj Ilija z bičem trešči,
da po zemlji se zablešči!
Kola gromna ropotajo,
konji plamen rezgetajo.
Zazibljo se vsa nebesa,
črna zemlja se potresa,
a podobo lune polne
gosta megla v se pogolne;
piš vihari,
dež udari,
v hrib, dolino s curkom lije
in debela toča bije.

Dete, blede kakor zid,
nima iti kam vedrit.
Pride angel od Boga,
perutnici dve ima,
plaho dete k sebi stisne,
perutnico nanj razpne,
govoriti mu začne:
»Stopi k meni, sinek moj,
ropotanja se ne boji!« —
Zdajci luna zopet sine,
božji angel v raj izgine.

Otročiček se zbudi,
kjer odet na gorkem spi.

Fran Levstik

*

B e s e d e : pogolne = pogoltni; Ilija = sv. Elija, prerok, ki se je peljal v ognjenem vozu v nebesa. O njem pravijo, da se ob nevihti vozi v gorečem vozu po nebu. Ropot njegovih koles je grom, ki ga slišimo; kadar pa udari z bičem, se po zemlji zabliška in trešči.

Sneži

Vsi se veselimo dneva, ko prvič sneži. Kako prijetno je zdajle v decembru sedeti ob topli peči in opazovati skozi okno snežinke, ki plešejo po zraku in se počasi spuščajo na zemljo. Tu posadé drevesom klobuke na glavo, ogrnejo strehe z belim plaščem, na mater zemljo pa polože lepo belo odejo, da je ne zebe.

In tedaj pride na vrsto naše zimsko veselje: kepanje, sankanje, smučanje.

Nedavno me je vprašal prijateljček Tinček, kako nastane prelepa snežinka. Dejal mi je, da je sam tega mnenja, da se v mrzlem zraku strnejo majceni delci vode v ledene kristale — pa je snežink brez števila tu.

Pa fantek ni imel povsem prav. Ti ledeni kristali namreč ne bi padli na zemljo kot snežinke, ampak kot ledene kepice. Saj se to v resnici večkrat zgodi. Takrat pada toča ali sodra, ki ji pravijo tudi babje pšeno.

Ko nastaja sneg, pa se ne združujejo majceni vodni delci v ledene kristale, ampak se že vodni hlapi, ki plavajo v zraku, strdijo. Tako nastane majhna ledena kroglica, ki začne zaradi teže padati in se med padanjem združuje z enakimi kroglicami, dokler končno iz tega ne nastane snežinka. Glej, na stotisoče takih kroglic je treba, da sestavijo šele eno samo snežinko. In ta snežinka dobi krasno umetno obliko. Kakšen umetnik je Bog, ki vsak dan znova ustvarja čuda narave. Ta snežinka ima obliko šestžarne zvezdice, ona šesterokotnega lista. Tiste ledene kroglice so tem manjše, čim bolj je mrzlo. Zato padajo pri velikem mrazu le majhne snežinke, če je topleje pa naletava sneg v celih plahtah, kakor pravimo.

Sneg je imeniten gnoj za našo zemljo, ker pobere ves prah, ki plava po zraku. Tako prinese sneg na zemljo rodovitno plast, ki bogato obrodi.

Sneg tudi varuje rastline, ki počivajo pod snežno odejo. Zato si naš kmet želi za zimo snega, da mu ne zmrzne oziroma, ki jo je sejal v poznem poletju in jeseni.

Iz »Vrtca«

Veter

Jaz sem veter, dvigam prah,
kaj vas ni me, deca, strah?
Zdaj sem dete kakor vi,
zdaj vihar sem, bliske krešem,
kolo naokoli plešem,
zdaj spet sikam kakor gad,
zdaj kot vetrič piham hlad,
zdaj nevihta sem — bežite,
vrata pred menoj zaprite!
Jaz sem veter, dvigam prah,
kaj vas ni me, deca, strah?

Čika Jova Zmaj

*

Besede: Veter piha, popihava, piska, tuli, buči. Vihar lomi drevesa, podira dimnike, odnaša klobuke, obrača dežnike.

Živalce — naše učiteljice

Olga je v šoli slišala, da se lahko od vsake živali kaj koristnega naučimo, ako natančno opazujemo njeno delo.

Ko gre Olga iz šole, sreča na potu mravljo.

»Mravlja,« reče deklica, »česa se morem od tebe naučiti?«

»Dela,« ji odvrne mravlja. »Glej, jaz vstajam zgodaj in hodim šele po sončnem zahodu počivat. Vse leto delam marljivo, čeprav vem, da za to ne dobim nikakega plačila.«

Olga gre dalje in pride na domači vrt. Tukaj zapazi čebelni panj, potrka nanj in vpraša: »Čebelica, česa se lahko od tebe učim?«

Čebelica takoj odgovori: »Reda. Poglej le v našo hišico! Na tisoče čebel dela tukaj in vsaka ve dobro, kje ima opravke, in nobena ne zadržuje druge. Vsaka zleti pravočasno iz panja, pa se tudi o pravem času vrne domov.«

Blizu panja opazi Olga čuvaja, zvestega psa, ki je ravno nekaj zagrebel v zemljo.

»Čuvaj, povej mi, česa me ti učiš?« vpraša deklica.

»Varčnosti! Glej, tu imam mastno kost, ki mi je ostala pri obedu. Ker sem sit, sem jo zagrebel in shranil. Ko bom zopet lačen, mi bo prav dobro teknila.«

Olga pride na dvorišče. Na plotu stoji petelin in poje svoj »kikeriki«.

»Petelinček,« reče deklica, »česa neki pa se naj od tebe učim?«

»Zgodaj vstajati,« ji odvrne petelin. »Preden pošlje zlato sonce svoje prve žarke na zemljo, se že zbudim in zapojem jutranjo pesem. Zapomni si dobro: Rana ura — zlata ura! Ako začnemo svoje dela zarana, gremo lahko zgodaj počivat.«

V kuhinji je zagledala Olga mačko, ki se je pridno umivala. »Mucka,« vpraša deklica, »česa naj se od tebe učim?«

»Snažnosti! Jaz ne morem trpeti niti najmanjšega madeža na svojem kožuščku. Vem, da imajo ljudje najrajši tistega, ki je lepo umit in čedno oblečen. Zato se vedno umivam in ni se mi treba sramovati, naj pride, kdor hoče.«

Olga si dobro zapomni vse, kar je zvedela od živali, in si misli: »Vedno hočem biti delavna, redna in varčna, vstajala bom zgodaj ter bom snažno oblečena, da se mi ne bo treba sramovati pred živalmi.«

Iz Kosijeve »Zabavne knjižnice«

*

Slovnica: Deklica vpraša: »Čebelica, česa se morem od tebe naučiti?«

»Reda,« ji odvrne čebelica.

»Petelinček,« reče deklica, »česa naj se od tebe naučim?«

»Zgodaj vstajati,« ji odvrne petelin.

Kako so navedene v teh stavkih besede, ki jih je govorila deklica, oziroma čebelica in petelin? Ponovi jih! To je premi govor. Kateri stavki napovedujejo, kaj so deklica, čebelica in petelin govorili? To so napovedni stavki.

Deklica je vprašala petelina, kaj se lahko od njega uči.

Petelinček ji je odgovoril, da zgodaj vstajati.

Ali so v teh stavkih besede, ki sta jih deklica in petelin govorila, dobesedno navedene? (Ne.) Podana je le vsebina. To je odvisni govor.

Katera ločila so v gornjih stavkih? Kje stoji narekovaj? Kdaj rabimo dvopičje? Kdaj ga ne smemo rabiti? Kako pišemo prvo besedo premege govora za dvopičjem? Ali pišemo z veliko začetnico tudi napovedni stavek, če stoji premi govor pred njim ali sredi njega?

Vaja: Poišči v tem berilu vse stavke, ki podajajo premi govor! Pazi, kje stoji v teh stavkih napovedni stavek! Spremeni premi govor v odvisni govor!

Ne muči živali

Človek je gospodar na zemlji. Bog sam mu je dal oblast čez vse živali, da jim gospoduje. Toda biti jim mora mil in pravičen gospodar, ako hoče, da bo všeč Bogu, ki je sam največja ljubezen in dobrota. Človek sme žival priganjati k delu, za katero ima dosti moči, ali ne sme je preoblagati s pretežkim delom, ne sme je neusmiljeno nabijati in pretepati. Bog dopušča človeku pobijati in klati živino, ki mu je potrebna za živež, za obleko in druge stvari. Dopuščeno mu je tudi pobijati in preganjati živali, ki so ali nevarne njemu in njegovim domačim živalim ali mu sicer delajo škodo. Vse take sme ubijati, toda mučiti ne sme nobene.

Ljudje se radi izgovarjajo: »Kaj za to? Saj je le neumna žival!« No, mnogokrat je žival pametnejša od takega suroveža. In če bi prav bila neumna, kdo ti je dal pravico, da jo smeš zato mučiti? Ali ni tudi nje ustvaril Bog? Ali ni tudi njej dal celih in zdravih udov, ji dal dosti živeža, da se veseli življenja? Tudi žival čuti bolečine, katere ji zadaja tak človek brez srca in brez usmiljenja.

Fran Erjavec

Lisica, zajec in petelin

Živela sta lisica in zajec. Lisica je imela ledeno izbico, a zajček lubovo. Pride krasna pomlad in lisici se raztaja izbica, a zajčku ostane po starem. Lisica poprosi zajčka, da bi se pogrela pri njem v izbi, in potem ga spodi.

Zajček odide po poti in zaplače. Srečajo ga psički: »Hev, hev, hev! Zajček, kaj plakaš?«

Zajček odgovori: »Počakajte, psički. Kaj bi ne plakal? Imel sem lubovo izbico, a lisica ledeno. Prosila je k meni, a potlej me je pregnala.«

»Ne plači, zajček!« reko psi, »mi jo izženemo.«

»Ne, ne izženete je!«

»Da, hočemo jo!«

Gredo k izbici: »Hev, hev, hev! Lisica ven!«

A ona s peči: »Ako puhnem dol, če poskočim ven, razletite se v koscih po stezici!«

Psi se ustrašijo in zbeže.

Zajček odide ter joka. Sreča ga medved: »Zakaj jokaš, zajček?«

Zajček reče: »Stoj, medved! Kaj bi ne jokal? Imel sem lubovo izbico, a lisica ledeno; izprosi, da pride k meni, a potem me izžene.«

»Ne jokaj, zajček!« ga tolaži medved, »jaz jo preženem.«

»Ne izženeš je! Psi so jo izganjali, a niso je izgnali in tudi ti je ne preženeš.«

»Da, hočem jo!«

Gresta h kočici: »Pojdi, lisica, ven!«

A ona s peči: »Ako puhnem, če skočim ven, leteli bodo kosci po stezici!«

Medved se ustraši in zbeži.

Zopet odide zajček in joka. Sreča ga petelin s koso: »Krkelili, kaj ti je, zajček, kaj jokaš?«

»Stoj, petelin! Kako bi ne jokal? Lubovo izbico sem imel, a lisica ledeno. Prosila me je, da sem jo vzel k sebi, ter me je izgnala.«

»Nič ne de; pojdiva ter jo spodiva.«

»Ne, ne spodiš je! Psi so jo izganjali — ne izgnali, medved izganjal — ne izgnal in tudi ti je ne izženeš.«

»Poglejmo!«

Gresta k izbici: »Krkelili! Nesem koso na hrbtu, da lisico pokosim! Pojdi, lisica, ven!«

Ko ona to zasliši, se ustraši: »Počakaj, zdaj se oblačim.«

Petelin zopet: »Krkelili! Nesem koso na rami, da lisico pokosim! Pojdi, lisica, ven!«

Ona odgovori: »Kožuh oblačim.«

Petelin zopet: »Krkelili! Nesem koso na rami, da lisico pokosim! Pojdi, lisica, ven!«

Lisica zbeži, a on jo mahne s koso ter jame potem z zajčkom složno in prijetno živeti v izbici.

Fran Levstik

*

Besede: lubova izbica = izbica iz lubja.

Misli. Zakaj se lisica ni bala ne psov in ne medveda, zakaj se je pa petelina ustrašila? (Ker je grozil s koso, a oni so samo zahtevali, da mora iz izbice.)

Naša modrost: Petelin je kmetova ura. Petelin je kralj na svojem gnoju. Vsak petelin najrajši poje na svojem dvoru. Petelin zamiži,

kadar zapoje. Čim slabše petelin poje, tem rajši poje. Če petelin izgrebe zrno, zažene velik vrišč. Petelin ne znese toliko skupaj, kot kokoš razgrebe. Petelina po grebenu spoznaš. Ošaben kot petelin na gnoju. Rdečega petelina na streho postaviti. Temu ne bo petelin več dolgo pel, Petelina videti, ki je zvezde zobal.

U g a n k a : V blestečem plašču general
 z ostrogami se krog ponaša,
 perjanico je zadaj dal,
 da se bo laže bojeval,
 ko bo izzval na boj mejaša.

V a j e : Spremeni vse preme govore v odvisni govor. Uprizori to povest v igril!

Kako toži zajček pozimi

Nesrečen zajček sem, vse me sovraži in preganja, od vseh strani mi preti smrt. Lovec me išče s puško na rami, pes me zasleduje, ptica roparica se spušča iz zračnih višin nadme, mladiče pa mi jemlje maček. Niti enega prijatelja nimam! Da bi znal skakati po drevju kakor veverica ali pa da bi mogel prespati vsaj pusto in neusmiljeno zimo kakor jazbec ali medved! A tudi nikake obrambe nimam. Z dolgimi in močnimi zobmi lahko sicer oglodam najtrše deblo, a braniti se z njimi ne znam. Nisem ravno junak! Če zaslišim najmanjši šum, napnem ušesa, potem pa zbežim, kot bi me nesel veter.

V teku sem vam pa mojster! Skačem zdaj sem, zdaj tja, na levo in na desno, zdaj naprej pa zopet nazaj, da se moji preganjalci jeze, da je kaj! A kaj mi vse to pomaga, prej ali slej me dohiti smrt iz lovčeve puške. Najhuje je zame pozimi. Travniki so pokriti z debelo sneženo odejo, zelniki prazni, gozdovi goli in zasneženi. V hudi sili se moram lotiti drevja in glodati trdo skorjo, da vsaj malce potolažim svoj sitni želodček... In vrhu vsega prirejajo v zimskem času lov za lovom na nas uboge živali... Psi lajajo in cvilijo pa dreve za nami in nas pode naravnost do lovcev in — pok — po nas je!

Pa ko bi še vsaj po smrti ravnali malo lepše z nami! Mrtve konje in pse zakopljejo v zemljo — nas pa čaka kuhinja. Tam nas najprej slečejo iz toplega kožuščka, ki ga

posuše in prodado. Naše okusno meso pa kuhajo ali spečejo, najrajši pa ga snedo v omaki, a naše kosti vržejo psom, da jih požro...

Zdaj pa preudarite sami, če ni smola in nesreča, biti zajčjega rodu!

Iz hrvaščine

*

Slovnica: Poišči glagole! Naštej določnike in nedoločnike! Za katerimi glagoli stoje nedoločniki? (Znal skakati, mogel prespati, se moram lotiti). Poišči pomožne glagole in določi jim osebo in število! V katerem času je to berilo? Postavi ga v pretekli in prihodnji čas! Poišči železne in klicalne stavke!

Vaje: Opiši zajca: 1. Kdo ga preganja? 2. Česa mu manjka, da bi se varoval sovražnikov? (Ne zna plezati, nima ostrih zob, ne prespi zime!) 3. Kakšen je? (Plašljiv.) 4. Kateri čut ima dobro razvit? (Sluh.) 5. Kaj je njegova edina bramba? (Beg.) 6. Kaj nam daje mrtvi zajček? 7. Kaj je kunec?

Kača in jež

Kača je pogoltnila žabo. Ko jo je pogoltnila, je bila zelo trudna. Pa si je rekla, da se bo malo odpočila pod bregom. Tam je bilo suho in zavetje pod grmovjem — tudi visoka trava je rasla tam, tako da se je kača lahko dobro skrila. Splazila se je pod grm, se udobno zvila in počivala.

Sonce je počasi lezlo za obzorje, dokler ni popolnoma izginilo. V vsej naravi je nastala tišina, moder mrak je lezel na travnike, loke in polja in nastopil je prijeten večerni hlad.

V tem času se prebujajo živali in hodijo na lov.

In tako se je zgodilo...

Medtem ko je kača gledala, kako lepo sonce zahaja, se je za njo dvignil kupček suhega listja, in preden bi naštel do pet, je pred kačo stal jež.

Groza je šla z njega. Po vsem telesu je imel iglo pri igli in vsaka je bila ostra kot šivanka.

Postavil se je pred kačo, mlasknil z jezikom in rekel: »Kača, poslovi se od življenja, požrem te!«

Kača se je prestrašila, toda niti misliti ni mogla na to, da bi ušla, ker bi jo jež dohitel. Umreti pa ni hotela in zato je začela z zvijačo.

»Jejmene,« pravi, »nikar me ne požri! Ali bi te ne bilo sram? Jaz, prismođa, sem danes popoldne pojedla žabo — bila je kakor led in še sedaj me zebe v želodcu.«

»I, to nič ne de,« pravi jež, »tudi jaz jem žabe in še precej mi gredo v slast. To je prav, da si jo pojedla, bom vsaj bolj sit.«

»A to še ni vse,« se je izvijala kača, »jaz sem tudi strupena, in če bi me ti pojedel, bi bilo po tebi.«

Jež je butnil v smeh.

»Kača, lažeš! Ti si belouška in nisi strupena. Požrem te za kazen, ker si lagala!«

Rekel je in jo zgrabil za vrat.

Nekaj časa sta se borila, kača se je ovila okrog ježa, toda kmalu se je zvijala v omotici.

Potem jo je jež požrl, si obrisal rilček ob travo in jo ubral proti gozdu, da si poišče še kaj dobrega za pod zob.

Iz češčine Fr. Bradač

*

Kaj veš o ježu? Ali mu kačji strup škoduje? Kako se jež brani, kadar je napaden? Zakaj imajo nekateri ježa pri hiši? Katere so strupene in nestrupene kače? Kako kača piči?

Slovnica: Pičiti — pičim — piči; pikati — pikam; sikati — sikam; lesti — lezem; gristi — grizem.

Prebujati se — prebuditi se. Kakšna razlika je med tema glagoloma?

Mravlja

Pomladansko sonce pripeka in pregreva mravljišče na kraju smrekovega gozda, odkoder je sneg večinoma že zbežal pred sončnimi žarki. In vendar je mravljišče še mrtvo, kakor bi kuga pomorila njegove prebivalce. Niti ene mravlje ni videti, vse še spe v gorkem stanu, kjer se skrčene tišče druga druge.

Pa sonce pripeka bolj in bolj in en zaspanec se prebudi. Vzdigne glavo iz črne trume in pogleduje z zaspanim očesom okrog sebe — vse še spi. Ali se je zmotil? Ali še ni čas, da bi se vzdignil z ležišča? Saj vendar čuti, kako prihaja gor-

kota od zgoraj. Iztegne torej nožice, si pomane oči in se še na pol zaspan odpravi pogledat, ali je že čas, zapustiti gorko posteljo, v kateri je tičal štiri mesece. Gre po veliki cesti, pa ne more dalje. Trdne pregraje, ki jih je jeseni sam pomagal napraviti, mu sedaj jezijo pot. Nekaj časa hodi okoli male trdnjave in išče kake špranje, da bi se spravil skozi njo, pa ni je dobiti. Jezen zgrabi bruno in si ga prizadeva izdreti, vleče in vleče, pa nič ne opravi. Popade drugo, tretje, a vse njegovo prizadevanje je zaman. Vse je umno in trdno sezidano.

Nejevoljen gre nazaj in zgrabi s čeljustmi za vrat prvega zaspaneta, na katerega naleti, in ga strese. Zaspanec se prebudi in gleda debelo, kakor bi hotel reči: »Kaj hočeš?« Ta ga začne s tipalnicami tipati in božati in zaspanè je predramljen in ve v trenutku, kaj početi. Oba gresta druge buditi. Kmalu jih je deset na nogah in vsi gredo nad pregraje, ki se ne morejo ustavljati združeni moči desetih korenjakov. Pridejo ven. Sonce se jim izpočetka blešči, pa se ga kmalu privadijo, in želodec se že tudi močno oglašà. Da bi ga uto-lažili, si poiščejo nekaj sladkarij in zraven se od veselja postavljajo na glavo, se cukajo in uganjajo druge burke. Potem gredo domov. Tu je kmalu vse na nogah. Kakor hudournik vro mravlje pri vseh vratih in mravljišče se giblje in mrgoli kakor voda, ki vre in kipi v kotlu.

Fr. Erjavec

*

B e s e d e : jéziti pot = napraviti jez, da se zapre pot;

mravlje, mravljinec, mravljišče, mravljinčja kislina, mravljinčja jajca, črna mravlja, ruske.

Zakaj te srbi in se napravijo mehurčki, če te mravlja piči? (Mravljinčja kislina.)

V a j a : Opazuj življenje v mravljišču! — Poišči stezo, ki so si jo mravlje zgladile iz svojega mravljišča! — Kdaj nosijo mravlje jajca na svetlo? Kako jih primejo? — Zakaj pobirajo ljudje mravljam jajca? — Ali si že slišal o mravljinčji vojski? — Ali poznaš povest o mravlji in murenčku?

G o v o r i m o : Priden kot mravlja.

Lastovkam

Lastovke, oj Bog vas sprimi,
ko po dolgi, ostri zimi
priletele ste nazaj
v mirni naš planinski raj!
Ve pomladi ste znanilke,
dobre sreče ste nosilke:
kjer si dom postavite,
srečo tja pripravite!
Gostoljuben strop je moj:
gnezda svoja nanj pripnite,
tu valite, tu gojite
srečonosni zarod svoj.
Skrbno jaz vam branil bom
nežni rod in mali dom;
nikdo vas se ne dotakne
in mladičev vam nikdo
z roko kruto ne izmakne.
Čuval jaz jih bom zvesto.

Simon Gregorčič

*

Besede: Samostalniki in pridevniki: drobno trupelce, dolge perutnice, škarjast rep, šilast kljunček.

Opazovanja. Lastovica ščebeta, cvrči. Zakaj pravimo, da si svoje gnezdo zida? Zakaj lastovica nizko leta, kadar se pripravlja k dežju? (Mušice letajo nizko, ker je zrak zaradi vodnih hlapov vlažen.) Zakaj so lastovice človeku tako priljubljene?

Naša modrost. Lastovica in gost prineseta v hišo radost. Lastovica zdoma — sreča z njo odroma. Lastovica pomlad — vrana zimski hlad. Ena lastovica ne naredi poletja. Vsaka lastovica pozna svoje gnezdo. Na Marijino ime se lastovke sele. Bela lastovka. Ima lastovke pod klobukom. Glasen kot mlada lastovka.

Lišček

Ko je ljubi Bog ustvaril ptičice, jim je dal noge, da lahko skačejo, peruti, da lahko letajo, in kljunček, da lahko zobljejo. Ko so bile že vse ptičice ustvarjene, so se zbrale okoli Boga. In Bog je vzel skledice z različnimi barvami ter je vsaki ptičici pobarval perje.

Na vrsto pride golob in dobi višnjevkast vrat in rdečkaste peruti z dvema črnima pasoma poprek. Kanarčku je dal Bog lepo rumeno perje, pastiričico je pobarval s sivo, pepelasto barvo ter ji dal na perutnice po dva bela pasa.

Vsaka ptičica je dobila lepo perje, kakršno se ji najbolj podaje. Samo ena se ni hotela gnesti med toliko množico ptic ter je ostala nekoliko zadaj. Ta ptičica je bila — lišček. Naпослед pride tudi on k Stvarniku, ali Bog ni imel več barv, vse skledice so bile že prazne.

Ubogi lišček se je bridko jokal, ker ni imel tako lepo pisanega perja, kakor so ga imele druge ptičice.

Bogu se milo stori in mu reče: »Potolaži se! V vsaki skledici je ostalo nekaj barve, te barve hočem s čopičem pobrati in pobarvati tudi tvoje perje.«

Bog stori, kakor je rekel, in pobarva liščku perje nekoliko rdeče, nekoliko rumeno, črno, zeleno, belkasto in rjavkasto. Tako je dobil lišček med vsemi našimi ptičicami najlepšo, prav svatovsko obleko. Čelo mu je rdeče kakor škrlat, teme in tilnik črna in svetla kakor žamet, hrbet rjavkast, trebuh belkast, peruti rumeno pasaste, rep pa črn.

Ivan Tomšič

Škrjanček

Škrjanček pa prileti
s poljske ravnine,
kmetiče gor budi:
„Pojdite na njive!“
Škrjanček se v zrak spusti,
v zraku na glas kriči:
„Kmetič, le pojdi orat,
ženka, sejati!“

Narodna

Hotel pri Zelenem hrastu

Hotel pri Zelenem hrastu je bil nabito poln. Stalni najemniki in gostje so zasedli vseh dvanajst nadstropij, pritličje in podzemlje, balkone in stolpičke.

Gostje so že povečerjali in hišna gospodinja gospa Veverica je ukazala mir. Mrak je legal na zemljo. V daljavi so se oglašale žabe, bliže je ubiral urh svoje otožne akorde, v grmu se je slavček navduševal za lepoto toplih noči. Okoli balkonov, strešnic in stolpičkov hotela se je ovijal opojno dehteči kovačnik, mamil goste in jim naklanjal cvetoče sanje.

Pozvonilo je pod stopniščem. Gospa Veverica je planila z najvišjega stolpiča in vprašala: »Kdo je? Kdo zvoni?«

»Truden popotnik bi rad prenočeval v hotelu.«

»Ni mogoče, vse zasedeno. Kar pogledajte seznam gostov.«

Kos je v mesečini črkoval:

»Klet — gospodične Ličinke in Črvoni.

Pritličje: Krastaški in Močerad Hladnodolski.

Prvo nadstropje: Dihurjevi iz mračne goščave.

Drugo nadstropje: Podlasica, graščakinja na Podlesni.

Tretje nadstropje: Žolna Zelena iz Lipovega gaja.

Četrto nadstropje: Gospa Sova in gospod Čuk z Zatona.

Peto nadstropje: Krekovtovi iz Hrastja.

Šesto nadstropje: Netopirjevi iz Temne jame.

Sedmo nadstropje: Ščinkavec z rodbino iz Gabrja.

Osmo nadstropje: Divje čebele z Dehtečih livad.

Deveto nadstropje: Baron Mačkoj z ženo z Osoj.

Deseto nadstropje: Polh Debeluhar iz Žirovnice.

Enajsto nadstropje: Veverica iz Orešja.

Dvanajsto nadstropje: Veverica, gospodinja.«

Na drugi strani stopnišča se je bahavo šopiril bogat jedelni list, ki je obetal razkošne pojedine in izbrane poslastice: »Ogrci praženi na soncu. Ogrci v omaki. Gosenice. Sive muhe. Mušice. Rogačeva bedra. Jajca rjavega hrošča. Pajki. Suhe južine. Zlate bibe. Kobiličini kraki s travno solato. Med divjih čebel. Stržen. Zeleni popki. Kaleče seme. Suho seme. Črne jagode kaline. Borovnice, robidnice, maline, posušene v senci. Osmojen šipkov sad. Suhe brinove jagode in drnulje.

Koruza, želod, žir, brstje. Orehova jedrca. Koraldno rdeče jagode jerebike. Mlade koprive, zajčja detelja, kislica. — Sok, cvetni med z roso, hrastov sok. Mana.«

Ubogi trudni popotnik je zažvižgal tako milo in proseče, da je prekosil slavčkovno petje. V vseh okencih so se pokazali smrčki in rilčki, gobčki in kljuni, tipalke in pipalke, čopki in grebeni radovednih gostov. Gospa Veverica se je vdala skupni prošnji in ubogemu kosu priredila udobno ležišče v šestem nadstropju poleg Netopirjevih.

Marija Jezernik

Pika

Pika je bila Jankova kavka. Našel jo je v hosti, ko je bila padla iz gnezda, pa jo je pobral in nesel domov ter pridno pital. To ni bilo težko, ker je rada odpirala kljun in v jedi ni bila preveč izbirična. Ko je bila že malo odrasla, je jedla vedno z njim. Čudno je bilo videti, kako je prežala, on ji je pa podajal, kar je že bilo. Nikoli ji ni bilo dovolj. Ko je bila že sita, je vendar še beračila in prežala. Kar je dobila, je hitro kam skrila, da bo imela za pozneje. Kakor ameriške papige, ki jih imajo gospoda po mestih za kratek čas, tako imajo tudi nekateri ptiči pri nas to posebno lastnost, da se navadijo izgovarjati nekaj besed: škorci, vrane, srake in zlasti kavke. Pa tudi vse te niso enake. Nekateri so tako trde glave, da se ne nauče najmanjše besede: venomer gonijo svoj: krá, krá! Jankova Pika pa je bila posebno bistre glave, tako da se je vse čudilo njeni zgovornosti. Privajena je bila tako, da je prosto letala po vrtu in tudi po gozdu. Najrajši pa je bila v Jankovi družbi, če je le mogla, tako da ga je bilo malo videti brez nje. Posebno rada mu je čepela na rami ali pa na roki. Zakaj ji je dal ime Pika, pa res ne vem, menda zato, ker je rada pikala.

Jeseni je Janko odšel v mesto. Tam je prodajal kostanj. Tudi Piko je vzel s seboj. Prve dni je imel zaprto v kletki, potem pa jo je izpustil, da je lahko prosto letala okoli.

Glasno je kričala od veselja, ko se je čutila prosto, tako da so se ljudje zgledovali. Zletela je najprej na bližnje drevo, potem pa Janku na ramo. Zdaj so šele gledali ljudje, posebno

pa otroci; to jim je bilo kaj novega. Privabilo je marsikaterega kupca, ki bi se drugače ne zmenil ne za Janka ne za njegov kostanj. Posebno veselje so imeli s Piko otroci, v šolo in iz šole grede, ko se jih je sčasoma privadila in se jim dala z ročico gladiti po debeli glavi in hrbtu. Tudi to se jim ni zdela kaka posebna nesreča, če je včasih katerega kavsnila s kljunom, trdim kakor jeklo. Kakor mi ljudje tako je tudi Pika nekatere imela rada, drugih pa ni marala. Tudi to je delalo mnogo zabave otrokom in odraslim ljudem. Če je koga uščipnila v roko ali uho, da je zakričal, je bil vselej velik smeh. Janko je kmalu začutil, koliko dobička mu nese Pika. Otroci, ki so hodili mimo Janka v šolo in iz šole, so mu zvesto nosili vsak dan svoje bogastvo.

Josip Stritar

*

V a j a : a) roka — ročica; mama — mamica; koza — kozica; b) klop — klopca, žival — živalca; c) nit — nitka; gos — goska.

Naštej še druge pomanjševalne samostalnike ženskega spola.

Na sadnem vrtu

Gospod Koren je zasadil večji del svojega zemljišča z zgolj plemenitim sadnim drevjem; plemenitim, pravim, ki ima lepo debelo in slastno sadje, ne kakih lesnik ali drobnic, kislih in trpkih, da dobiva človek dolge in skominaste zobe, ko jih vidi. Mlada drevesa je bil dobil iz raznih krajev, kjer je vedel, da se dobiva to pa to najboljše. Za lepo drevesce se mu ni smililo denarja, že zato ne, ker je vedel, da se izplača že v treh, štirih letih, če ni kake posebne nesreče. To mu je dajalo dovolj dela. Imel je pa tudi srečo s svojimi drevesci; veselje so mu delala kakor hvaležni otroci svojemu očetu. Ko si drevo vsadil jeseni, prvo pomlad še nima mnogo zelenja, da bi se hladil v njegovi senci, še manj pa ima cvetja ali celo sadu. Vrtnar je vesel, da se je prijelo in ukoreninilo. Ali sedaj, ko je že druga pomlad sijala mlademu nasadu, je bilo v začetku majnika že polno zelenja in cvetja. Dosti lepega vidi na zemlji človeško oko, lepa so dela božje roke; ali poglej, prav dobro poglej, rekel bi, z dušo poglej, ne samo z očesom, mlado cvetoče drevo, češnjo, jablano ali breskev,

ko brenče in šume čebelice in čmrlji po cvetju! Ali si more kaj lepšega žele ti tvoje oko? In pa ta duh! Gospôda po mestih ima rada razne in drage umetne dišave, ali tako prijetna ni nobena in tako zdrava kakor ona, ki jo diha cvetje sadnega drevesa.

In pa kako veselje! To leto je bilo tudi že nekoliko pridelka. O lepem binkoštnem času, ko se po svoje raduje vsaka živa stvar, je pridnega vrtnarja razveselilo mlado češnjevo drevesce s prgiščem rdečih, drugo s celo košarico črnih češenj. Mož jih je pokusil in je bil zadovoljen, ko je videl, da so dobre. Potem mu je dozorelo, vsako ob svojem času, zaporedoma nekaj breskev, sliv, hrušk in jabolk in naposled tudi nekoliko orehov. Prihodnje leto, če Bog da, bo vsega več. In tako mu je teklo življenje v miru in zadovoljnosti dan za dnevom.

Josip Stritar

*

Besede: drevo, drevesnica; jabolko, jabolčnik; hruška, hruševce; češplja, češpljevec; sliva, slivovec ali slivovka.

Naša modrost: Drevo se naslanja na drevo, človek na človeka. Kakor se nagne drevesce, tako bo raslo drevo.

Smreka

*Smreka, lepo ti drevo,
lepa si, ko majnik sije,
ko pozimi sneg te krije,
rado gleda te oko.
Ko buči po svetu piš,
mrav vse, kar živi, pretresa,
gola druga so drevesa,
ti prijazno zeleniš.*

Josip Stritar

*

Vaja: Opiši smreko: Kje raste? Ali ji segajo korenine globoko v zemljo? (Ne, zato raste smreka tudi po skalah, če najde le malo prsti.) Deblo — lubje — smola — veje — igle (iglasto drevje). Cvet — sad (storž) — seme. Les (mehek les).

Josip Stritar

Josip Stritar je bil Levstikov rojak. Rodil se je v Podsmreki pri Velikih Laščah. Ljudsko šolo je obiskoval v Velikih Laščah, po šoli pa je pasel očetove krave ter se igral z vaškimi dečki in deklicami. Največ vpliva nanj je imela sosedova rejenka, katero je opisal v eni izmed številnih svojih povesti.

Pozneje je študiral v Ljubljani in na Dunaju, kjer je postal profesor.

Dolgo let je živel na Dunaju, šele zadnji čas pred smrtjo se je vrnil v domovino. Umrli je v Rogaški Slatini leta 1923.

Veliko je pisal, tudi otrok v svojih delih ni pozabil. V našem berilu imamo več njegovih pesmic pa tudi berilnih sestavkov. Vse njegove pesmi, povesti in igrice za otroke so zbrane v knjigah: Zimski večeri, Jagode, Pod lipo in Lešniki.

Premog

Premog so poznali že v davnih časih. Kot kurivo so ga porabljali najprej na Angleškem. V tedanjih časih ga seveda niso dosti cenili, saj je bilo še drvo za vse dovolj. Tudi so bili tedaj mnogi proti premogu. Nasprotniki premoga so dosegli celo, da je izdal angleški kralj ukaz in prepoved, da ne smejo kuriti s premogom, ker nastajajo pri zgorevanju ljudem in živalim strupeni plini.

Šele uvedba parnega stroja, lokomotiv in parnikov je priborila premogu ugled in veljavo.

Tudi v naših krajih v Zagorju, Trbovljah in drugod so poznali premog že pred več sto leti. Pa mu niso pripisovali

posebne veljave. Spočetka so bili celo prepričani, da je premog strjena kri ubitih zmajev.

Dandanes pa ni že niti med najmlajšimi nikogar, ki ne bi poznal premoga in njegove vrednosti.

Premnogi kraji na Slovenskem štejejo rudarje med svoj glavni stan, zlasti v Trbovljah, Zagorju, Hrastniku, Kočevju, Velenju in drugod. Rudarsko orodje živi več tisoč naših rodbin.

Jože Zupančič

Rudarska

*Mi smo rudarji,
osrčja zemljé gospodarji.
V zemljo položil zaklade je Bog,
mi jih dvigujemo urnih rok.
Mi smo rudarji,
osrčja zemljé gospodarji.*

*Mi smo rudarji,
osrčja zemljé gospodarji.
V rovih zijata nevarnost in noč,
bodi pri delu Bog naša pomoč!
Mi smo rudarji,
osrčja zemljé gospodarji.*

Mih. Opeka

*

Misli: V katerih krajih Slovenije žive rudarji? Kaj kopljejo? Katere nevarnosti jim prete v rovih?

Uganka

*Poznam rudarja —
goré ustvarja.*

Nekje leži zemlja

Nekje leži zemlja, ki jo je Bog ob stvarjenju še posebno blagoslovil. Posejal jo je z nešteto jezeri, ki se kot biseri ozi-
rajo z jasnimi očmi v nebesno sinjino. Sončne ravnine so
posejane z belimi vasicami, a z gričkov kipé v nebo cerkvice
ter prosijo blagoslova in rodovitnosti tej lepi zemlji. Ogradil
je Bog ta svet z mogočnimi pregradami, da bi ga ne nad-
legoval sovražnik.

To je zemlja slovenska, zibelka moje mladosti. Na tej
zemlji sem se rodil, po njej bom pridno delal, prepeval ter
se veselil in v tej blagoslovljeni rodni zemlji hočem leči
nekoč k poslednjemu počitku.

Franc Ločniškar

Dramilo

*Slovenec, tvoja zemlja je zdrava
in pridnim nje lega najprava:
polje, vinograd,
gora, morje,
ruda, kupčija
tebe rede.*

*Za uk si prebrisane glave
pa čedne in trdne postave:
išče te sreča,
um ti je dan,
našel jo boš,
če nisi zaspan.*

*Glej, stvarnica vse ti ponudi,
le jemat' od nje ne zamudi!
Lenega čaka
strgan rokav,
pal'ca beraška,
prazen bokal.*

Valentin Vodnik

*

Besede. Stvarnica = pomeni naravo.

Valentin Vodnik

se je rodil v Zgornji Šiški pri Ljubljani. Z veseljem je hodil v šole. Stopil je v frančiškanski red. Kasneje je kot sveteni duhovnik služboval v raznih krajih, med drugim tudi visoko v hribih v Gorjušah nad Bohinjskim jezerom. Seznanil se je z učenim ljubljanskim baronom Žigom Cojzom, ki je Vodnika vzpodbujal, naj piše pesmi in poučne spise za slovenski narod.

Znane Vodnikove pesmi so: *Dramilo*, *Zadovoljni Kranjec* in *Moj spomenik*. Spisal je tudi več slovenskih šolskih knjig.

Veliko drugega je še napisal Vodnik. V svoji Pratici je ljudstvo poučeval o zemljepisju, gospodarstvu, računstvu in vremenoznanstvu. Objavljal je tudi kratkočasne zgodbe. Napisal je celo Kuharske bukve za gospodinje. Izdajal je prvi slovenski časopis »Ljubljanske Novice«.

Večer za našo vasjo

*Navzgor se širi rožmarin,
navzdol se nagelj vije,
na okenca zagrnjena
večerno sonce sije.*

*Rdeča ruta, bel ošpet
in zagorelo lice —
tako se s polja vračajo
dekleta in kmetice.*

*Ti nageljci, ta rožmarin,
ta okna, polna sonca —
ah, takih nima ves ta svet,
pa pojdi tja do konca!*

Vida Jerajeva

Slovenec sem

I.

Slovenec sem!
Tako je mati d'jala,
ko me je dete pestovala;
zatorej dobro vem:
Slovenec sem!

II.

Slovenec sem!
To jasna pamet v glavi,
to v srcu blagi čut mi pravi;
s ponosom reči smem:
Slovenec sem!

III.

Slovenec sem!
Jaz ljubim očetnjavo,
gorim za njeno čast in slavo;
kar čutim, to povem:
Slovenec sem!

IV.

Slovenec sem!
Od zibeli do groba
ne gane moja se zvestoba,
a vsekdar reči smem:
Slovenec sem!

Jakob Gomilšek

Slovenska vas

Poglej jo dišečo, košato, stoletno lipo tam na široki trati!
Kako ljubko razpenja svoje zelene veje nad nizkimi, iz lesenih brun zgrajenimi kočami, nad lepo pobeljenimi hišicami!
Dviga se nad prijaznim selom, nad vrtovi, in bi rada prerasla še visoki, rdeče kriti zvonik bele cerkve. Pod to lipo te vabi lesena klop, da si odpočiješ na najlepšem in najprijetnejšem kraju sredi vasi.

Tod mimo drži bela cesta kakor srebrna nit in se vije dalje iz vasi v dolino in log. Tu pri lipi jo prekriža druga cesta, ki drži v temni gozd mogočnih hrastov, vitkih jelk in sključenih borovcev tam na klancu.

Tam v drugi strani pa vidiš zeleno, bogato polje in pisane travnike, kjer cveto bele marjetice, zlate trobentice in dišeče vijolice. Krilati metulji jadrajo in posedajo na cvetju.

Tam izpod gozda prišumi studenec in poganja svoje valčke čez sredino vasi. Drobne brvi drže preko njegove ozke struge, ki jo lahko preskoči vsak otrok. Jata belih in marogastih rac vesla tja proti mlinu, ki veselo ropoče nad vasjo.

Poglej ta mala, skromna poslopja, ki se vrstijo ob cesti! Kakor veseli obrazi so. Kakor prijazne oči so jim drobna okenca, polna zelenega rožmarina, rdečih nageljčkov, fuksij in še drugih lepih cvetic. Brhka dekleta pridno negujejo te svoje ljubljenske, ki so njim in hiši v ponos. In če počakaš do večera, se bodo zbrali tu pod lipo vaški fantje in prepevali krasne narodne pesmi, da se bo razlegalo v tiho noč.

Zares lepa je naša slovenska vas!

Iz Mazijeve čitanke

Ljubljana danes

Če prideš v Ljubljano s postaje Rakovnik in kreneš po Dolenjski cesti nekoliko nazaj, zagledaš salezijansko cerkev Marije Pomočnice na Rakovniku. Tu je bil že od nekdaj gradič; vidimo ga tudi že v Valvazorju. Na sliki nam Valvazor kaže pred gradom lep vrt in na dvorišču kočijo, v katero je vpreženo šest konj. Tako so se včasih vozili knezi. In res je bil tedaj lastnik tega gradu neki knez.

Če gremo po Dolenjski cesti proti mestu, vidimo na desni Suhi bajer, vojaško strelišče, kjer so med prvo svetovno vojno ustrelili 22 »izdajalcev«, ki so v tej grozni vojni izgovorili kako nepremišljeno besedo.

Cez Gruberjev prekop pridemo na Karlovško cesto. Ta prekop je začel kopati jezuit o. Gabrijel Gruber, zato se imenuje po njem. Voda prihaja v ta prekop iz Ljubljanice in se pri Štepanji vasi zopet izliva v Ljubljanico. Tako se odvaja mnogo vode in povodnji na ljubljanskem barju so postale

redkejša, pa tudi ljubljanska megla ni več tako gosta, kot je bila v prejšnjih časih.

Od Karlovške ceste na levo je zdaj cel oddelek mesta. Še pred štiridesetimi leti pa je bil tu velik travnik Prule.

Pri Sv. Florijanu se odcepi pot na Grad. Grič se dviga 70 m nad Ljubljano. Vrh griča venča mogočno grajsko poslopje. Grad stoji tu gotovo že nad tisoč let. Seveda so poslopje večkrat prezidali. Z grajskega stolpa je najlepši razgled po ljubljanski okolici, zlasti na Kamniške planine,

na Barje in Krim. Tudi grajska kapelica je že zelo stara. Posvečena je sv. Juriju, patronu mesta Ljubljane. Na Gradu je stanoval v začetku oskrbnik, grajski načelnik, grajski grof, pozneje deželni glavar. Tu so zapirali pozneje vojne ujetnike ter uporabljali poslopje za vojaštvo. Nekaj časa je bila na gradu tudi kaznilnica. Po prvi svetovni vojni so se prostori uporabljali za stanovanja. Zdaj je grad mestna posest. V zadnjih letih so prostor okrog gradu prav lepo preuredili po načrtih domačega umetnika in speljali lepa pota na Grad ter okrog starinskih utrd.

Prej je imel grad dva vodnjaka. Oni zunaj poslopja je baje 65 m globok. Na drugem koncu griča so stare utrdbe, »šance« imenovane.

Ljubljana ima veliko šol in cerkva. Najlepša je stolna cerkev, ki je posvečena sv. Nikolaju. Od šol pa je najimennitnejše vseučilišče.

Lepi so nekateri izmed spomenikov, ki jih je v Ljubljani veliko.

Čez Ljubljano vodi šest mostov. Največji je frančiškanski most, ki je trodelan.

Največja stavba v Ljubljani pa je nebotičnik.

Posebno lepo sprehajališče je park Tivoli, ki se razprostira pod Šišenskim hribom. Od tod pelje pot na Rožnik, kamor radi zahajajo Ljubljančani ob nedeljskih popoldnevih.

Po Viktorju Steski

*

U g a n k i : Prva pravi, naj zbežim.
 Druga je graščina.
 Skupaj pa v Ljubljani sta
 mnogim domovina,

 Je del Ljubljane bele,
 pod hribom je doma,
 Na listu zrela žoga,
 se deca z njo igra.

Slovnica: Poišči glagole v tem opisu. Določi jim osebo in število. Kateri čas izražajo? (Po čem spoznaš to?) Kakšna obrazila imajo ti glagoli?

Ljubljana nekdanj

V starih časih je moralo imeti vsako mesto utrjeno obzidje, tako tudi Ljubljana. Od Karlovških vrat se je spenjal zid ob pobočju griča Grad do ljubljanskega gradu; od tam po severnem pobočju dol na Vodnikov trg in dalje do Ljubljane. Ob Ljubljani se je obzidje vilo do Vozarskega potoja in ob tem potu do Karlovške ceste.

Vrat je imela Ljubljana šest: razen pisanih vrat v Florijanski ulici še Vodna vrata na Žabjeku ob Ljubljani nasproti izlivu Gradaščice; Križanska vrata pred križansko cerkvijo; Vicedomska vrata med univerzo in Kastnerjevo hišo poleg Filharmonije; Špitalska vrata pri vhodu v Stritarjevo (prej Špitalsko) ulico; Klosterska vrata, imenovana po nekdanjem frančiškanskem samostanu na Vodnikovem trgu.

Pozneje pa so porušili mestno obzidje in mestna vrata. Te utrdbe se namreč niso mogle braniti proti novim topovom, za zdravje pa so bile zelo škodljive, ker so branile vetrovom pot skozi ulice, da se vlaga ni mogla sušiti. Kamenje teh utrdb so porabili večinoma za obzidje pokopališča pri Sv. Krištofu.

Ulica sv. Florijana, Stari trg, Rožna in Hrenova ulica ter Žabjek so najstarejši deli ljubljanskega mesta. V. Steska

*

Besede, ki so bile nekdanj vsakdanje: mestno obzidje, utrdbe (šance), mestna vrata, mestni pisar, mestni sodnik, mestna straža.

Kaj imajo vrata? (Ključavnico, ključ, zvonec, podboje, duri, zapah, žabico.)

Kakšna vrata imamo? (Hišna vrata, šolska vrata, cerkvena vrata.)

Kje lahko stojiš? Pred vrati, za vrati.

Kam lahko greš? Skozi vrata. (Ne čez vrata.)

Kako so nastala imena:

a) Mestnih delov: Bežigrad pri cerkvi sv. Krištofa. (Tam so bili Turki tepeni in so morali bežati.) Kravja dolina (okoli cerkve Srca Jezusovega. Tam je bil nekdan živinski trg.)

b) Imena ulic: Rožna dolina, Študentovska ulica, Cesta dveh cesarjev (spomin na kongres l. 1821), Gramozna jama, Kapiteljska ulica, Kleparska steza, Lončarska steza, Livarska ulica, Barvarska ulica, Mesarska steza. V teh ulicah so stanovali obrtniki, imeli so svoja društva, (ki so jim rekli cehi). Na Jami, Na Klančku, Na Stolbi, Na Zavrteh, Osojna steza, Pod Trančo (tranča — ječa).

c) Priimek: Kovač, Pečar, Slomšek.

č) Gostilne: Pri Levu, Pri Zamorcu.

Na cesti

Pripoveduj: Veseli in žalostni dogodki na cesti. Kako so tlakovali ceste? Napiši: Kaj smo videli na cesti? Napiši imena ulic in cest, po katerih hodiš v šolo.

Kaj je pod cesto?

Kaj se pogovarjamo na cesti?

Kako hodijo ljudje po cesti: počasi, zložno, hitro, lahkotno, težko, upognjeno, šepajo.

Ulice in ceste v stari Ljubljani. Kako so nekdanj snažili ulice in ceste?

Kako jih snažijo danes?

Ali poznaš cestni red?

Kakšne vozove imamo? Ali si se že peljal z električno železnico? Kako se vedeš v električni železnici? (Mirno, ne kričim, če pride starejši ali betežen človek v voz, mu ponudim svoj prostor, če je že vse zasedeno.)

Kaj dela sprevodnik?

Kdaj se peljemo? Kdaj se vozimo?

Slovnica: V katerem času stoji ta spis? Določi glagole! Kako je sestavljena oblika za pretekli čas?

Ljubljanski palčki

Na severnem pobočju ljubljanskega Gradu raste ob poti za ograjami gosto grmovje. Pod nekim grmom v tisti gošči je vhod v kraljestvo palčkov. Velike dvorane so tam. V njih žive in gospodarijo palčki ter čuvajo svoje bogate zaklade.

Nekoč pa bodo palčki prinesli svoje zaklade na dan in jih izročili mestnemu županu, da jih bo modro porabil v čast mesta in blagor meščanov.

Župan bo najpoprej poplačal vse občinske dolgove. Teh dolgov bo sicer precej, ali od tolikega kupa bogastva se to ne bo dosti poznalo. Ljudem pa bo že na mah dosti pomagano. Denar bo prišel med nje, delo se bo začelo, trgovina in obrt bosta oživel.

A to bo šele začetek. Drugo, kar bo storil, bo še več vredno. Ljubljanska mestna občina bo zgradila v Trbovljah velikansko kurilnico, pokurila v nji ves nakopani premog ter napeljala gorkoto po ceveh pod zemljo na Ljubljansko polje in Barje.

Podnebje se bo potem spremenilo. Okoli Ljubljane bo toplo kakor v južnih krajih. Po Šmarni gori bodo rasle pomaranče, okrog Iga fige. Sava bo tekla med palmovimi gaji, na Barju bodo pridelovali banane, riž, poper in cimet. V Polhovem Gradcu bodo imeli najbolj debel žlahten kostanj na svetu, Turjak bo ves v zelenem lavorju, Krim bo poln cipres, a na Golovcu, Rožniku in po hribih onstran Save bodo imeli Ljubljaneci svoje sloveče gorice.

V Ljubljani bo tak red kakor nikjer drugje na svetu. Mesto bo imelo vzorne šole, bolnišnice in zavetišča in nikjer ne bo stiske za prostor.

Ali najlepše bodo imeli v Ljubljani otroci. Zanje bo občina najbolj skrbela, nihče ne bo godrnjal, da jih je preveč ali da niso pridni. Živeli bodo po svoje, ne da bi bili komu v nädlego, zakaj Ljubljana bo imela velikanske vrtove, a v njih igrišča, ki bodo pravi otroški raji. Tam bodo veliki kupi najlepšega peska, kamenja za skakanje in zidanje, imenitne luže za brazdanje, rogovilasto drevje za plezanje, skakalnice, gugalnice, vrtiljaki, drče, plavališča in drsališča. Žoge, obroči, vrvi, vedra, lopate, samokolnice, vozički, čolnički, kolesa in deščice, vse bo na razpolago.

Če se bo pa kateri otrok na igrišču kaj pregrešil, ga bodo zato kar otroci sami sodili in po pameti nabili. Gospodična bo le pazila, da ga ne bodo prehudo.

Srečni časi! Le kdaj se bodo v Ljubljani začeli?

Janez Rožencvet

*

Beseda: banana = južen sad podolgovate oblike.

Razčlemba: 1. Kraljestvo palčkov pod Ljubljano. 2. Palčki pri-
nesejo svoje zaklade ljubljanskemu županu. 3. Župan porabi zaklade:
a) dolgovi, b) trboveljski rudniki, c) ogrevanje Ljubljane, č) podnebje,
d) blagostanje v Ljubljani.

Slovnica: V katerem času stoji ta opis? Koliko časov imamo?

Vaja: a) Beri to berilo tako, kakor da se vse to godi sedaj! V katerem času boš pripovedoval? — b) Beri tako, kakor bi se bilo vse to že zgodilo! Kateri čas boš rabil? — c) Kako si predstavljaš Ljubljano, kakršna bo v resnici v bodočnosti? — č) Kaj bi napravil, če bi ti dobil zaklade?

Ljubljansko barje

Ljubljansko barje se razprostira jugozahodno od Ljubljane.

Nekdaj je stalo tam veliko jezero, a že v davnem času je voda predrila gore med Zalogom in Dolom in se začela odtekati. Ker ljudje v takratnih časih še niso imeli pripravnega orodja in orožja, da bi se branili pred divjimi zvermi, so si postavili ob obrežju ali pa tudi sredi jezera lesene koče na visokih kolih. V teh stavbah na kolih, ki jim pravimo

mostišča, so bili precej varni pred sovražniki in divjimi zvermi. Ostanke teh starih stavb so našli zelo veliko; tudi orožja in orodja, ki so ga rabili v boju za življenje, je veliko shranjenega v ljubljanskem muzeju.

V zadnjem času so strugo Ljubljanice v mestu Ljubljani poglobili. Zato voda hitreje odteka in močvirje se je že zelo osušilo.

Lj. Stiasny

*

Ali si že videl sliko o mostiščarjih? Opiši, kako so živeli!

Kras

Kras ima prelepe pokrajine in krasna podzemska čuda. Lepe so skalnate goljave, kjer se redko rastlinje bori za obstanek z modrimi kraškimi skalami, nad katerimi miglja v vročini razbeljeni zrak.

Še lepši so veliki kraški gozdovi, ki pokrivajo valovite visoke planote. Tu in tam se med drevjem posveti blede žlebičje, polno globokih razpok in ostrih robov. Bršljan in robida sta tu doma. Med skalami pa zijajo črni vhodi v podzemske jame. Čuden, skrivnosten, tuj svet je tam doli. Mir, hlad, tema, v temi pa milijoni kapniških oblik, ki zableste, če jih obsveti jamarjeva svetilka. Tu in tam se vale bučeče podzemske reke. Dokler tekó na površju, so nedolžni potoki, ki se vijejo kakor kače po poljih. Ko pa se zlijejo v podzemlje, spremene značaj in razgrajajo po ozkih hodnikih, da je groza. Kjer se umire, nastanejo jezerca. Kdo ve, kolikšne globočine so pod njih temno gladino! Kdo bi jih meril, ko se mora človek boriti za vsako stopinjo; če pa se vozi v čolnu, kako pazno je treba motriti črno vodo, ali ne moli iz nje ali tik pod gladino nevarna čer.

Pavel Kunaver

U g a n k i :

Iz razdrtega korita
lačna vrana sito pita.

Je črna, okrogla,
užitna, a drobna,
mladino prav miče.
Pa v Trst se peljimo,
ko vozimo mimo,
sprevodnik jo kliče.

Cerkniško jezero

Tam, kjer je danes Cerkniško jezero, se je razprostirala nekoč rodovitna dolina. Na obeh straneh sta stala gradova. Graščakov sin je hotel imeti za ženo hčer svojega soseda, ki je prebival na drugi strani doline. Ta mu jo je obljubil, ako privesla v čolnu ponjo. Po nasvetu povodnega moža je mladi grofič zadelal požiralno luknjo sredi doline, da ni mogla odtekati voda. Tako je nastalo jezero.

Narodna pripovedka

Postojnska jama

Postojnska svetovno znana jama je oddaljena pičle pol ure od postojnske postaje. Do jame prideš skozi čedni trg po lepem lipovem drevoredu. Že vhod v jamo je veličasten; največje čudo pa doživiš, če vstopiš v ta podzemeljski raj, posebno ob binkoštnih praznikih, ko razsvetljujejo jamo električne žarnice in na tisoče sveč.

Jama je nad 4 km dolga; da jo obhodiš, rabiš skoro tri ure. Deli se pa v »veliko cerkev« koj pri vhodu, v »staro« in »novo« jamo.

Najveličastnejša je pač »velika cerkev«, ki je najmočnejše žarnice ne morejo zadostno razsvetliti. Dolga je 100 m, široka okrog 45 m, od tal do stropa pa meri 30 m. Na njenem dnu šumi jezna Pivka, do katere prideš po stopnicah. Preko Pivke je zidan most.

Iz »velike cerkve« prideš v »staro jamo«, ki je 200 m dolga, a polna kapnikov. Vendar malokdo obiše ta del jame, vse hiti v prekrasno »novo jamo«. Ta se cepi v dve polovici, ki pa se zopet združita pred »Kalvarijo«. Kalvarija je grič v jami, okrog 60 m visok. Lepa pot vodi na njegov vrh, ki je ves obložen z najraznovrstnejšimi kapniki. Tudi drugod zapaziš najrazličnejše kapnike, ki kažejo često ljudem, živalim, rastlinam in drugim rečem podobno obliko ter zato nosijo svoje posebno ime, kakor »Marijina podoba«, »oltar«, »orgle«, »leca«, »slap«, »lev«, »sova« itd. Najznamenitejši kapnik pa je kamnitno »pregrinjalo«, ki visi s stropa in je tako tenko, da vidiš luč skozenj.

Glavna jama ima še več stranskih jam, kakor sta veliko »plesišče« in »tartar«. Ob praznikih igra na »plesišču« postojnska godba in veseli ljudje se sučejo ob njenih zvokih.

Če si slabih nog, te pelje po jami tudi posebna jamska železnica. Nima velikih voz, ali je dolga skoro 3 km.

V tem čudovitem podzemskem svetu živi tudi čudovita živalca, človeška ribica nazvana. Spada k močeradam, ima brezbarvno kožo in diha s pljuči in škrgami. Oči nima, saj bi ji tudi ne rabile v podzemski temini.

K. Kleinmayr

Ribji lov na Cerkniškem jezeru

V čolnu smo imeli osti in smo gledali za ribami. Navadno je eden vozil, drug pa z ostmi v roki stal spredaj in pazil, kje bo ugledal ribo. Skraja se mi je kaj čudno zdelo, ko je spredaj stoječi mignil ali zinil, da stoj, potem pa zagnal osti v globočino in največkrat izvlekel nasajeno ribo iz vode.

Ribe, o katerih govorim, so ščuke, ki jih jezerci splošno le ribe imenujejo, a šlajne in menke zaznamujejo s pravim imenom. Ščuka ima navado, da stoji prav mirno in šele, ko si jo prepodil ali pa ko šine za živežem, se prestavi in zopet obstoji. Kadar tako stoji, da se vsa vidi, jo je teže nabosti, ker tudi ona opazi pretečo nevarnost ter se premakne. Laže jo nabodeš, kadar jo ugledaš med mahom ali pa pri koreniki, toda za to je treba imeti vajeno oko.

A še drugo pripravo za lov smo imeli s seboj, in kaj mislite, kaj? Žimnate zanke na tankih, precej dolgih palicah. Manjšim ribam, ki še niso za osti in so tudi manj plašne, se kar počasi približuješ z zanko. Ko se ti posreči, da ribi zajameš glavo, takrat hitro potegneš, in riba visi v zanki.

Toda največ smeha in zabave sem imel, kadar sem gledal fantiče, ko so izbijali ribe pod ledom. To se godi, kadar je jezero zamrznjeno. Fantiči si napravijo trde bunke iz kake korenike ali grče in jih nasadijo na precej dolge palice. Ribiči se nastavijo v vrsto in dalje grede potrkavajo po ledu. Riba, na katero ravno potrkaš, šine izpod mahu ali trave, takrat pa udari s silo za njo, kdor le more. Ako zadeneš ravno nad

njo po ledu, riba takoj belo pokaže. Omedlela je ali pa se zvrne popolnoma mrtva na hrbet. Ribiči pristopijo z bункami, prebijejo led, polože ribo na led poleg prebite luknje, pa hajdi dalje.

Po Hinku Dolencu

*

B e s e d e : osti = na drogu nasajene vilice; ščuka, menek, šlajen = vrste rib.

Idrijski rudnik

Ob podnožju visokih planin stoji v globoki dolini mesto Idrija, ki je znana po vsem svetu po svojih bogatih rudnikih živega srebra. Kako vse drugače je bilo v tej dolini pred štiri sto leti! Temni prastari gozdovi so tedaj pokrivali to dolino. Divje živali so se klatile po neprodirnih hostah, le ubožni oglar se je ustanovil v njih.

Slavni zgodopisec Valvazor pripoveduje o odkritju srebrnega rudnika sledeče:

Leta 1497. je neki škafar, ki je imel svojo kočo blizu današnje cerkve sv. Trojice, zanesel škaf k bližnjemu studentu, da se zamoči, preden ga nese naprodaj. Škaf pusti pod izvirkom kar čez noč. Drugo jutro pride ponj, ali posoda je bila tako težka, da je ni mogel dvigniti. Pogleda vanjo in vidi, da se leskeče na dnu posode nekaj srebrnkastega. Bilo je živo srebro, ki se je bilo ponoči nateklo z vodo vred v škaf ter je ostalo zaradi svoje teže na dnu. Škafar zajme nekaj te tekoče kovine in hajdi z njo v bližnje mesto k zlatarju!

Zlatar je živo srebro dobro plačal, ali rad bi bil doznal, kje je mož dobil dragoceno kovino. Vendar mu škafar ni hotel ničesar povedati, temveč odide domov.

Na poti pa se mu pridruži premeten vojak. Temu se posreči, da izwabi iz kmeta, kje je dobil živo srebro. Vojak je nato najel nekaj delavcev, ki so začeli kopati. To je začetek svetovnoznanega rudnika.

Po J. C. Oblaku

Na Sveto goro

Za porcijunkulo se je odpravila mati Tona s svojim sinom na zaobljubljeno božjo pot na Sveto goro. Kmalu po polnoči sta vstala in krenila na pot. Na Mostu sta se sestala z drugimi romarji. Tone in mati sta se pridružila ženam. Prvi daljnji dan je rosil izza kranjske strani, ko so prišli na Kozmernice. Z levega brega se je oglasilo v sunku jutranjega vetra. Peli so romarji, ki so šli tam onstran:

»Pejmo, pejmo na božjo pot,
na božjo pot, na Sveto goro ...«

Romarice tostran so se odzvale moškim:

»Ves dan boš romar težko šel,
pa ti bo sam Jezus stopinje štel ...«

Prečudno slovesno je bilo Tonetu. Šel je tesno ob materi, ki je nosila culo. Dotlej še ni bil prestopil tesnih mej tolminske kotline. Zdaj je vedel, da bo daleč hodil, videl čudne in svete kraje in silo tujih ljudi, ki se bodo zgrnili na tisto preskrivnostno sveto goro, kjer je nebeška Mati sama hodila, na kamnu počivala, da se še vedno pozna, kje je počivala.

Bili so na Poklonu. Ozrli so se nazaj v dremotno luč prvega dne proti cerkvi svete Lucije in se poklonili. »Zbogom, svetnica priprošnjica,« je vzdihnila Tonetova mati. »Daj nam srečno hoditi tja in nazaj!«

»In kdaj v nebesa priti za vekomaj,« so odgovorile druge romarice.

Tedaj je na Mostu zazvonilo jutro; romarji so molili. Tako so prišli na Sela in zavili raz strmi breg na cesto. Prvi sončni žarki so obsvetili bukovje v vrhovih gora. Stopili so na cesto Pod seli. Prva trudnost jim je začela vezati ude. Zlagoma so se zvrstili na pot po cesti, ki je šla zdaj v drznem klancu navzgor, zdaj zopet padala nazaj nizko nad Sočo, ki je strahotno šumela v kamnitni strugi.

V vročem popoldanskem soncu so šli mimo Kanala. Tone je zapazil, da mati peša in zastaja. Ko sta tako zaostala, da nista videla drugih, je rekel bridko:

»Mati, saj jih bova zgrešila.«

Sveta gora pri Gorici

Mati se je ozrla po sinu. Lovila je sapo, se dvignila in šla s stisnjenimi ustnicami dalje. Le zdaj pa zdaj je globoko zasopla in zamrmrala:

»O mati Marija, o mati Marija!«

Z zahajajočim soncem sta prišla na goro. Gneča ljudi ju je objela, nesla v cerkev in po cerkvi vse više pred oltar nebeške Matere...

Prenočila sta v cerkvi na tleh. Cerkev je vso noč šumela v tisočernih glasovih in prošnjah, v pesmi z gora in iz dolin. Bilo je, kakor da eno samo veliko jezero človeškega gorja pljuska nekam v višino in prosi:

»Otmi, daj zdravja, obvaruj pred lakoto in runjami, vrni vse drage in sprosi usmiljenje pred svojim Sinom! Zdravje bolnikov, prosi za nas!«

V šumu molitev je podrhtevala drobna luč pred oltarjem. Zopet in zopet je hotela umreti, pa je znova zagorela za znamenje, da je še Bog pričujoč in še čuječa Njegova sveta Mati.

Ivan Pregelj

*

Besede: Porcijunkula = praznik Matere božje dne 2. avgusta. Na ta praznik dobe verniki po vseh cerkvah redov sv. Frančiška Asiškega popolni odpustek. Zato hodijo romarji za ta dan radi na božjo pot v katero teh cerkva. Cerkev na Sveti gori upravljajo frančiškani; Sv. Lucija na Mostu, Kozmernice, Poklon, Sela, Pod seli = kraji v tolimski kotlini ob Soči; runje = koze (bolezen).

Misli: 1. Zakaj je bilo Tonetu slovesno na poti na božjo pot? Ali je bil že kdaj prej z doma? Kaj je videl v duhu pred seboj? (Množico ljudi in številne tuje kraje. Povest res dalje pripoveduje, da je Tone Muznik postal sloveč zdravnik, ki je prehodil širne pokrajine.) Kaj je slišal Tone vso noč v cerkvi?

2. Kako pisatelj opisuje stvari? (Kakor bi živele: Dan je rosil, Cerkev je vso noč šumela. Luč je hotela umreti.)

3. Kaj pomeni stavek: Trudnost jim je začela vezati ude. Gneča ljudi ju je objela. Jezero človeškega gorja pljuska v višino.

Vaja: Opiši kako svoje romanje ali izlet! Ali boš samo suhoparno opisal, kdaj ste šli z doma, kje ste hodili, kdaj ste se vrnili? Kaj boš tudi opisal? (Svoja čustva, doživljaje, vtise s poti, vesele dogodbe itd.)

Ob Nadiži

Sonce zahaja tam za zadnje gore, ki jim šumi Nadiža svojo lepo pesem. Lep je svet ob Nadiži, tako lep, da ga ne morem pozabiti in me srce boli, ko mislim nanj.

Deset najlepših let sem preživel ob Nadiži.

Deset otroških let.

Deset pravljicnih let.

Tam iznad Dirc se je belila podružnica svetega Jelarja, ki so ga pred davnim časom pogani mučili in vrgli v Nadižo. Stara mati je vedela, da je iz onih časov v cerkvi pod oltarjem velik zaklad, ki ga varuje črn kozel. Nekoč, mi je pravila, je hotel neki pastir priti do zaklada. Urezal je tri leske enoletnice, šel je z njimi trikrat okoli cerkve in vsakikrat udaril z njimi na vrata. Ko je udaril v tretje, so se vrata odprla in črn kozel je pokazal pastirju mlinski kamen, ki je visel izpod stropa na niti. Pastir bi moral pod mlinskim kamnom po zaklad, a se ni upal, ker se je bal, da bi se nit utrgala. Zbežal je.

Zaklad pa je še danes skrit pod oltarjem.

Joža Lovrenčič

*

Besede: Dirce je gorski obronek na desnem bregu Nadiže, reke v Jul. Benečiji. Na njem je cerkva sv. Jelarja, Sv. Jelar = sv. Hilarij (16. marca), priprošnjik za dež.

Slovnica: 1. **Ob** Nadiži, **nad** njim, **iznad** Dirc, v cerkvi, **pod** oltarjem, **do** zaklada, **izpod** stropa. Podčrtane besede so predlogi.

Povej pri vsakem gornjih predlogov, s katerim sklonom se veže! Zakaj pravi pisatelj: cerkva se je belila? Kaj je to: leska enoletnica?

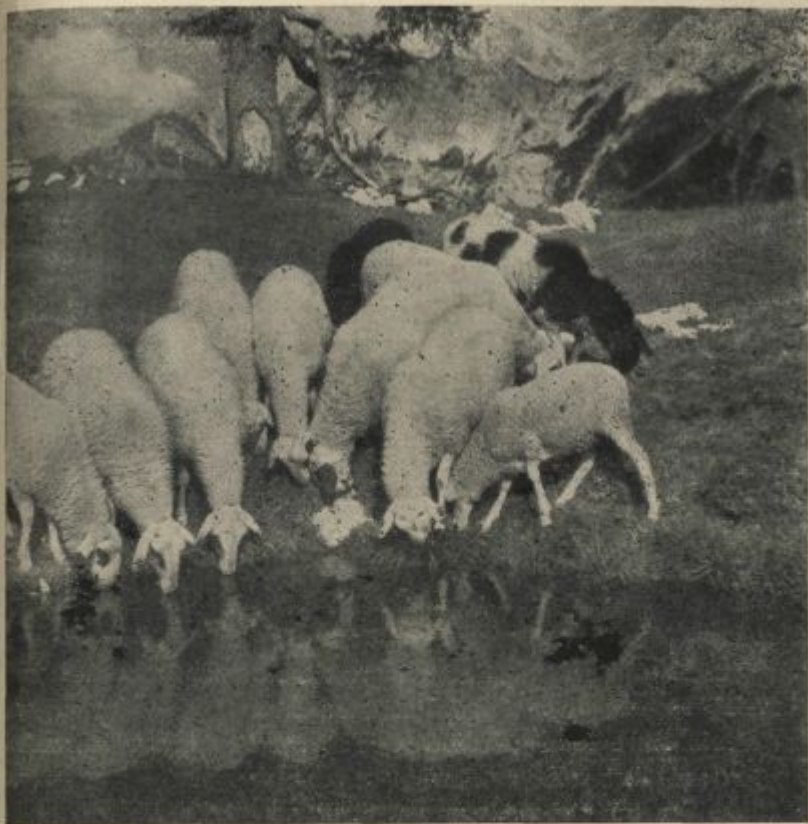

Foto Skrlep

Pastirčevanje na planinah

Ko začne po dolini z velikim zvoncem zvoniti planinar, ki spomladi vodi živino na planino, postaja živina po hlevih nemirna. Veselo mukajoče krave se zbirajo in radostno poskakujejo. Največji in najlepši kravi, ki je vodnica vsej čredi, obesi pastir na lepem traku okoli vratu zvonec, med roge pa ji priveže šop cvetja. Tudi druge krave dobe zvonce, nekatere večje, nekatere manjše.

Kravam vtaknejo molzne stolčke med roge. Tovornemu konju natovorijo posteljnino, velik sirni kotel, drugo mlekarsko orodje in posodje ter živež za ljudi. Ko je vse oskrbljeno, se odpravijo na pot. Spredaj gre pastir, za njim stopa mogočna vodnica in za njo vsa čreda. Vodnica hodi zmerom

prva, nobena druga žival si ne upa iti pred njo. Zada j gre planinar s tovornim konjem. Zvonci žvenkljajo, krave mukajo, praznično oblečeni planinarji pa pojo in vriskajo, da se razlega daleč po dolini.

Živina je jako rada na planinah. Čisti planinski zrak ji dé bolje nego oni v smradnih in zatohlih hlevih. Tukaj jé, kadar se ji ljubi. V višavah tudi ni take vročine, kakršna je po dolinah, in sitne muhe in obadi niso tako nadležni. Zato je živina na planinah čvrstejša, zdravejša in veselejša ter manj boleha nego ona, ki je ostala v hlevih.

Planinsko govedo je tudi pametnejše in razumnejše od dolinskega. Planinska krava pozna na planini vsak grm, vsako mlako. Ve, kje je najboljša paša, ve, kdaj je čas molže, že od daleč pozna pastirjev glas. Znano ji je, kdaj je čas iti h koči, razločuje škodljiva zelišča od dobrih in sluti nevihto.

V pozni jeseni se zopet vrnejo v dolino.

Fr. Erjavec

*

Besede: a) Molzni stolček = majhen stolček brez naslonjala, na katerem sedi pastir, ko molze kravo; sirni kotel = velik kotel, v katerem delajo sir; zatohli hlev = hlev, v katerem ni čistega zraka.

b) Grič, hrib, gora, pogorje, gorovje, ravnina, dolina, planina, nižina, vnožje, pobočje, vrh, sleme, greben, previs, soteska, globel, prehod, prelaz; hribovec, planšar; mleko, sir, maslo, skuta.

c) Krava se pase, muli travo, prežvekuje, voha, liže sol, muka. Za živino skrbi kmet, živinorejec, pastir, planšar, živinozdravnik.

č) Nemirna živina, mukajoča krava, tovorni konj, sirni kotel, močna vodnica, smradni, zatohli hlev.

Slovnica: Čvrst, čvrstejši, najčvrstejši. Vesel, veselejši, najveselejši.

Koliko stopenj ima pridevnik?

Naša modrost: Dober pastir hodi pred ovcami. Dober pastir pozna svoje ovce. Dober pastir ovce striže, ne dere. Če dober pastir govori, govori o čredi. Pastir mora bedeti, četudi ovce spe. Kakršen pastir, tak pes. Ko pastirji spe, se ovce gube. Slab pastir sebe pase.

*

Na planine, na planine,
vedno žene me srce,
gledal z jasne višine
kras slovenske bi zemlje.

Lepšega nikjer ni kraja
kakor kraj je vrh planin;
vselej radost me navdaja,
ko se nanj vzbudi spomin.

Po Dolenjskem

Bilo je jeseni o svetem Martinu. S prijateljem Radivojem sva se napotila na Dolenjsko. Šla sva iz Litije mimo Šmartnega čez Čatež. Pot naju je vodila čez Gobjek, ki je najbolj sloveča vinska gora, kar jih je tukaj v obližju.

Hrib se je prevalil. Kakor je bilo dosihdob navkreber, tako smo zdaj začeli iti navzdol. Bilo je blato in pot še neprijetnejša zato, ker ima skoraj ves ta hrib ilovo prst z drobčim se belim laporjem. Hosta je kmalu nehovala, samo še kak dob ali kostanj, ki ga je tukaj mnogo, nam je zaslanjal razgled. Počasi zmanjka vsega drevja. Odpre se pred nami dolenjska dežela. Proti jugu stoje Gorjanci, proti severu Kum, ki varuje te kraje prehude burje in mraza. Pred nami pa se na obe strani prijazno dviguje gorica za gorico z belimi zidanicami, z vinskimi hrami. Na desno vidiš Zaplaški hrib z rdečo streho nove romarske kapele, na levo v dolini pojo zvonovi svetokriški. Zemlja ima, posebno v tem kraju, ves drugačen obraz kakor pa na Gorenjskem. Širokih polj, velikih travnikov ni, le ozka zelena riža je tu in tamkaj med hribi in goricami. Tudi vasi niso velike, hiše raztresene, večidel zidane, pa tudi lesenih je obilo. Kjer je bliže vinograda, onde si kmet najrajši stavi poslopje, da le more in sme. Nekatera vas je pol ure dolga, pa ima komaj trideset tod in tam raztaknjenih koč.

Fran Levstik

*

B e s e d e: lapor = krhek, svetlosiv kamen, iz katerega žgejo cement; zidanica = zidana hiša v vinogradu, kjer stiskajo grozdje in hranijo vino; riža = drča, proga. Na Zaplazu stoji zdaj velika božjepotna cerkev z dvema stolpoma.

Razlika med Gorenjsko in Dolenjsko: gore, polja, travniki, vinske gorice, vasi, noša.

U g a n k a :

Pol daj kropa
pol daj kaše,
to bo slastna jed!
Kaj šel Reka
v Savo se izteka,
na Dolenjskem išči sled!

France Levstik

Pol ure hoda od Velikih Lašč ležijo Spodnje Retje, kjer se je rodil pri Jožkovih France Levstik. Tri leta je hodil v veliko-laško šolo, nato pa je prišel v Ljubljano, kjer je vstopil v gimnazijo.

Na gimnaziji je najbolje napredoval v jezikih. Kot dijak četrtošolec je objavil že svoje prve pesmi. Gimnazijo je zapustil brez mature in bil potem dalj časa v raznih službah. Bil je tudi

domači učitelj pri pesniku Vilharju na gradu Kalcu na Notranjskem. Nazadnje je postal uradnik v licealni knjižnici v Ljubljani. Pisal je povesti, opise in zlagal pesmi. Zelo znane in lepe so njegove otroške pesmi. Povsod je pazil na lepoto slovenskega jezika. Z »Martinom Krpanom« pa je hotel pokazati, kako je treba pisati lepo slovensko povest.

Naša vas

<i>Stoje na holmu hiše tri,</i>	<i>A v senci drevja sadnega,</i>
<i>pod holmom potok čist šumi,</i>	<i>pod brambo krova hladnega</i>
<i>in ribice tam plavajo,</i>	<i>v vročini skače kup otrok,</i>
<i>po vodi se vzigravajo.</i>	<i>ki golih glav so, bosih nog.</i>

<i>Orehov, jablan, hrušek, sliv</i>	<i>Nad njimi ptičice pojo</i>
<i>ob kočah je do samih njiv,</i>	<i>in gnezda si skrivaj pleto,</i>
<i>precvitajo, diše spomlad,</i>	<i>pomladi tam se veselé,</i>
<i>jesen rodé okrogel sad.</i>	<i>drugam jeseni odleté.</i>

Za kočo vsako je ulnjak,
šumi od zlate zore mrak;
čebele pridno letajo,
medu ljudem obetajo.

Razgled je s holma lep tako,
da vabi srce in oko:
tam gore so, a tod polje,
in travniki tam zelene.

Po gorah cerkve so okrog,
moleče k nebu v sinji lok;
a vsaka ima zvon glasán,
ki poje, ko se bliža dan.

Minilo je že nekaj let,
kar šel sem s holma v beli svet;
a vtisnil se mi je v spomin
do črne jame globočin.

Fr. Levstik

*

B e s e d e : holm = hrib; precvitajo = cveto; pod brambo = pod varstvom; ulnjak = čebelnjak.

Opiši vašo domačo vas! Kako bi opisal vas mestni otrok, ki bi prvič prišel iz mesta?

Trgatev

Svetijo se vrhovi goric. Na veji se je vzbudila ptica, zarfotala s pisanimi perutmi in se zazibala pod sinje jutrnje nebo. Svet lepote in svetlobe se ti odpira, oznanja veselje in glej, tudi človek, krasota in dopolnitev Stvarnikove roke, tudi on je vesel.

Tropa ljudi gre vriskaje in prepevaje v goro. Resnoben in vendar zadovoljen koraka pred družčino stari gospodar, oprtav nese brento in se vesel ogleduje po mladih ljudeh, brhkih mladeničih in zdravih dekletih. Prišel je čas trgatve.

Vinograd. Težko nosi kolje trto, polno rumenega grozdja. Ljubo sonce, ki jo je spomladi ozeblina varovalo, ki jo je poleti grelo in zorilo, jo obseva tudi zdaj. Smeje se polna jagoda vinograjski deklici kakor solza čistega veselja na materinem licu. »To si dal Ti, večna dobrotal« pravi stari vinogradnik in ginjen pogleda v nebo k Darovalcu vsega dobrega. S svetim križem začenshi prvo delo je obrezoval spomladi golo trto, strahoma molil tačas Boga, naj varuje rast, naj mu da srečno učakati trgatve, in hvaležno začne zopet s svetim križem poslednje delo, ko je Bog uslišal njegovo molitev.

Dolenjec nima veselejšega dela in časa ko trgatev po želji. Deklice prepevajo, se šaliyo in posezajo z vinjeki od trte do trte, od grozda do grozda. Mladeniči presipljejo napolnjene posode v brente in težko nosijo v zidanico ali hram na prijazni rebri v sredi vinograda. Pač škoda bi se zdelo staremu gospodarju tlačiti lepe rumene jagode, ko ne bi vedel, da pripravlja s tem sladko vino, tako pa z veseljem privija težko stiskalnico in polni velikanske sode. Tudi priletna gospodinja pride, da bi v zidanico pogledala in moža povprašala, kako in koliko se je že nateklo. Mali porednež, beloglavi bratec, skače danes prost in vesel okoli starejše sestre, zdaj gleda, kako se cedi sladki mošt iz stiskalnice, zdaj zopet kuri na oglu zidanice in dreza z ogorkom v pepel.

Sonce se pomika niže in niže; poslednji žarki se upirajo v vinograde. Podoba je, kakor bi se nerado ločilo od marljivih ljudi. Ko pa vendarle izgine za robatimi hribi in hladni veter zamaje listje oproščeni trti, se snide družčina po

dokončanem delu na trati pri hramu. Doma so nizko v dolini, drugo jutro morajo zgodaj začeti, zato ostanejo vsi čez noč gori. Velikanski ogenj zapalijo. Mrak nastaja in zmerom svetleje odseva plamen; tudi v sosednjem vinogradu kurijo, tudi v nasprotni, oddaljeni vinski gori se svetijo tam in tam ognji. Dekleta posedajo po travi in zro v ogenj, mladeniči njim nasproti; oče gospodar iztrkajo z modrim licem pipo, mati gospodinja pa pristavijo velik lonec mesa za večerjo. Mladi svet ubira pesem za pesmijo, da se razlega v tiho noč; strme posluša samotna luna slovenske zdravice in kakor odmev čuje enake glasove z juga in vzhoda.

Josip Jurčič

*

Besede: brenta = lesena posoda, spodaj ožja, zgoraj širša; vlnjek = zakrivljen nož za obrezovanje.

Misli: Ali si že bil na trgatvi? Opiši, kako ste vi brali grozdje? Kako berejo grozdje na Štajerskem, kako na Dolenjskem? Komu se zahvali vinogradnik za svoj pridelek? Iz česa spoznamo, da je dan trgatve poseben praznik za vso družino? (Otroci so prosti, še mati pride pogledat v vinograd.) Zakaj pravi pisatelj: sonce izgine za robati mi hribi. Odkod ime vinograd? Zakaj pravijo ponekod vinogradu gorica? (Ker je zasajen na hribu — gorici.)

Vaja: 1. V katerem času je napisano to berilo? Postavi ga v pretekli čas, v prihodnji čas! — 2. Opiši večer na dan trgatve!

Pomni: Razne vrste vin imajo ime po krajih, kjer jih pridelujejo. Taka imena so n. pr. metličan, semičan, pekrčan, jeruzalemčan, ormožan, haložan itd. Kako se imenuje kislo dolenjsko vino? (Cviček.) Naštej še druge vrste vin, ki imajo ime po krajih, kjer jih pridelujejo!

Kdaj pišeš ime haložan z malo začetnico in kdaj z veliko?

Lončar

Lonci, sklede, kozice, lambore, vse je bilo lepo kuhano in pečeno posodje, da sta se lončarju Andrejcu smejala srce in duša, ko je v Dolenji vasi gledal skozi ožige razpostavljeno lončeno robo. Le malo je ostalo črepinj, vse se je bilo nekako po sreči speklo, in sedaj je ugibal, koliko mu bo vrglo vse to lončeno blago, če ga brez nesreče pripelje na kak dober semenj in vse dobro speča. Ej, kako se ne bi veselila lončarska duša, ko vidi pred seboj toliko robe iz ene

peči, kjer je bila posoda v večni nevarnosti, da se zdrobi ali pa razpoka.

Andrejec je lepo zahvalil sv. Roka — domačega patrona; ker je tako dobro varoval z veliko umetnostjo sezidane lonce in sklede. Ko je vse blago pregledal in preudaril, koliko grošev bi se iztržilo na dobrem semnju, sede na tla, potegne kolena kvišku k sebi, opre obnje komolca in nasloni glavo na roko ter premišlja, kam bi peljal lončeno robo. Ker je bilo že po sv. Andreju, ko je semenj na Rebri pri Svetem Antonu, ni vedel prav, kam naj krene v semenj.

Pa pride mimo mešetar Suhastran, ki je bil za semnje bolj zanesljiv kot pratika, in Andrejec ga vpraša:

»Oj boter, glej, koliko dobrega blaga sem nakuhal in napekel, sedaj pa ne vem, kam z njim. Povej mi, boter, kje bo sedaj najprej semenj v naši bližini!«

Mešetar Suhastran se zamisli in čez nekaj časa pove: »Ej, šenta, skoraj bi bil pozabil. V mestu Višnji gori bo na sv. Ane dan velik semenj, tja pojdi!«

Andrejec nekaj časa premišlja, ali bi šel ali ne, potem pa poskoči in pravi sam pri sebi:

»Res nisem bil z lonci še tako daleč. Vendar, zakaj ne bi enkrat krenil tudi na tako dolgo pot? Poskusim, morda se obnese. Višnjanke ne bodo v Dolenjo vas hodile po lonce.«

In gre domov. Žena je ravno ugnetalala glino, fantek pa jo je tlačil in utepal z betom, večja dva fanta pa sta sedela za lončarskima kolovratoma, sukala ju z nogo in ustvarjala: ta lonce, drugi pa sklede. Vse klopi so bile že polne lončene robe in še po pripravljenih deskah so jo nastavljali. Andrejec jih nekaj časa všečno gleda, potem pa pravi:

»V Višnjo goro pojdemo z lonci.«

Fr. Jaklič-Podgoričan

*

B e s e d e : Kaj vse izdeluje Ribničan: a) lonce, sklede, kozice, labore (ali labore). Iz česa so te stvari? — b) lesene žlice, sita, rešeta, rete, obešalnike, lesene krožnike. Iz česa dela te stvari? — Dolenja vas = vas blizu Ribnice; ožiga (ali ožaga) = lončarska peč; kolovrat = priprava, na kateri dela lončar okrogle posode.

Povej še druge pridevnike, ki povedo iz česa je kaj! (zlat, železen, svilen, platnen...)

Gorjanci

Dandanes so Gorjanci samotni. Redek je popotnik, ki ga zanese na te samotne, raznesene vrhove.

V davnih časih pa Gorjanci niso bili tako sami. V dobi turških navalov na slovensko zemljo so bili važen branik naših pradedov, ki so se tu hrabro upirali in odbijali napade divjih krvolokov. Vsak prelaz so čuvali dobro oboroženi graničarji v čvrstih ogradah in rovih. Ker so se turški napadi

Jakac, Novo mesto

ponavljali leto za letom, so nastali v Gorjancih in njih vznožju celo tabori in gradovi. Številni begunci iz slavonskih ravnin pa tudi iz Srbije in Bosne so našli tu varno zavetje. To so bili Uskoki, ki so se po večini trajno naselili na pobočjih Gorjancev. Njihovi potomci so še do danes ohranili posebnost jezika in šeg svojih davnih dedov. Nekateri pa so se polagoma docela prelili v slovensko življenje in jih le še imena razodevajo.

Ko je minula turška sila, je žvižgal dolenjskemu kmetu grajski bič po plečih. Tako je prišel z dežja pod kap. Vajeni

orožja pa so se Podgorci prvi uprli svojim zatiralcem. Tu pod Gorjanci se je vnel prvi boj za »staro pravdo« in se od tod razširil po vsej deželi. Kmečki »punti« pomenijo največji izraz zatirane slovenske raje za svojo svobodo, kar jih pomni naša zgodovina. Škoda le, da so se tako žalostno končali, sicer bi se bila našemu narodu gotovo pisala milejša usoda, nego je bil deležen potem vse do konca svetovne vojne.

Vilko Mazi

*

Besede: graničarji = vojaki ali čuvaji, ki stražijo mejo; Podgorci = ljudje, ki žive v Podgorju (t. j. v hribovitem svetu na severni strani Gorjancev).

Velikani

Podgorec je šel loviti polhe. Na vrhu Gorjancev je prenočil. Po večerji se je ulegel v travo in zaspal. Kmalu ga prebude debeli glasovi neznanih mož. Bili so štirje možje in so bili veliki kakor najvišje smreke. Ker je svetil mesec, se je lahko videlo, kakšni so in kaj delajo. Velikani sedejo na trato in pravijo:

»Kamenčkajmo se, da nam bo krajši čas!« Pobrali so mlinske kamne in se z njimi kamenčkali. Ko so se naveličali igranja, pravijo: »Napolnimo si pipe in kadimo!« Iz žepa privlečejo pipe, velike kakor zeljna kad, in jih napolnijo s tobakom. Zdaj se domislijo, da nimajo ognja. Eden pravi: »Sklatimo si ga z neba!« Velikani skočijo na noge in začno metati proti nebu mlinske kamne. Vsak si skladi zvezdo. Z zvezdami prižgo pipe in zapuhajo z dimom Gorjance, kakor da bi bil padel nanje črn oblak. Ko pokadé, pravi eden: »Čas je večerjati.« Velikani se dvignejo in odidejo v globok prepad. Iz prepada privale štiri sode vina. Vsak sod je držal najmanj deset veder. Iz prepada si pripeljejo tudi svojo večerjo: čredo volkov. Volkov je bilo dvajset, za vsakega pet. Narede si velik ogenj, nataknejo volkove na različne in jih peko. Obenem pa so poskakovali okrog ognja in tulili, da se je zemlja tresla.

Podgorec, ki je strahote gledal in poslušal, je bil v velikem strahu, da ga pošasti ne bi zavohale in natakile na

raženj. Stisnil se je v klobčič kakor jež in se komaj drznil dihati. Ko pa je proti jutru pogledal, ni videl več ne mlinskih kamnov, ne ražnjev, ne vinskih sodov, pa tudi velikanov ne. Vzela sta jih noč in gora.

Po Janezu Trdini

*

Besede: Podgorec — prebivalec Podgorja, hribovja, ki po severni strani spremlja glavni greben Gorjancev. Vedro = stara mera, ki drži 56 litrov.

Slovnica: Bili so štirje možje. Eden pravi. Privale štiri sode vina. Vsak sod je držal deset veder. Volkov je bilo dvajset.

Vprašaj v teh stavkih po razprto tiskanih besedah! (Koliko?) To so števnik.

Po Beli Krajini

Ko sem gledal Belo Krajino z nekaterih hribov, se mi je zdela skoraj ravna. V resnici pa se širijo večje ravnice samo ob Kolpi, ostali prostor je jako grapast in bregovit. Glede lepote se deželica ne more primerjati z dolenskim Podgorjem. Ima premalo senčnih dobrav in preveč goličav, pečin in kamenja. Sem ter tja spodablja na Kras. Cesta od Luže proti Semiču gre dobro uro skozi tako žalostno puščo, da si je pridobila ime Križev pot. Obsežne kose zemljišča pokriva praprot, ki daje dober gnoj, očem pa ne prija dosti. Ne pravim, da se ne bi nahajal tu pa tam kak prijeten kraj. Posebno Metlika se ponaša po pravici s svojo raznoliko, dražestno okolico. Sploh hvalijo kmetje tudi rodovitno poljano za Kolpo, ali njihova sodba v tej reči ne tehta mnogo: njim se dozdeva krasno samo tisto mesto, katero jim daje obilno žita in druge koristi.

Beli Kranjec je visoke rasti, zdravega in močnega života in se drži pokonci, ne pa prihuljeno in sključeno kakor tako pogosto drugi zapadni Slovenci. Med možaki se vidi dosti lepih in junaških glav in obrazov; ženske so krepke in trpežne.

Veliko pripomaga živež. Beli Kranjec je koruzen kruh, ki je sicer slabo shajan in zapečen, ali hrani mnogo bolje nego dolenska zmes ajde, prosa, ječmena in drugih žit.

Kakor že ime veli, se nosijo Beli Kranjci belo, poleti se oba spola oblačita v platno. Kranjcem se zdi grdo, da visi možakom srajca čez hlače. Ta staroslovanska navada je jako praktična, niti ne vem, zakaj bi bila nespodobna.

Ob nedeljah je kaj lepo videti Belokranjice. Noge si obuvajo v rdeče nogavice, vsa druga oprava je čista in bela kakor sneg, da najmanjšega madeža ne opaziš. Nekatere so začele posnemati Dolenjke in si zavijajo glave v kupivne, pisane robce. Ta novina kazi vso obleko, ker se barve ne ujemajo. Tudi moški natvezajo sem pa tja nase kako tujo krpo, vendar se je narodna nošnja sploh še malo spremenila. Ljudje jo smatrajo še zmerom za lepšo in boljšo nego kranjsko in to se jim mora tudi pritrditi, ker je tudi trdnejša in letnim časom bolj primerna mimo druge slovenske. Janez Trdina

*

B e s e d e : spodabljati = biti podoben, spominjati; kupiven = ki se kupi, kupljen.

Beli Kranjec — Belokranjica.

R a z č l e m b a : 1. Zemlja v Beli Krajini. 2. Ljudje v Beli Krajini. 3. Njih hrana. 4. Njih noša.

Belokranjska

*Čez morje tri ptičice letijo.
Prva nosi klasek od pšenice,
druga nosi grozdek iz gorice,
tretja nosi zdravje in veselje.
K'tera nosi klasek od pšenice,
o da bi zletela v naše polje,
da bi polje rodovitno bilo.*

*K'tera nosi grozdek iz gorice,
o da bi zletela nam v gorice,
da bi naše trte obrodile!
K'tera nosi zdravje in veselje,
o da bi zletela v naše selo,
da bi bilo zdravo in veselo!*

Narodna

Oton Župančič

V Vinici v Beli Krajini se je rodil Oton Župančič, ki je za Prešernom največji slovenski pesnik.

Solo je obiskoval v Ljubljani in na Dunaju. Pozneje je mnogo potoval. Še živi in je upravnik gledališča v Ljubljani.

Spisal je veliko lepih pesmi. Pri svojem delu tudi otrok ni pozabil. Kdo izmed vas ne pozna njegovega »Cibana« in kdo si še ni belil glave z njegovimi ugankami?

Želje belokranjskega dečka

Da bi groše
tri samo imel,
pa z očetom
na semenj bi šel.
Tam si kupil
bi kriljak-zajčják
in krog njega
lep spreminjast trak.
In za trakom
pavovo pero
s sto očesci
kakor luč svetló.
Kupil bi si
pas rdeč, širok,
dve zaponi,
en predal globok.

Vanj si pipec
oster spravil bi, —
to doma se
z njim postavil bi!
Kupil bi si
orglice lepé,
glasne, zvočne,
s piski v dve vrste.
Ko se vrnil
bi v domačo vas,
sredi nje bi
zaigral na glas:
»Glejte, kaj sem
kupil si stvari,
in vse skupaj
le za groše tril«

Oton Župančič

Beseda: kriljak-zajčják = klobuk iz zajčje dlake.

Bili so pri nas nekdam drugi in drugačni časi. Ko bi bilo mogoče, da pride kdo naših pradedov z onega sveta, bi težko spoznal izpremenjene vnuke in svojo domovino. Ne mislimo pa samo tiste premembe, ki jo pripovedujejo še današnji stari očetje z zapečka in tožijo, da se je nas poprijel napuh, da se mi oblačimo v tanka, mehka oblačila, naši očetje pa in naše matere so nosili in nosile surovo prtenino domače preje in domačega kroja: — temveč menimo le izpremembe splošnega življenja vsega ljudstva.

Gospôda po gradovih, zidanih visoko po gorah in gričih in postavljenih trdno na skalo, je imela največjo oblast. Kmet je bil njen podložnik. Nevednost je bila doma pri gospodu in tlačanu, pri bogatinu in beraču. Kjer je pa nevednost, tam je mnogo neumnosti, prazne vere in vraž. Zato se bere v starih listinah, da so posadili v prejšnjih časih marsikatero grdo babše, ker so menili, da je čarovnica, na gorečo grmado in jo živo sežgali.

In koliko so prebile zlasti naše dežele od Turkov! Skoro čuditi se moramo, da so ostale še take. Svoje pradede pa moramo spoštovati, da so nam ohranili deželo in rod. Težke čase je preživel naš narod, a omagal ni.

In kje so današnji dan gradovi, nekdam sovražnikom trepet in strah? Le razvaline še vidimo na gorah, le majhni ostanki nam pričajo, da so nekdam bili, in živo pripovedujejo, da potuje človek malo malo časa tod; posamezni človek mine, rod ostane. Le še v pravljičah in pripovedkah živé med nami vitezi, ki so delali nekdam za dom s krepko desnico.

Josip Jurčič

Naselitev

Zmagovalno vriskaje in prepevaje so se zapodili Slovenci po emonskem polju. Oblaki prahu so se dvigali nad njimi, orožje se je svetlikalo v soncu; spredaj nepregledne vrste konjenikov z blestečo opremo, urejenih po stotnijah. Zada

pa so se valile trume pešcev, oboroženih s sulicami in ščiti, z loki in pračami.

Med konjenico in pešci so se, z vrvmi povezani med seboj, opotekali bedni ujetniki, krščeniki, ki so jih bili Slovani polovili v bitkah okrog Petovije in Celeje.

Za vojsko pa so se podile bogate črede goveje živine, ovac in drugih domačih živali ter škripale visoko naložene telege najrazličnejšega blaga. Pastirji, žene, otroci in starčki so spremljali peš in na vozovih ta del slovenske vojske; zaključil jo je še močan pehotni oddelek, da zavaruje vojski hrbet.

Na čelu mogočne slovenske vojske je jahal vojvoda Nepokor in ob njegovi strani četa starešin. Za starešinami pa so jahali trije vojvodovi sinovi: dvajsetletni Valuk, za leto dni mlajši Stojmir in štirinajstletni Velan.

Vojvoda pa je ukazal županu Ratimiru: »Pojdi ti s svojo župo dalje proti morju. Pa vzemi še nekaj žup s seboj. Tu itak ni dovolj sveta, čeprav je dolina velika; glejte proti južni strani je močvirje. Nekaj žup naj se naseli tu. Gozdove posekajo, pa bodo imeli dovolj polja. Ostale župe pa vzamem s seboj in prodremo po dolini in oni mrzli reki, ki jo krščeniki imenujejo Savo. Tam onkraj snežnikov je gotovo še mnogo lepega sveta. Srce mi pravi, da nam bo zemlja tod okrog domovina na vekov veke.«

Ilka Vaštetova

*

Besede: Emonsko polje = polje okoli nekdanje Emone (sedaj Ljubljane); stotnja = 100 mož vojakov; ščit = orožje, s katerim so vojaki prestrezali sovražnikove udarce in puščice; prača = podobno orožje, kakor si ga narede otroci iz gumija in viličastega lesa; krščeniki = ljudje, ki so bili krščeni. Te ujetnike so stari Slovani obdržali dostikrat pri hiši, da so jim služili za hlapce in dekle. Odtod še danes ime krščenica, ki ga rabijo po nekaterih krajih za služkinjo; Petovija = Ptuj; Celeja = Celje; telega = neroden, preprost voz za vprego volov.

Pojasnilo: Naši pradedje so bili stari Slovani. Prišli so v naše kraje od vzhoda. Živel so v zadrugah. V zadrugi je živel skupaj več družin: oče, njegovi otroci in teh otroci in njih žene. Gospodaril je v zadrugi starešina. Ta je bil sprva najstarejši mož v zadrugi, pozneje pa so si zadružniki izbrali izmed sebe za starešino tistega, ki je bil najmodrejši in najrazumnejši. Starešina je določal delo v zadrugi, upravljal zadružno premoženje, daroval bogovom in hranil zadružne svetinje.

Več zadrug skupaj se je imenovala župa. Poglavar župe je bil župan. Veliko žup skupaj se je imenovalo rod. Rod je vodil vojvoda.

Stari Slovani so bili pogani.

Na gradišču

Od vzhoda, severa in zapada so se zgrinjali vojniki. Dan na dan so se vračali na majhnih, črnih konjičih sli, ki so jezdili na znojnih vrancih v gradišče in naznanjali starosti Svarunu, da so dobro opravili poslanstvo. Potem so posedali po dvorišču in polegali krog ognjev; hlapci so jim rezali pečene kose kostrunov z ražnja. Ljubinica, staroste Svaruna lepa hčerka, jim je točila medu in podarjala vsakemu slu kožušček iz bele jagnjičevine. Sin Iztok pa je za vsakim poslancem odjezdil iz gradišča in hitel naproti prihajajočim vojnikom.

»Svetovid te je navdahnil, starešina, vile so vas pospremile, hrabri vojniki, da ste pregazili močvirja, da ste preplezali gorska sedla in prišli sem do gradišča staroste — mojega očeta Svaruna, ki se vam zahvaljuje in vas pozdravlja!«

Tako je nagovarjal mladi Iztok, sin Svarunov, prihajajoče čete Slovenov, ki so se zbirale v dolini krog gradišča. Vsak trenutek so se zabliskala kopja iz hrastovega gozda, v poznem večeru so zagorevale plamenice in Iztok se ni utrudil. Vsako četo je pozdravil v imenu staroste, vsakega starešino odvedel v gradišče, kjer so dobili hrane in počitka pa prijaznih besed in pozdravov veliko.

Fr. S. Finžgar

*

Besede: vranec = črn konj; raženj = drog, na katerem pečejo živali: ovco, prašiča, tele; kopje = vrsta orožja: dolga tanka palica, na koncu okovana; kopje so metali na sovražnika.

Pojasnilo: V najstarejših časih so prebivali ljudje po težko dostopnih votlinah. Pozneje so se naselili tudi na jezerih in rekah, kjer so si postavili na kole mostišča in na teh preproste hišice, da so bili varni pred sovražnikom in divjimi zvermi. Še pozneje pa so se začeli naseljevati tudi po nizkih gričih. Tam so si postavili svoja bivališča in jih ogradili ter utrdili. Taka naselbina se je imenovala gradišče. Okoli gradišča so napravili mogočne okope iz prsti in lesa, ki naj bi jih varovali pred napadi sovražnikov. Sredi gradišča je rasla navadno visoka lipa, pod njo pa je stal žrtvenik, oltar, na katerem so darovali bogovom. Še dandanes je pri nas veliko krajev z imenom Gradišče.

Stari Slovani so oboževali prirodo. Sonce, blisk, grom, smrt, svetloba so bili njih bogovi. Sonce se je kot bog imenovalo Dažbog. Njemu na čast so o kresu zažigali kresove. Bog groma in bliska je bil Perun, svetlobe Svetovit, boginja smrti pa Morana. Bogovom so darovali poljske pridelke in živino na žrtveniku.

Ob žrtveniku

Svarun, starešina in svečenik, je daroval bogovom.

Vsul je v plamene najlepše pšenice, na žerjavico je izlil dehtečega olja, ki so ga prinesli azijski trgovci iz Črnega morja; hlapci so zaklali belo jagnje, starešine so ga položili na grmado. Darove so objeli zublji, visoko se je dvigal ogenj, veje na lipi so se pripogibale. Naokrog je zadišalo. Vsi so odstopili od ognja z velikim spoštovanjem. Samo Svarun je obstal prav blizu, njegova siva glava se je sklonila na prsi, da se je lice skoraj skrilo v dolgo, belo brado. Molk... Vsak list se je slišal, ko je padel z lipe. Noben vojščak ni škrtnil z mečem, nobeno kopje ni udarilo ob drugo, nobena tetiva na loku ni brenknila. Kakor vkopana, kakor davna pravljica je stala vojska okrog groblje.

Tedaj je Svarun razprostrl roke. Visoko jih je dvignil, vojščaki so pripognili glave.

Fr. S. Finžgar

Slovanska apostola

Rastislav, moravski knez, se je po božjem navdihnjenju posvetoval s svojimi moravskimi velikaši. In poslal je k carju Mihaelu pismo, govoreč: »Za naše ljudi, ki so se odpovedali poganstvu in se drže krščanske vere, nimamo takega učitelja, da bi nam v našem jeziku razlagal pravo vero krščansko. Prišli so k nam mnogi učitelji iz Vlahov in iz Grkov in iz Nemcev, a mi Sloveni smo preprosto ljudstvo in ga nimamo, ki bi nas učil resnice. Dobri vladika, pošlji nam takega moža!«

Tedaj je car Mihael rekel Konstantinu modrijanu: »Slišiš to govorico? Drugi tega ne zmore kakor ti. Vzemi brata svojega, igumana Metodija, in pojdi! Saj vidva sta Solunjana, Solunjanje pa vsi čisto slovenski govore.«

Odgovoril pa je modrijan: »Čeprav sem truden in bolan, grem z veseljem tja, če imajo pismo v svojem jeziku. Kdo more besedo na vodo napisati in si nakopati ime krivoverca?«

Odgovoril pa mu je car: »Če ti hočeš, ti more Bog dati, kar daje vsem, ki ga zaupno prosijo. On, ki odpira trka-jočim.«

In modrijan je šel s pomočniki molit; kmalu pa se mu je razodel Bog, ki sliši molitve svojih služabnikov. In takoj je zložil pismenke in začel pisati evangeljsko besedo: »V začetku je bila Beseda in Beseda je bila pri Bogu in Bog je bila beseda...« Car je zahvalil Boga in poslal modrijana na pot.

Ko je prišel na Moravo, ga je sprejel Rastislav z veliko častjo, zbral je učence in mu jih dal učiti.

Iz »Žitij«

✱

Besede: Konstantin = prvotno ime za sv. Cirila; car Mihael = bizantinski (grški) car; Vlahi = Italijani, iguman = opat, predstojnik samostana, Solunjan = prebivalec mesta Soluna na Grškem ob morju.

Pojasnilo: Pisava, ki jo je izumil sv. Ciril in v kateri je pisal svoje knjige, je bila glagolica. Cirilico je izumil pozneje neki učenec sv. bratov; imenujemo jo na čast sv. Cirilu cirilico.

Sv. brata Ciril in Metod sta tudi nam Slovencem prinesla luč sv. vere. Sam sv. Metod je učil Slovence, ko se je na poti v Rim in iz Rima ustavil tudi pri slovenskem knezu Kocljju. Po učencih sv. Cirila in Metoda pa se je krščanska vera razširila med vsemi Slovani.

Matjažek

»Sedi, Matjažek, sem na prag,« je privedla stara Podkrnka svojega vnučka in ga posadila na visoko pražnico. »Tu imaš, ljubček, mlekca in kruhek, pa jej lepo, in če prideta kača in miška, ju ne smeš poditi. Kača je varuhinja hiše; če jo užališ, pride nesreča v hišo.«

»Kaj pa je miška?« je vprašal kreпки deček malo nejevoljno, zakaj ni šel rad iz izbe, kjer mési mama kolače in ravna stara mati pražnjo obleko.

»Miška je varuhinja zakladov. Zato hodi s kačo. Če boš ostal priden in nedolžen, lahko da ti prinese kača ključ od rakve v kleti gradu, ki jo čuva ajdovska deklica.«

»Bom priden,« se je udobrovoljil deček. »Stara mati, kdo je bolj star — vi ali grad ali prošcija ali cerkev?«

»O ti tepček ti! Prej je bil grad, potem prošcija, cerkev in vas. Sto in sto let je tega, kar se tu pravi Podkrnos. Cesar Arnulf, tako so pravili gospod proš, je ustanovil proštijo in dal ji je dosti grajskega posestva. Mi smo bolj pod gradom,

pa smo podložni gradu, imamo pa dve njivi tudi na prostij-skem, pa smo dolžni tudi prostiji tlako in desetino. Kako se pa pravi tvojemu atu?»

»Podkrnec,« se je vzdignil deček ponosno. »In Podkrn-čevina, to je naš grunt.«

Mati je zmajala z glavo in si pogladila gube kratke sive janke.

»Naš in ne naš, ljubček. Več stoletij je že preteklo, kar se je naselil tu tvoj praded. Krčil je šumo in iztrebil je grmovje. Kar je pridelal, je bilo njegovo. Pa so prišli ljudje, ki ne govorijo po naše, in so rekli: »To je naš! Ako hočeš ostati tukaj, moraš plačevati davke, desetino.«

»Ata pravi — trikrat —«

Matjažek se je ustavil z odprtimi usti. Spomnil se je, da majhen deček ne sme tako govoriti kakor veliki. Ata je velik, pa lahko zarobanti; če bi pa Matjažek, bi se jokali angelci in šiba bi pela. Kako težko razume Matjažek to... »Kadar bom velik, bom pa smel, stara mati? To bom rentočil! Kakor stric Lipš.«

»Greh je tako govoriti in kača ti ne bo prinesla ključa. Jej mleko in daj mir z vprašanji! Poglej, kako sije božje sončece na Podkrnos. Jesen je, Matjažek. Kmalu bo sipal Bogec beli snežec po gorah in rekah, zmrznila bo Glina pod vasjo in ustavil se bo mlin.«

Lea Fatur

*

Besede: pražnica = stopnica pred pragom; ravnati = delati (tukaj: šivati); ajdovska deklica = poganska deklica. Slovenci imamo veliko pravljic in pripovedk, ki govorijo o ajdovski deklici. Proštija = je proštova hiša; grunt = posestvo; Podkrnos = vas na Koroškem; janka = krilo; krčiti gozd = izsekavati gozd.

Slovnica: Kako se pravi tvojemu atu? To je naš grunt. To je naše.

Kako vprašaš po razprto tiskanih besedah?

To so svojilni zaimki.

Pojasnilo: V starih časih niso bili vsi kmetje svobodni, ampak so bili večinoma tlačani, podložniki graščakom. Njim so morali delati tlako. Morali so jim zidati gradove, graditi pota, lomiti kamenje, trebiti gozd, poganjati divjačino in obdelovati polje. Natančno je bilo določeno, koliko dni v letu je moral kmet delati svojemu gospodarju in koliko članov družine je moralo na tlako. Poleg tlake pa je moral kmet svojemu gospodarju plačevati tudi desetino. Vsak deseti snop, ki ga je kmet pridelal, je bil graščakov, vsako deseto žival, ki jo je priredil, je moral oddati svojemu

gospodarju. Gorje mu, kdor se je uprl, vrgli so ga v ječo, kjer je v mukah in lakoti preživel žalostne čase.

Vse pravice in dolžnosti tlačanov so bile zapisane v posebnih knjigah, ki so jim rekli urbarji. Ker pa je bil graščak obenem tudi kmetov sodnik, ki je odločal v sporih med graščakom in tlačanom, se teh zapisanih pravic pogosto ni držal. Zato je rad zahteval od kmeta več tlake in desetine, kakor je bilo v urbarjih predpisano.

Kmetje so dolgo prenašali grajski jarem. Ko pa so graščaki postali preobjestni in kmetje svojega trpljenja niso mogli več prenašati, so se uprli. Nastali so kmečki upori ali punti.

Na tlaki

Na grajskih travnikih so pele kose in v širokih redih je padala visoka trava pred senoseki. Bili so stari možje in mladeniči, ki so kosili, a nič niso kazali veselja, čeprav je lepo jutro obetalo lep dan in je bila rosa, da bi jo brodil, in so kose rezale, da bi morali vriskati.

Kdo bi bil vesel, kdo bi vriskal na tlaki?

Kakor bi ne znali govoriti, so bili kosci tiho, le zdaj pa zdaj so se spogledali, si dali z glavo znamenje in opozarjali drug drugega na biriče in valpta, ki se je bližal temu ali onemu in ga oplazil s svojim pasjim bičem, ker se mu je zdelo, da je prepočasen.

»Bogu bodi potoženo!« je prenesel mož udarec in skušal dohiteti soseda, ki je bil pred njim, da bi ustregel valptu,

»Bog vidi in bo sodil in plačal!« je potrpel

drugi in za to svojo vero mora občutiti znova valptovo razdraženo oblastnost.

Doli izpod gradu se je zaslišal po grajski poti konjski topot v sveže jutro. Biriči in valpti so začeli kričati na kosce, bič je opletal, kakor bi se ljudje upirali in ne bi hoteli delati.

Graščak je privihral na svojem vrancu na travnike in podil konja z enega konca v drugi, za dobro jutro grmel nad kosci, se ustavljal pri biričih in obstal pri valptu, hotel vedeti, ali so vsi prišli na tlako in kdo prepozno.

»Vsi so prišli, grofovsko gnada,« je ukrivil valpet hrbet.

»Prepozno?«

»Ta in ta in ta! ...« je valpet kazal po vrsti zamudnike.

Graščak je vzpodbodel konja in ga pognal proti nesrečnikom. Vsakega je poklical k sebi in ko je ponižno stal ob konju, ga je neusmiljeno z bičem, nato mu pa še naložil denarno globo, ki jo mora v treh dneh prinesiti v grad. Za božjo voljo in pri vseh svetnikih ga je vsak prosil, naj odpusti, da bo rajši še eno tlako več napravil, samo globe ne, ker nima denarja kje vzeti.

Graščak pa se ni dal preprostiti. Obraz se mu je zmračil, zaklel je in vzpodbodel konja, ki je oddrevel, da je bilo videti, kakor bi letel po zraku.

Joža Lovrenčič

*

B e s e d e : birič = grajski sodnijski sluga; valpet = nadzornik tlačanov, priganjač pri delu; globa = denarna kazen.

Ples kralja Matjaža

*Enkrat naprej, enkrat nazaj,
kralj Matjaž si izbira raj.
Gori in doli, tretjič okoli —
kralj Matjaž si Alenko izvoli.
Trikrat po sredi, četrtič na kraj:
»Kralj Matjaž, Alenko nazaj!«
Roke navzkrižem — križa — kraža —
Turki lovite kralja Matjaža.
Bijmo s petami — tok, tok, tok!
Konjič Matjažev — skok na skok.*

Oton Župančič

Turki na Muljavi

Zopet se je bilo treba postaviti v bran grozeči reki, dežela je klicala vsakega junaka na boj. Gorele so grmade po gorah in naznanjale, da se bliža sovražnik. Zdaj so vsi vreli skup, dežela je bila velik tabor.

Turki so pridrli pred Muljavo.

Ženske, otroci in starci so šli v cerkev, moške pa so se zbrali za zidom in sklenili braniti se do zadnjega diha. Vsakdo je pograbil, kar mu je bilo pri rokah, bodisi orožje iz železa ali lesa, bodisi surov kolec. Drugi so nabirali kupe kamenja, odkrchovali so ga od cerkvenega zidu in metali na sovražnika, ki se je bil približal in podil pred seboj počasnejše begune.

Iz cerkve so donele molitve, da bi Mati božja izprosila od Boga srečno brambo in rešitev pred strahovitim sovražnikom.

Okoli in okoli po planjavi so dirjali divji Turki. Eni so vlečali zvezane ujetnike s seboj, drugi so se zbirali v čete, da bi navalili na kristjane. Pač je moralo bridko zajedati ubogemu ljudstvu v srce, ko je videlo, kako so gorele hiše in poslopja.

V majhnih krdelih so pritisnili Turki na tabor. Kmetje so vedeli, da jim ni pričakovati milosti, zato so se branili z divjo hrabrostjo. Marsikateri Turek se je zvrnil, ko ga je zadel trd, težak kamen; ali tudi marsikateri Slovenec je padel, zadet s puščico s turškega loka. Bliže in bliže so se pomikali Turki; kamenje, ki se je kakor toča vsipalo nanje, jih ni moglo zavreti.

Ko se je sonce nagnilo že blizu gor, so bili sovražniki pred zidom. Že so pogumnejši plezali po njem.

Na severni strani tik obzidja je stala lipa. Na deblu je visela podoba Matere božje; za podobo v votlem deblu pa so se bili zaredili sršeni. Predrznemu janičarju je padlo v glavo, da bi se dalo narediti z drevesa veliko škode. Splezal je med veje in res je njegova strela zadela nekaterega borilca za zidom. Janičarju je plezalo na pomoč še veliko tovarišev. Kmetje so se jeli umikati, že so viseli Turki na zidu, ko pošlje Bog majhnega, vendar hudega pomočnika. Turek je brcnil podobo Matere božje z drevesa in tako razdražil žival

v duplu. Naglo so prihrumeli sršeni, vse rumeno jih je bilo, in jeli pikati Turke. Ko so kmetje to videli, jim je zraslo srce, in Turki, ki se jim je bilo braniti zoper kmečko orožje in razdražene sršene, so se morali umakniti in otepati zabuhle obraze pred jezo živaljo.

Josip Jurčič

*

Opomba: Muljava = vas na Dolenjskem. Tam se je rodil pisatelj Josip Jurčič.

Kralj Matjaž

Kralj Matjaž je vladal pred davnim, davnim časom na Ogrskem.

Ko se je oženil z lepo kraljico Alenčico, je napovedal vojno vsem vladarjem sveta. Vsak pa, ki se je z Matjažem bojeval, je bil premagan.

Zaradi tolike sreče v bojih se kralj Matjaž tako prevzame, da pozove samega Boga na boj.

Bog pošlje h kralju Matjažu angela. Božji poslanec ga vpraša: »Ali se res hočeš vojskovati s samim Bogom?«

Kralj Matjaž odgovori: »Res se hočem.«

Zdaj se začne močno bliskati.

Hitro vpraša kralj Matjaž: »Kaj je to?«

Angel mu odgovori: »Božje sablje!«

Zdaj začne grmeti.

»A kaj je to?« vpraša zopet Matjaž.

»To je ropot božjih bobnov!« pravi angel.

Tega bobnanja pa se kralj Matjaž tako prestraši, da zaprosi Boga milosti. Stvarnik ga res pomilosti, a zahteva, naj gre tja, kamor ga pošlje. In zaukaže mu, naj gre med dve gori, ki mahoma zagrneta Matjaža in vso njegovo vojsko.

*

Zgodilo pa se je, da je prišel mlad junak v podzemeljsko jamo, kjer je spal kralj Matjaž. Najde kralja in kraljico Alenčico za kamnitno mizo, krog Matjaža pa je spala njegova velika oborožena vojska. Okoli mize se je že trikrat

ovila gosta Matjaževa brada. Na steni se blesti dragocen meč. A glej! Komaj se malo zasveti ostro rezilo, dvigne kralj Matjaž trdno glavo, zbudi se kraljica Alenka in vsa vojska dviga glave pokonci. Veselje žari vsem v očeh; saj vedo, da bodo rešeni tedaj, ko neustrašen junak potegne Matjažev meč iz nožnice. Skoraj se že vidi vse svetlo rezilo. Tisoče vojakov korenjakov skoči na čile konjiče in po podzemskih prostorih se razlega divji bojni krik. Tedaj pa se junak prestraši in zbeži. Z votlim grmenjem se zapre gora za njim. Kralj Matjaž pa in njegova močna vojska iznova zaspita in spita do današnjega dne.

Po narodni pripovedki

Potres

Na mah je podzemeljski potres prebudil vso vas, ko je sladko dremala po velikonedeljskem slavlju. Vse je bežalo iz poslopij. Malo jih je bilo, ki jih je minila hladnokrvnost, mnogo pa je bilo takih, ki so odvrnili svoje misli od posvetnih stvari in se skušali sprijazniti z večnostjo.

Pri kapelici svetega Jeronima pred župnijskim vrtom so ljudje drug za drugim poklekali na vlažno zemljo. Začeli so moliti litanije: »Kriste, usliši nas! Kriste, usmili se nas!« Dolgo so molili glasno in goreče; ko pa je prišel nov sunek, je bilo spoznati, kako se ubogim ljudem trga in meša molitev. Posedali so po tratah ali njivah kraj hiš. Nekateri so bili v zimskih oblekah, drugi le površno oblečeni, ker si niso upali nazaj v hišo po obleko. Matere so zibale otroke, ki se niso dali zlahka umiriti. Možje so na vozovih pripravljali ležišča za otroke, mladina je nosila skupaj drva in kurila. Poleg človeka je taborila plašna živina, ker je mnogi gospodarji niso spustili v hleve. Strašna, nepozabna noč.

Pred šempetersko vojašnico v Ljubljani se je nagnetlo prebivalstva; vrelo je iz tesnega zidovja na take prostrane kraje. Tisto noč ni bil noben stan tako visok, da bi bil prezri bedo spodaj, in noben posel tako nizek, da bi ne bil videl trpljenja zgoraj. Velika nesreča je zlomila oholost in zavist ter poravnala vse razlike. Delavec se je utaboril poleg gospoda, berač poleg bogatina, vse je udarila ista šiba, vsi so

imeli isto molitev v srcu. Ves način življenja se je čez noč spremenil: siromaku in prvaku sta postala bivališče trg in ulica, obema postelja trdi tlak in rosna trava.

Tudi na Marijinem trgu je bilo dosti ljudstva, tudi tu glasna molitev in plaho govorjenje. Glej, na stopnicah frančiškanske cerkve je tenko zapel zvonček in za njim je nesel duhovnik popotnico umirajočemu. Vse oči so se uprle vanj, ko je že s stopnic blagoslavljal vernike. S sklonjenimi glavami se je uvrstilo ljudstvo za njim. Zavil je proti Zvezdi. Na vsakih trideset korakov je postal in dvigal Odrešenje.

Po Franju Maslju-Podlimbarskem

*

Potresne slike se nanašajo na hudi potres, ki je o veliki noči 1895 porušil Ljubljano in okolico.

Kako je bilo v prvi svetovni vojni

Oče nam je večkrat pripovedoval, kako je obhajal sveti večer v strašni svetovni vojni. Govoril je:

»V Karpatih je bilo, meseca decembra, ko je zapadel visok sneg in pritisnil hud mraz. Bolj kot kdaj prej se je te čase spominjal vsak na svoj dom in na svojce. Kako se jim godi, imajo li kaj za pod zob? Poročil ni bilo dosti, a še ta so bila kratka, ker se je vsak bal tožiti o pomanjkanju, da bi nam vojakom še s tem ne grenili že tako težkih časov.

Čim bolj se je bližal božič, tem bolj smo mislili na dom! In ko je prišel sveti večer, smo hodili drug okrog drugega ter si brali z obraza, na kaj mislimo.

Zdajci je prišla pošta, dobili smo pisma in zavitke! Ah, ne veste, otroci, kako smo se razveselili! Naša zlata mamica mi je pošiljala, kar je sama spletla in spekla, toplo perilo in potico!

Žal — med nami je bilo nekaj tovarišev, ki niso prejeli ničesar. Bili so žalostni!

„Fantje, pojdite sem!“ je dejal naš poveljnik, ki je bil zelo dober človek. „Tudi ti, ki niso ničesar prejeli, morajo biti danes veseli. Jaz dam vso svojo pošiljko v občno dobro!“

„In mi tudi!“ so zaklicali vsi, ki so prejeli pošiljke.

Čutili smo drug z drugim. Brž smo vsak svojo pošiljko razvili in iz dvajset darov smo jih naredili štirideset ter napisali na vsakega ime.

Zvečer smo obhajali enega izmed najlepših svetih večerov! Imeli smo majhno božično drevesce ter smo bili veseli kakor majhni otroci. Najbolj srečni so bili tisti, ki se jih ni nihče spomnil razen tovarišev v strelskih jarkih. Tudi mi, ki smo z njimi delili, kar smo prejeli, smo čutili v srcu veliko radost. In vsi smo pozabili na svoje trpljenje in smo se čutili kot bratje. Mislil sem si, kako bi bilo lepo, če bi se ljudje imeli vedno tako radi kakor mi takrat v strelskih jarkih ter bi drug drugemu pripravljali veselje. Seveda...«

Oče je umolknil, otroci pa smo razumeli, da žal ni vedno tako.

Iz »Zvončka«

Uspavanka

Kaj bo sinku sen prineslo?
Ptičje krilo, tenko veslo,
ali kita rožmarina,
ajaj, tuta, nana, nina!

Krilo se je utrudilo,
veslo se je polomilo,
suha kita rožmarina —
aja, tuta, nana, nina!

Kaj bo sinku sen prineslo?
Niti krilo niti veslo,
niti kita rožmarina,
le popevka materina,
aja, tuta, nana, nina!

O. Župančič

Dva računa

1. Jančkov račun

Mama dolžna Jančku:

Trikrat prinesel drva iz drvarnice po 50 c, je . . .	L 1.50
Štirikrat šel v trgovino, vsakikrat po 50 c, je . . .	„ 2.—
Enkrat sekal drva, je	„ 1.50
Trikrat zibal Jožka, vsakikrat po 50 c, je . . .	„ 1.50
Petkrat pestoval Jožka, vsakikrat po 50 c, je . . .	„ 2.50
Skupaj	<u>L 9.00</u>

2. Mamin račun

Janček dolžan mami:

Skozi deset let sem vsak dan skuhala zajtrk, vsakikrat nič, je	L 0.—
Vsak dan sem ti postlala posteljico, vsakikrat nič, je	„ 0.—
Vsak dan sem ti skuhala obed, vsakikrat nič, je . . .	„ 0.—
Vsak dan sem ti skuhala večerjo, vsakikrat nič, je	„ 0.—
Odnos	<u>L 0.—</u>

	Prenos . . .	L 0.—
Toliko novih oblek sem ti naredila in dala,		
vsakikrat nič, je		„ 0.—
Tolikokrat sem ti obleko zašila, vsakikrat nič, je		„ 0.—
Ko si bil bolan, sem ti stregla vse noči, vsaki-		
krat nič, je		„ 0.—
Ko si bil majhen, sem te tolikokrat zibala cele		
noči, vsakikrat nič, je		„ 0.—
	Skupaj . . .	L 0.—

Račun je že plačan. Plačala ga je moja ljubezen do tebe.

Tvoja mati.

P. K. Sekovanič

Očetovska ljubezen

Čevljarju je umrla žena. Zapustila mu je sedmero otrok. Ko je zvedela to bogata posestnica na bližnjem gradu, je prišla k čevljarju in mu rekla, da bi vzela enega otroka za svojega.

Čevljar se je razveselil in začela sta izbirati.

Pri najstarejšem sinčku je dejal oče: »Ivančka ne dam, ker je prvenček.« Pri drugem je menil: »Božidarčka je imela mati najrajši.« — »Anica se v šoli najboljše uči.« — »Milica je rajnici najbolj podobna...«

Tako je našel čevljar pri vsakem otroku pomislek in izgovor. Pri najmlajšem, ki je še ležal v zibelki, je malo pomislil, potem pa dejal: »Tale mi dela največ preglavice, a če preživim druge, preživim še tega ubožčka!« Nagnil se je k detetu in ga srčno poljubil.

Graščakinja je videla, kako težko je bilo očetu. Solze so ji zaigrale v očeh. Ker je bila dobrega srca, je podpirala ubogega čevljarja, pa tudi drugi ljudje so jo posnemali, kolikor so mogli.

*

Razčlemba: 1. Čevljarju umrje žena. 2. Graščakinja hoče vzeti enega otroka za svojega. 3. Čevljar izbira, katerega bi dal. 4. Čevljar se ne more od nobenega ločiti. 5. Graščakinja podpira čevljarja.

Slovnica: Ivanček, prvenček, Božidarček, ubožček. Iz katerih besed so izpeljane te pomanjševalne besede? Kako pravimo majhnemu bratu, črvu, kruhu, stricu, ptiču, metulju, krilu, detetu, drevesu, mestu, glavi, teti, stezi? S katerimi obrazili jih tvorimo?

Oče je dobil delo

Imeli smo slabo zimo.

Oče je bil brez dela. Mama je bila bolna. Velikokrat nismo imeli kruha. Jedli smo žgance, fižol, suhe hruške. Moj mali bratec je jokal: »Mama, kruha, lačen!« Bili smo žalostni.

Zdaj pa je drugače. Moj oče je dobil delo. Vesel je bil, ko nam je to povedal. Tudi mama se je smejala. Otroci smo kar skakali po hiši.

Pri nas delajo novo cesto. Tudi moj oče dela tam. Zdaj zasluži denar. Nič več ne stradamo. Moj mali bratec ne joka več.

Tudi jaz bom delal, ko bom velik.

Fran Roš

V kmečki hiši

Bila je že noč, ko sem stopil v vežo pri Presečniku.

Ta dolga veža se je končala v mogočno kuhinjo, visoko obokano. Kadar je bil ta visoki obok poln mesa, ki se je ondi sušilo, je človeku posebno dobro del pogled na njegovo blagoslovljeno višino. Obok kuhinje in tudi veža sta bila zavita v saje, od katerih je pri južnem vremenu kapalo ter se svetlo nabiralo na tlaku. Nad tem se tiste dni še nihče ni spotikal; bila je to nekdanja navada, tako da je kapalo že pri starem očetu in brez dvojbe tudi že pri tega očetu.

V veži je vladala tema, samo od ognjišča sem se je svetilo. Tam se je togotila ženska, da burkle niso popravljene, da ni mogoče loncev pristavljati in da so moški vsako leto bolj zanič. Bila je dekla Liza, ki je pred petimi leti tudi že služila pri Presečnikovih. A njena beseda je veljala hlapcu Danijelu, ki je istotako že dolgo vrsto let služil pri Boštjanu.

Ko sem vstopil v hišo, sem opazil Boštjana za mizo. Kar čutil sem, kako se je v njem vse vnelo od veselja, da

ga obišče sorodnik. Takrat je imelo pri nas sorodništvo še nekaj cene, in če si sorodnika obiskal, si vedel, da si prišel k svojim ljudem. S svetlim očesom me je pogledal in dejal:

»No!«

In jaz sem odgovoril:

»No, da ste le zdravi!«

Nato je Boštjan zaklical svoji ženi naj prinese »štob« in luč. Tedaj v našem pogorju še ni vladal »smrdljivec«, pač pa je v leščerbah gorelo laneno olje. Leščerbe so stale na »štobrih«, majhnih lesenih stebričkih, od koder je izhajalo prejkone tudi ime. Danes ne iztaknemo štobra več v kmečkih hišah. Laneno olje je podleglo in smrdljivi bratec gospodari po mizah. Mlajši rod pa nima več pojma o prej tako potrebni premičnini.

Barba je nekaj odlašala. Ko je prinesla štob« in plamtečo leščerbo, sem opazil, da je morala že vedeti o mojem prihodu. V kratkem času si je preoblekla srajčnik, kateremu se je videlo, da prihaja iz perila. Tudi nov predpasnik si je bila pripasala.

Menili smo se o letini in o visokih davkih. Ko sem povedal, da ostanem pri Presečnikovih nekaj tednov, se je obema razžarilo lice.

Dr. Ivan Tavčar

*

Besede: brez dvojbe = brez dvoma; burkle = priprava, s katero kmetica potiska lonce v peč in jih jemlje iz nje; smrdljivec = petrolej; leščerba = svetilka, kakršne so rabili v starih časih; leščerba je bila kovinasta ali lončena odprta posodica s stenjem. V njej je gorelo laneno olje; srajčnik = del ženske obleke iz belega platna ali kotenine. Ženske so ga nosile pod modrčkom kot nekako kratko srajco.

Pojasnilo: Stare kuhinje niso imele izpeljanih dimnikov, ampak je dim uhajal iz peči naravnost pod štop in nato skozi posebno luknjo na prosto.

Misli: Kako je Presečnik sprejel sorodnika? V čem se je kazalo njegovo veselje? (Svetlo oko.) Ali je drugače v čem pokazal svoje veselje? Ali se ti ne zdi, da sta bila sorodnika zelo kratkih besed, ko sta se po dolgem času videla? Kako je gospodinja pokazala veselje, da jo je sorodnik obiskal?

Osebno delo: Opiši kuhinjo v stari kmečki hiši! Opiši še druge prostore, če si jih že kdaj videl!

Gospodar

Največja sreča hiše je gospodar, o katerem govorimo: »Ta mož za vse skrbi.« Domači in sosedje ga visoko cenijo in govore: »To so naš oče.« Moder mož ima za vsakega dober svet, vsakemu rad pomaga in po vsej občini njegova beseda velja. Srečen kraj, ki ima takega moža.

A. M. Slomšek

Cvetice na oknu

Kako krasno je okno še tako preproste hiše, ako se smehlja z njega pisano cvetje popotniku v pozdrav! Kako dobro pa de očem to zelenje in cvetje šele pozimi, ko je krog in krog vse golo in belo!

Lepa je torej navada Slovencev, da radi gojijo po svojih domovih cvetice. Ker jih imajo v posebnih loncih, jih imenujejo lončnice.

Najnavadnejše naše lončnice so pelargonija, fuksija, vodenka, petonija, begonija in druge.

Toda lončnice so nežna deca. Ako hočemo, da uspevajo, jih moramo skrbno negovati. Treba jih je zalivati, jih s palčicami podpirati, jim večkrat zrahljati prst, včasih jo celo premeniti, jih varovati mraza in jim skrbeti za svetlobo.

V hiši, kjer ni skrbnih ljudi, ne uspevajo lončnice.

Ančka

Ančka je postala dekla pri Mekarjevih. Prvi dan službe ji je Mekarica razkazovala hišo in ji odkazovala delo, ki ga bo morala opravljati pri hiši.

»Vidiš, Ančka, kuhinjo!« je rekla Mekarica.

Ančka se je začudila. Toliko in tako lepih posod še ni videla. Na glas se je začudila:

»Oh, kako lepo!«

»No, imamo za silo, hvala Bogu! Vidiš, Ančka, tu bo tvoje prvo delo. Ti si videti bolj pripravna. Drugi dve dekli sta pridni, nič ne rečem, a li neokretni. Skrbela boš, da bo vse

pomito, vse pometeno, vsako jutro zakuriš, nanosiš drv — tu boš moja desna roka. Doslej sem sama. Pa čemu bi? Dva sina imam. Eden študira, drugi bo imel dom. Dovolj imata!»

Ančka je gospodinji pokorno pritrjevala in šla za njo skozi ozka vrata.

»Vidiš, tu je kamrica. Ta bo tvoja. Nalašč sem dala semkaj postaviti posteljo. Ali ti je prav?»

»Prelepo, mama, vse prelepo zame!»

Mokarico so vsi imenovali mamó. Bolj gosposko je donel tak naziv, kakor se je spodobilo zanjó, najveljavnejšo gospodinjo v fari.

Iz kamre sta šli v hišo.

Mokarica je hitro snela brisavko z žeblja in začela brisati težko javorovo mizo.

»Vidiš, Ančka, takale je naša Špela. Stokrat ji povej, naj pobriše po jedi. Nak. Stokrat ti pozabi in ko ve, da me čerge po mizi strahovito jeze in tajajo.»

»Čajte, mama, bom jaz!»

Ančka je vzela gospodinji iz rok brisavko. Mokarica jo je gledala, ko je snažila mizo, obrisala klopi in stole, prestregla drobtinice v pest in se ozrla, kam bi jih stresla. Videla je, kako belo roko ima, ko si je zasukala rokavček. Zadovoljno je pritrjevala:

»No, no, tako dobro ti gre od rok! Prav! Še tamle potegni — na poličici — pri oknu! Da boš le sama kaj videla! Špela nič ne vidi!»

Potem sta šli na dvorišče, pogledali v hlev, kjer je stalo dvajset govedi, težkih, rejenih.

Fr. S. Finžgar

*

Besede: brisavka = brisača; čerga = madež, umazanost; me tajajo = me tako jeze, da se kar tajam.

Misli: Povej kakšna je bila gospodinja Mokarica? Bogata, nekoliko bahava, natančna, prijazna. Zakaj ji je bila Ančka všeč?

Naša modrost: Priden človek ima kruha, lakota mori samo lenuha. Prebrisana glava in pridne roke so boljše blago kot zlate gore. Pridnost več velja nego kup zlata.

Sin bo kmet

Oče moj je strojevodja,
temno mu gorè oči.
Z mirno roko varno vodi
vlak s tovari in ljudmi
ob prepadih in čez reke
skozi gore v dan in noč,
mimo mest, vasi do morja,
vselej v nove dalje zroč.

Mati moja je šivilja,
v ozki sobici sedi,
šiva, krpa. O koliko
revne ji trpe oči
dan za dnevom v noč od zore,
tudi ko je zunaj maj.
Le če vame se zagleda,
v lice šine ji smehljaj.

Ali kadar jaz dorastem,
hočem biti samo kmet,
vrnem se na plodno polje,
ki oral ga je moj ded.
Trudni oče, siva mati
pojdeteta z menoj takrat,
tam postavim belo hišo
njima v tih večer in zlat.

Fr. Roš

Pogovor pod vaško lipo

Sredi vasi stoji mogočna stoletna lipa. Bog vedi, koliko rodov je že videla in kolikim je dajala v vročih dneh prijetno senco. Ob nedeljah popoldne se zbira pod njeno krono staro in mlado. Okrog lipe je klop in na njej kaj radi posedijo gospodarji po krščanskem nauku, da se pogovoré to in ono. Neko nedeljo so načeli takole vprašanje:

Kmet Andraž:

Ljudje božji, kaj bi vi vsi skupaj, če bi ne bilo kmeta? Kmet vam daje žito, zelenjavo, mleko in živino za meso. Vseh bi vas bilo konec brez kmeta. Mi kmetje pa bi brez vas obrtnikov prav lahko živeli.

Kovač:

Počakaj malo, Andraž! Kdo ti je skoval lemež, ki ti reže brazde; motiko, s katero koplješ; koso, s katero kosiš; srp, s katerim žanješ, in sekiro, s katero sekaš?

Zidar:

Oho, Andraž! Brez mene bi tičal ti v luknji kakor lisjak ali jazbec. Ali ti nisem jaz sezidal hiše s kamenjem, opeko in apnom? Izkopal sem ti tudi vodnjak in postavil hlev.

Mizar:

Ko si zidal hišo, si moral poklicati tudi mene. Ne vem, kako bi bil sam zveržil pod. Pri vratih in oknih bi ti gotovo puščal take špranje, da bi ti pri zaprtih vratih ob vetru odneslo sredi sobe klobuk z glave. Bil bi tudi najbrž brez omare, jedel in spal bi pa vsaj nekaj časa na golih tleh. Še žlice nisi naredil sam, ampak si jo kupil od rešetarja.

Krojač:

Rad bi te videl v obleki, ki bi jo sam naredil. Za pustni torek bi že bila. Če bi ne bilo prelca, tkalca in mene, bi te poleti žgalo sonce, pozimi bi pa zmrzoval. V medvedji koži bi moral hoditi, da ti niso moje škarje prikrojile pripravne obleke. Igla in sukanec sta drobni stvari, pa sta oblekli ves svet.

Čevljar:

Ej, dragi moji, rad bi videl Andraža, kako leta bos z ženo in otroki po blatu in trnju! Največ čevljev sem letos napravil njegovi družini.

Kolar:

In pri meni si tudi naročil pred kratkim nov voz. Mislim, da bi ti šli vsi poljski pridelki v nič, preden bi sam naredil primerno vozilo.

Kmet Andraž:

Sedajle sem se pa res prehitel. Nisem tako natančno pomislil, kot bi bilo treba. Vem, da dela vsak človek tudi za druge, drugi pa zanj. Brez vas bi ne imel lepega bogatega doma. Pojdimo na moj dom, da vas prijateljsko pogostim!

Iz hrvaščine

Mladi vojaki

*Mi smo vojaki korenjaki!
Kako nas gledajo ljudje,
pa pravijo: To so junaki,
ki se nikogar ne boje!*

*Velike delamo korake,
pred nami boben ropola,
papirnate so naše čake
in puške naše iz lesa.*

*Ko mi vihtimo bridke meče,
ni smrti ne krvavih ran,
če teče kri, iz nosa teče.
Kako je lep vojaški stan!*

*Ko bomo pa kedaj dorasli,
železo bo, kar zdaj je les,
ko bodo drugi krave pasli,
vojaki bomo mi zares!*

Josip Stritar

Kako potujemo in občujemo

V davnih časih so ljudje potovali samo peš. Ko so si ukrotili konja in govedo, so jahali in se vozili. Sčasoma so začeli delati tudi lepše ceste.

Prebivalci obrežnih krajev pa so začeli narejati splave, potem čolne in ladje; tem so dajali obliko rib, namesto plavuti pa vesla in krmilo, pozneje jadra.

Tako so potovali ljudje po kopnem in po vodi dolgo, dolgo dobo.

Pred kakimi sto leti so začeli graditi železnice. Vlak nas silno hitro ponese v največje daljave. Po morjih pa drviijo parniki. Pozneje so izumili kolesa, po katerih se lahko človek z lastno silo popelje iz kraja v kraj, zlasti v ravnini. Toda človeški duh še ni miroval. Danes je že skoraj vsak otrok videl voz, ki drči brez konja po cesti; to je avtomobil.

Končno pa so izumili še letalske stroje ali zrakoplove, s katerimi človek leta kakor ptica po zraku.

Ako je hotel v starih časih človek komu kaj sporočiti, pa ni imel prilike iti k njemu, je poslal koga drugega, sluga. Če je znal pisati, mu je izročil pisemce.

Pozneje so začeli v velikih krajih zbirati pisma za določene kraje in jih skupno razpošiljati. Tako so se počasi razvile pošte, ki odpravljajo še dandanes hitro in primerno poceni pisma po vsem svetu.

A človeku je bilo to še vse prepočasi. Izumil je brzojav. Po bakreni žici švigajo misli iz kraja v kraj. Ko je umrl pred dolgim časom neki papež v Rimu, so zvedeli to pri nas šele čez tri mesece, pri predniku sedanjega papeža pa še isto uro. Kajti sedaj je mogoče brzojaviti že celo brez žice. Po telefonu pa lahko govori človek s človekom v največje daljave, kakor da sedita skupaj za mizo.

Danes pa nam radio sporoči najnovejše vesti v najkrajšem času iz najbolj oddaljenih krajev.

Tako vidimo, da je izpopolnil človek občila do neverjetne popolnosti. Bog ve, kaj še izumi!

Občila so neizmerno važna, zato je strogo prepovedano kakor koli jih poškodovati, tem bolj, ker se lahko tako povzroči velika škoda in nesreča.

*

Besedilo: občilo = naprava, ki služi za medsebojno občevanje ljudem, ki so oddaljeni drug od drugega.

Delo je dolžnost

Tisto leto so prišli v Slovenijo Čehi. Tudi jaz sem jih hotel iti pozdravit na Bled. Pa nisem imel drobiža. Preudarjam, kako in kaj bi, pa mi šjne pretkana misel v glavo.

Oče je sedel v hiši in šival zaplate na prevotljene kormolce suknjiča. Hitro pobašem zrelostno spričevalo in sedem k njemu.

»Tegale vam vendarle nisem še nikoli pojasnil, kaj je prav za prav imeti maturo v žepu in še celo z odliko.«

»No, daj, pa razlagaj,« me je pogledal oče in si prižgal ugaslo čedro.

V meni se je kar pri priči porodila zgovornost jezičnega dohtarja, ki je seveda vsa cikala na to, da bi očetu izpulil iz trdo zavezanega mošnjička vsaj en goldinar za pot na Bled. Ko sem dognal dokazovanje o svoji veliki pridnosti in odličnosti, sem za sklep še krepko poudaril, da se mi za tak uspeh spodobi kakšna nagrada kot le kaj.

Vprašujoče in poln upanja sem se zazrl v očeta.

Ta pa je mirno krpal svoj suknjič, nato prenehal, vzel čedro iz ust, da bi bila beseda bolj tehtna, in rekel:

»Bahač! Kaj se boš hvalil s tem? Saj drugega dela nisi imel.«

Zganil sem spričevalo in odšel brez goldinarja na Bled.

Več kot vsa matura mi je za življenje zaleglo spoznanje, da tisti, ki stori le svojo dolžnost in išče še posebne nagrade za to, ni kaj prida v človeški družbi. Kdor pa niti dolžnosti ne stori, tisti je smet, ki ga bo življenje prej ali slej pometlo za duri in bo vse življenje zajedavec, uš na telesu delavnega človeštva.

Fr. S. Finžgar

Besede: zaplata = krpa; matura = skušnja ob koncu osmega razreda gimnazije; čedra = pipa; cikati = meriti.

Dolžnost na cesti

Opazoval sem te nekóč z okna, ko si se vračal domov. Zadel si se ob neko žensko. Pazi bolj, zakaj tudi na cesti ima človek dolžnosti!

Vsakikrat, kadar srečaš slabotnega starca, siromaka, žensko z otrokom v naročju, pohabljenca z berglami, nosača s tovorom, v žalno obleko oblečeno družino, se jim vljudno umakni! Spoštovati moramo starost, revščino, materinsko ljubezen, pohabljenost, delo, smrt.

Če je kdo v nevarnosti, da ga pvozijo, potegni ga proč, če je otrok; opozori ga, če je odrasel!

Če srečaš otroka, ki je sam in se joče, ga vprašaj, kaj mu je! Če je starcu padla palica iz rok, poberi mu jo!

Kjer se dva pretepata, se odstrani in ne glej predstave surove sile! To žali srce, človek postane zakrknjen.

Nehaj se razgovarjati s tovarišem in ne smej se, če nosijo ali vozijo mimo bolnika ali morda celo umirajočega, ali pa če srečaš mrtvaški sprevod! Sočutno glej na mladino iz ubožnice, ki hodi paroma mimo tebe, na slepce, mutce, sirote! Spomni se vedno, da hodi mimo tebe človeška nesreča.

Pogasi vsak goreči ali tleči predmet, ki ga najdeš na poti, da ne bo kdo trpel škode!

Vljudno odgovarjaj tujcu, ki te vpraša za pot! Ne smej se po nepotrebnem, kadar gledaš komu v obraz! Ne tekaj prehitro brez potrebe, ne kriči! Pazi na cesto!

Izobraženost naroda sodijo predvsem po vedenju, ki ga kaže na cesti. Kjer najdeš surovost na cesti, jo boš našel tudi v hišah.

Edmondo de Amicis

Kraj in občina

Če gremo na hribček ali v zvonik in pogledamo okrog sebe, vidimo različne kraje. Manjše so vasi, večji pa trgi in mesta. Tam, kjer si ti doma, je tvoj domači kraj. Rodil si se pa lahko kje drugje. To je tvoj rojstni ali rodni kraj. Rojstni kraj ostane vsakemu človeku v najlepšem spominu.

Več vasi z vso zemljo, ki jo imajo ljudje, se združuje v občino ali županstvo. Kot skrbi vsaka družina za svoj dom, tako morajo skrbeti občine za take naprave, ki jih rabijo vsi prebivalci. Občina mora zidati šole, mostove, skrbeti za ceste, podpirati svoje reveže, paziti na red in mir v občini in še na mnoge druge stvari, ki so vsem v korist. Da lahko vse to izvršuje, pobira od občanov občinski davek.

Občinsko gospodarstvo vodi občinski odbor. To so starejši, izkušeni možje, ki so jih polnoletni prebivalci izvolili pri občinskih volitvah, da bi nekaj let gospodarili v občini. Na čelu občinskega odbora je župan, drugi odborniki ali svetovalci pa mu pomagajo pri raznih opravilih. Kadar je potrebno, se zberejo pri županu in se posvetujejo o občinskih potrebah. Takrat imajo sejo. Ves razgovor vodi župan.

Župan ima svojo pisarno. Pravimo ji županski ali občinski urad. Navadno mu pomaga opravljati pisarniške posle občinski tajnik. Kdor potrebuje domovinski list, poselsko knjižico ali prosi kake podpore, se mora zglasiti v občinskem uradu. Tudi v vojaških stvareh se je treba obrniti na občino.

Skoraj v vsaki občini je tudi fara ali župnija. Naceluje ji župnik, ki ima svoj urad v župnišču. Tam se vpisujejo v posebne knjige vsi novorojeni otroci in umrli. Pri župnem uradu dobiš krstni list, družinsko polo, mrliški in poročni list.

Navadno so v občini tudi orožniki, ki stanujejo na orožniški postaji. Skrbe za red in mir v okolici in za varnost prebivalcev.

Tudi poštni urad je v vsakem večjem kraju.

Vsak človek ima v svoji domači občini domovinsko pravico.

*

Odgovori: Kje si se rodil in kdaj? Kje si doma? Čez koliko let boš lahko volil občinske odbornike? Kje boš iskal domovinski list? Kje krstni list?

Na počitnice

Šolo, hej, so zaklenili,
nas po svetu zapodili.
Brez nalog in brez nadlog
pojdemo čez hrib in log.

Dom, pozdravljen, kjer smo zrasli,
svinjko bili, krave pasli!
Zdaj gospodje smo mladi,
ki nam pravijo že vi.

Mirno bomo praznovali,
pridno jedli, dolgo spali,
da život in duh moči
zopet nove zadobi.

Zdravi oče! Zdrava mati!
Ljuba sestra, bratec zlati!
Zdaj bom živel spet en čas
mirno, brez skrbi pri vas.

Jos. Stritar

*

Svinjko biti = otroška igra. Otroci zbijajo repo ali žogo s palicami.

Dodatek

za jezikovni pouk k

„Tretjemu slovenskemu berilu“

(Hafner - Ločniškar)

Govor

Če hočemo kaj povedati, povemo navadno z besedami.

Kako še lahko kaj povemo? (Z gibom, napišemo. Kdo govori dostikrat z gibi? Gluhonemi.)

Iz česa so sestavljene besede, n. pr.: Deklica gre v gozd. (d-e-k-l-i-c-a g-r-e v g-o-z-d).

Besede sestojе iz glasov.

Glasove delimo na samoglasnike in soglasnike.

Črke

Pisano znamenje za glas imenujemo črko. Glasove izgovarjamo. Slišimo jih. Črko pišemo, vidimo jo.

O samoglasnikih

V nedeljo sem bil pri *pêti* maši (ob *pêtih*). Bila je *péta* maša (duhovnik je pel). Ali smeš v obeh razprto tiskanih besedah e enako izgovarjati? Ali ni od izgovora odvisen pomen besede? Izgovarjamo torej dva različna samoglasnika e, zanju pa imamo samo eno črko.

Pès ne jé pése. V besedi pes pišemo s črko e glas, ki mu pravimo polglasnik. V slovnici ga označimo lahko s prevrnjenim e (ə) ali z debelo tiskanim e.

Ljubite Gospóda! Gospôda se je pripeljala. Ali smemo v besedi Gospóda in gospôda debelo tiskana o enako izgovarjati? Kaj je odvisno od izgovarjave? (Pomen.) Imamo dva različna samoglasnika o, pa eno samo črko zanju.

Da pa moremo te samoglasnike pravilno izgovarjati, si včasih pomagamo z znamenji. Ta znamenja so:

1. ostrivec: bila je péta maša (mašnik jo je pél); snég, bléd, sténa, kós, Bóg, pét nóg;

2. strešica: ob *pêtih*, *têta*, *žéna*, *péta* ga boli, visôka *gospôda*, *vôda*, *nôga*;

3. krativec: pès je prišèl, mègla; s krativcem označujemo tudi druge kratke poudarjene samoglasnike: bilà Francè.

Izgovarjamo osem samoglasnikov, zanje pa imamo samo pet črk. Izgovarjamo: a, é, ê, ə (e); i, o, ô, u. Pišemo: a, e, i, o, u.

Izgovor črke l

Beri: liska, lupina, laž — ples, obleka, gladek! Kako izgovarjamo *l* v teh besedah? Kakšen glas sledi v teh besedah soglasniku *l*? (Samoglasnik.)

Beri: šel, hodil, vprašal. Kako pa izgovorimo v teh besedah *l*? Kje stoji? (Na koncu besede.)

Volk, bolnik, molči. Kako izgovarjamo *l* v teh besedah? Kje stoji? (Pred soglasnikom.)

S črko *l* pišemo dva glasova: *l*, prav kratek *u*, ki se zveže s prejšnjim samoglasnikom v dvoglasnik. (Zato ga imenujemo tudi dvoglasniški *u*.) Kako v slovnici lahko označimo tak *l*? (Če ga prečrtamo: *ḷ*.)

Le v nekaterih besedah izgovarjamo *l* izjemoma tudi pred soglasniki in na koncu besede kot *l*, n. pr. krilce, milnica, z živalmi, stolnica, prestol, general.

Tudi *l* v zvezi z *j* izgovarjamo vedno kot pravi *l*: kralj, učitelj, prijatelj, volja, poljana.

Samostalniik

Predmeti

Osebe: mizar, teta, dete.	}	Vidimo jih, slišimo ali tipamo.
Stvari: petelin, lipa, jagnje.		
Reči: nož, omara, zrcalo.		

Pojmi

Lastnosti: pobožnost, pogum, junaštvo.	}	Ne vidmo jih, ne slišimo, ne moremo jih prijeti.
Dejanja: pisanje, petje, godba, prepir.		
Stanje: leto, dan, noč, doba		

Besede za predmete in pojme so samostalniki.

Samostalniik je lahko moškega, ženskega ali srednjega spola.

Samostalniik lahko stoji v ednini, dvojini ali množini.

Sklon samostalnikov

Samostalni^k moremo v končnici spreminjati. To pregi⁻banje imenujemo sklanjanje. Samostalni^k sklanjamo.

Samostalni^k ima šest pregi⁻bov ali sklonov. Da jih laže določimo, imamo za vsak sklon posebno vprašanje in posebno ime:

1. sklon (imenovalnik): kdo ali kaj? drevo.
2. sklon (rodilnik): koga ali česa? drevesa.
3. sklon (dajalnik): komu ali čemu? drevesu.
4. sklon (tožilnik): koga ali kaj? drevo.
5. sklon (mestnik): pri kom ali pri čem? pri drevesu.
6. sklon (družilnik): s kom ali s čim? z drevesom.

Pridevnik

Poišči v kakem berilu vse pridevnike! Kaj pove pridevnik? Zakaj se imenuje pridevnik? (Ker ga pridevamo samostalniku.) Kako vprašamo po pridevniku?

Konj — isker konj; mati — skrbni materi; mesta — velika mesta.

Katerega spola je vsak izmed gornjih samostalnikov? V katerem številu stoji? Katerega spola je tudi pridevnik, ki smo ga postavili pred samostalni^k? V katerem sklonu, številu stoji?

Pridevnik se ujema s svojim samostalnikom v spolu, sklonu in številu.

Stopnjevanje

Naša hiša je visoka. Cerkev je višja. Zvonik je najvišji.

Lastnosti pridev⁻ljemo samostaln⁻kom v večji ali manjši meri. To izraža pridevnik v treh stopnjah. Pridevnik stop⁻njujemo. Ta človek je bolj siv kot naš ded. Sonce je najbolj vroče opoldne. Večino pridevnikov stop⁻njujemo s končnicami, nekatere pa z besedicama bolj, najbolj.

Zaimek

Zaimki so besede, ki jih rabimo namesto imen.

Oseba, ki govori in pravi o sebi jaz (midva, midve, mi, me), je prva oseba. Oseba, ki z njo govorimo in ji pravimo ti (vidva, vidve, vi, ve), je druga oseba. Oseba, o kateri govorimo in ji pravimo on (ona, ono, onadva, onidve, oni, one, ona), je tretja oseba.

Zaimki, ki zaznamujejo osebe, so osebni zaimki.

Vaja: Kateri prednjih zaimkov zaznamujejo ednino, kateri dvojino, kateri množino?

Svojilni zaimki

Svojilni zaimki kažejo, čigav je predmet, ki o njem govorimo.

Vaja: Postavi v vse tri osebe: Ta nož je moj. Čmrlji so moji. Knjiga je najina. Čebelnjak je naš. Hiša je naša.

Števniki

Besede, ki zaznamujejo število, imenujemo števnike.

Vaja: Napiši z besedo: 8, 9, 20 (dvajset), 60, 90, 100; 26 (šest in dvajset), 35, 49...; 120 (sto dvajset), 150, 180...; 235 (dve sto pet in trideset), 475, 596...

Ti števniki so glavni števniki.

Vaja: a) Z eno roko daje, z dvema jemlje. Modri glavi je eno oko dosti. Eden naj govori. (Kdaj rabiš eden, kdaj en?)

b) Živel je en kralj. Ena žena je padla na ledeni cesti. Po cesti gre en mož, na rami nese en strgan koš.

Ali so ti stavki pravilni? Kako bi jih pravilno napisal in bral? (Živel je neki kralj. Neka žena je padla na cesti. Po cesti gre mož, na rami nese strgan koš.)

Povej še več takih primerov!

Vrstilni števniki

Prvi, drugi, tretji, četrti...

To so vrstilni števniki.

Kaj postavimo za vrstilnimi števniki, kadar jih pišemo s številko? (Piko.)

Glagol

Kaj kdo dela? Zjutraj ljudje vstanejo in hite na delo. Kuharica kuha zajtrk, mati oblači otroke, oče se odpravlja na delo. V trumah hite delavci v tovarne in delavnice. Zidar zida, tesar teše, šivilja šiva, hlapec vozi, kmet orje, zdravnik zdravi, trgovec prodaja, pisar piše, učitelj uči. Vsi ljudje morajo delati, ta z glavo, drugi z rokami.

Mačica pa v kot samotni leno sede, ondi dremlje, ondi préde. — Pes ovce zganja, kaže zobe in jezno renči. Drevo cvete. Žito poganja. Veter buči.

Kaj je z njimi? Seno se suši. Skala se maje. Streha se podira.

Glagoli so besede, ki nam povedo, kaj kdo dela ali kaj je z njim.

V a j a : Kaj dela kmet? (Orati, sejati, žeti, kositi...) Kaj dela kovač? (Kovati, piliti, vrtati, variti...) Kaj dela učenec, mati, otrok? Kaj dela ptica?

Oseba in število glagolov

Tonček: Kaj delaš, Metka?

Metka: Igram se: oblačim punčko, perem njeno perilce, skačem in pojem.

Tonček: Kaj delam pa jaz?

Metka: Učiš se, pišeš, računaš, bereš in meni nagajaš.

Tonček: Kaj pa dela naša mama?

Metka: Kuha, pospravlja, pometa, postilja, šiva in za naju moli.

Glagoli izražajo lahko tri osebe. Prva oseba ima v ednini končnico m, druga š, tretja nima končnice. Te končnice imenujemo tudi osebila.

Metka in Ančka: Midve se igrava, skačeva in pojeva. Vidva, Tonček in Cenček, pa se učita, pišeta, bereta in nama nagajata. Najini mami pa kuhata, pospravljata, pometata in za naju molita.

Deklice: Me se igramo, skačemo in pojemo. Vi dečki pa se učite, pišete, računate, berete in nam nagajate. Naše mame pa kuhajo, pospravljajo, pometajo, šivajo in za nas molijo.

Glagoli imajo ednino, dvojino in množino.

V a j a : Določite osebila gornjih glagolov v dvojini in množini!

Nedoločna glagolska oblika

Pisati. (Kdo?) — Pišem (jaz). Piševa (midva). Pišemo (mi, me). — Peti. (Kdo?) — Poješ, pojeta. Pojete. — Sekati. (Kdo?) — Hlapec je sekal. Hlapca sta sekala. Hlapci so sekali.

Glagolske oblike, ki jim lahko spoznamo osebo, število in čas, so *določne* (osebne) *glagolske oblike*. Glagolske oblike, ki ne določajo osebe, števila in časa, so *nedoločni glagoli* (nedoločniki). *Nedoločnik ima končnico ti, včasih pa či: nesti, presti, reči, teči.*

Čas glagolov

Zdaj je zima. Vsa narava je pokrita s snegom. Otroci smo ga veseli. Drsamo se, sankamo, smučamo in delamo sneženega moža. Jesen je že minila. Takrat smo pasli, pospravljali krompir in obirali sadje.

Prišla pa bo pomlad. Tedaj bomo trgali cvetice, delali piščalke in bili svinjko.

Kaj delamo sedaj? Kaj smo delali? Kaj bomo delali?

Vsako delo se vrši v nekem času.

Čas, v katerem živimo sedaj, je *sedanji čas*.

Čas, ki je že pretekel, je *pretekli čas*.

Čas, ki šele pride, je *prihodnji čas*.

Glagol lahko stoji v sedanjem, preteklem ali prihodnjem času.

V a j a : Povej, kaj delaš danes, kaj si delal včeraj, kaj boš delal jutri.

Koliko je ura sedaj? Kateri dan imamo danes? Kateri mesec je sedaj? V katerem letnem času živimo?

Katera ura je že pretekla? Kateri dan v tednu je že minil? Kako se je imenoval pretekli mesec? Imenuj letni čas, ki je že pretekell

Imenuj uro, ki šele pride! Kateri dan bo jutri? Kako se bo imenoval prihodnji mesec? Kateri letni čas bo prišel?

Glagol se pregiblje po osebah, številih in časih. Pregibanje glagola imenujemo spregatev. Glagol spregamo.

Spregatev glagola

Sedanji čas				
	Ednina	Dvojina	Množina	
1. oseba	nesem	neseva	nesemo	
2. oseba	neseš	neseta	nesete	
3. oseba	nese	neseta	nesejo (nesó)	
Pretekli čas				
1. oseba	sem nesel, nesla, -o	sva nesla, -i	smo nesli, -e, -a	
2. oseba	si nesel, nesla, -o	sta nesla, -i	ste nesli, -e, -a	
3. oseba	je nesel, nesla, -o	sta nesla, -i	so nesli, -e, -a	
Prihodnji čas				
1. oseba	bom nesel, nesla, -o	bova nesla, -i	bomo nesli, -e, -a	
2. oseba	boš nesel, nesla, -o	bosta nesla, -i	boste nesli, -e, -a	
3. oseba	bo nesel, nesla, -o	bosta nesla, -i	bodo nesli, -e, -a	

Pomožni glagol

Besede:

sem	sva	smo	bom	bova	bomo
si	sta	ste	boš	bosta	boste
je	sta	so	bo	bosta	bodo

nam pomagajo tvoriti pretekli in prihodnji čas. Zato imenujemo ta glagol *pomožni glagol*.

Stavek

Misel, izražena s pomočjo določnega glagola, je stavek.

Povedek

Beremo. Beremo lepo povest. Danes beremo lepo povest.

Ali so to stavki? Katera beseda je skupna vsem trem stavkom? Ali bi brez nje imeli še stavke? Ta beseda (beremo) je torej v stavku najimenitnejša. Brez nje ni stavka.

Ta beseda je povedek.

Brez povedka ni stavka. Stavek z enim povedkom imenujemo prosti stavek.

Travnik je že zelen. Gozdič je razcveten. Ali bo kmalu pomlad? Ptički so se vrnili v naše kraje. Lastovica je ljubka ptica. Pastirička se imenuje tudi tresorepka. Ta čebelica se mi zdi utrujena. Vaščani so imeli Cefizeljna za velikega razbojnika. Mati je dobrih rok.

Kje je v teh stavkih povedek? Ali nam glagol sam dovolj pove? S katerimi besedami smo natančneje določili povedek?

Ako je povedek pomožni glagol (ali tudi: postati, ostati, zdeti se, imenovati se, imeti za kaj, izvoliti za), mora imeti pri sebi še posebno določilo. Imenujemo ga povedkovo določilo. Glagol in povedkovo določilo sta skupaj povedek.

Osebek

Berem. Poslušajte! Lovita se!

Kdo bere? Kdo naj posluša? Kdo naj se lovi?

V določnem glagolu je obsežen tudi osebek. 1., 2. ali 3. glagolska oseba je osebek.

Učenec piše. Ljudje govore. Včeraj si ti videl prvo lastovico, danes sem pa jaz slišal prvo kukavico. — Kdo piše? Kdo govori? Kdo je videl lastovico? Kdo je slišal kukavico?

Pri povedku stoji dostikrat še posebna beseda, ki pove, kdo je oseba ali stvar, ki dela. *Ta beseda se imenuje oseb-kova beseda.* Dobimo jo na vprašanje *kdo* ali *kaj*. Pri prvi in drugi glagolski osebi navadno ne rabimo oseb-kove besede, pri tretji osebi pa skoraj vedno.

Prilastek

Pastir prepeva. Kmet orje. Njiva je zorana. Megla se dviga.

Poišči samostalnike v teh stavkih!

Vprašaj: Kakšen pastir prepeva? Kakšen kmet orje? Čigava njiva je zorana? Katera megla se dviga?

Odgovori: Vesel pastir prepeva. *Pridni* kmet orje. Sose-dova njiva je zorana. *Jutranja* megla se dviga.

Samostalniku *pastir* smo pridali besedico *vesel*, samostal-niku *kmet* pa besedo *pridni*. Samostalnikom smo pridali be-sede, ki jih pojasnjujejo.

Te besede so v stavku prilastki.

Besede, ki jih pridevamo samostalnikom v stavku, so prilastki.

Predmet

Janček išče. Metka bere. Marko se veseli.

Vprašaj: Koga išče? Kaj bere? Česa se veseli?

Odgovori: Janček išče očeta. Metka bere *povest*. Marko se veseli *počitnic*.

Kaj dopolnjujejo te besede? (Glagol.)

Besede, ki dopolnjujejo glagol v stavku, so predmeti.

Razširjeni stavek

Ljudje vozijo drva. Lačna vrana se bliža hiši. Tam na klancu je vse živo.

Poišči v teh stavkih povedek! Določi v vsakem stavku oseb-kovo besedo! Ali so v stavkih poleg povedka in oseb-kove besede še drugi členi? (Da.) Imenuj jih!

Stavek, ki ima poleg povedka in oseb-kove besede še druge člene, se imenuje razširjeni stavek.

O veliki začetnici

Z veliko začetnico pišemo prvo besedo v stavku, za piko, za vprašajem in klicajem in za dvopičjem v premem govoru. Imena, ki jih rabimo o Bogu in Mariji, pišemo z veliko začetnico. Krstna in rodbinska imena pišemo z veliko začetnico.

Tudi zemljepisna imena pišemo z veliko začetnico.

Naslove slovstvenih del, časnikov, društev, pišemo z veliko začetnico.

Zakaj pišemo Vi, Vas, Vaš v pismih z veliko? Zakaj pišemo Njegovo Veličanstvo in Njegova Svetost z veliko? (Spoštovanje.)

Ločila

Na koncu povednega stavka stoji pika. Z vprašajem naznačujemo vprašanja. Klicaj postavljamo za velelnimi in želelnimi stavki in za samostojnimi vzkliki.

Pri naštevanju pišemo vejico. Tudi med stavki, kjer bi mogli vstaviti besedico *in*, stoji vejica. Vejico postavimo tudi pred besedicami: da, ker, ako, če, čeprav, dasi, ko, kadar, kjer, a, ampak, toda, kajti, temveč, ki, kdor, kateri, kar itd. Kakšna ločila pišemo v premem govoru?

Kje je kaj

(Z zvezdico zaznamenovani sestavki so pesmi)

Stran

Za duha in srce

• Srce — oltar (Anton Medved)	3
Bog (Bolgarska)	4
Mati božja se smeje (J. Trdina)	5
O materinem jeziku (A. M. Slomšek)	6
Učiteljica (Janez Jalen)	6
Mamica (Ksaver Meško)	8
• Pismo v tujino (Mirko Kunčič)	8
Zakaj je žitni klas tako majhen (Angel Karalijčev)	8
Vrabec in lastovka (D. Kette)	9
• Oj zbogom, hišica (Narodna)	10
Mravlji (Po D. Ketteju)	10
• Mravlja (Simon Jenko)	11

Čase pregledujemo

Drevje se obleta (Po J. Jalnu)	12
Za zimo se pripravljajo (Dr. Iv. Tavčar)	13
Pri jaslicah (K. Hafner)	14
• Tiho otroci (Zdravko Ocvirk)	15
• Veseli koledniki (O. Župančič)	16
Zima v gozdu (J. Rožencvet)	16
Ptički pozimi (Ksaver Meško)	17
Uganke: Zima	17
Dnevi se daljšajo (Fr. Detela)	18
Manica in čebelica (J. Jalen)	20
• Zgodnja pomlad (J. Dular)	20
Veliki teden (Maksim Gaspari)	21
• Glejte človek (Silvin Sardenko)	23
Trlep orje (Iv. Zorec)	24
• Na Jurjevo (O. Župančič)	25
Čebele rojijo (Dr. Fr. Detela)	26
Zorenje (Jože Dular)	27
• Pastirčki pri kresu (Janko Samec)	27
Na Telovo (J. Rožencvet)	28

Po božjem stvarstvu

• Mehurčki (O. Župančič)	29
• Na senožeti (J. Stritar)	30
Pomenek o soncu (S. Breskvar)	31
Uganke: Oblaki — jutranja zora — dan in noč	31
Zvezde (Janez Rožencvet)	32
Uganke: Sonce — luna — zvezde. Veliki voz. Rimska cesta	33
• Dete lovi zvezde (Fr. Levstik)	33
Oblaki (Ksaver Meško)	34
Uganke: Do hrvaške meje, tam kiša pada. Oblaki	34
• Meglice (Fr. Roš)	35
Kaplja (Lj. Černe)	35

	Stran
<i>Uganki: Reka, Voda</i>	36
• Otrok ob nevihti (Fr. Levstik)	37
Sneži (Iz »Vrtca«)	38
• Veter (Čika Jova Zmaj)	39
Živalce — naše učiteljice (Iz Kosijeve »Zabavne knjižnice«)	39
Ne muči živali (Fran Erjavec)	41
Lisica, zajec in petelin (Fr. Levstik)	41
<i>Uganka: Petelin</i>	43
Kako toži zajček pozimi (Iz hrvaščine)	43
Kača in jež (Iz češčine Fr. Bradač)	44
Mravlja (Fr. Erjavec)	45
• Lastovkam (S. Gregorčič)	47
Lišček (Iv. Tomšič)	48
• Skrjanček (Narodna)	48
Hotel pri Zelenem hrastu (M. Jezernik)	49
Pika (J. Stritar)	50
Na sadnem vrtu (J. Stritar)	51
• Smreka (J. Stritar)	52
Josip Stritar	53
Premog (J. Zupančič)	53
• Rudarska (M. Opeka)	54
<i>Uganka: Krt</i>	54

O naših krajih

Nekje leži zemlja (Fr. Ločniškar)	55
• Dramilo (Valentin Vodnik)	55
Valentin Vodnik	56
• Večer za našo vasjo (V. Jerajeva)	56
• Slovenec sem (J. Gomilšek)	57
Slovenska vas (V. Mazi)	57
Ljubljana danes (Po V. Steski)	58
<i>Uganki: Bežigrad — Šiška</i>	60
Ljubljana nekdanj (V. Steska)	60
Ljubljanski palčki (Janez Rožencvet)	62
Ljubljansko barje (Lj. Stiasny)	63
Kras (P. Kunaver)	64
<i>Uganki: Kras, ker pošilja Ljubljano Savi, Borovnica (jagoda) — Borovnica (postaja na Krasu)</i>	64
Cerkniško jezero (Nar. prip.)	65
Postojnska jama (F. Kleinmayr)	65
Ribji lov na Cerkniškem jezeru (Po H. Dolencu)	66
Idrijski rudnik (Po J. C. Oblaku)	67
Na Svetu goro (I. Pregelj)	68
Ob Nadiži (Joža Lovrenčič)	70
Pastirčevanje na planinah (Fr. Erjavec)	71
Po Dolenjskem (Fr. Levstik)	73
<i>Uganka: Krka</i>	73
France Levstik	74
• Naša vas (Fr. Levstik)	74
Trgatev (J. Jurčič)	76
Lončar (Fr. Jaklič)	77
Gorjanci (V. Mazi)	79
Velikani (Po J. Trdini)	80
Po Beli Krajini (J. Trdina)	81
• Belokranjska (Narodna)	82
Oton Zupančič	83
• Zelje belokranjskega dečka (O. Zupančič)	83

Nekdaj in sedaj

Nekdaj in sedaj (J. Jurčič)	84
Naselitev (Ilka Vaštetova)	84
Na gradišču (Fr. S. Finžgar)	86
Ob žrtveniku (Fr. S. Finžgar)	87
Slovanska apostola (Iz »Žitij«)	87
Matjažek (Lea Fatur)	88
Na tlaki (Joža Lovrenčič)	90
• Ples kralja Matjaža (O. Župančič)	91
Turki na Muljavi (J. Jurčič)	92
Kralj Matjaž (Po nar. prip.)	93
Potres (Po Fr. Maslju)	94
Kako je bilo v prvi svetovni vojni (Iz »Zvončka«)	95

Življenje v družbi

• Uspavanka (O. Župančič)	97
Dva računa (P. K. Sekovanič)	97
Očetovska ljubezen	98
Oče je dobil delo (Fr. Roš)	99
V kmečki hiši (Dr. Iv. Tavčar)	99
Gospodar (A. M. Slomšek)	101
Cvetice na oknu	101
Ančka (Fr. S. Finžgar)	101
• Sin bo kmet (Fr. Roš)	103
Pogovor pod vaško lipo (Iz hrvaščine)	104
• Mladi vojaki (J. Stritar)	105
Kako potujemo in občujemo	106
Delo je dolžnost (Fr. S. Finžgar)	107
Dolžnost na cesti (E. de Amicis)	108
Kraj in občina	108
• Na počitnice (J. Stritar)	110
Slovnica	111